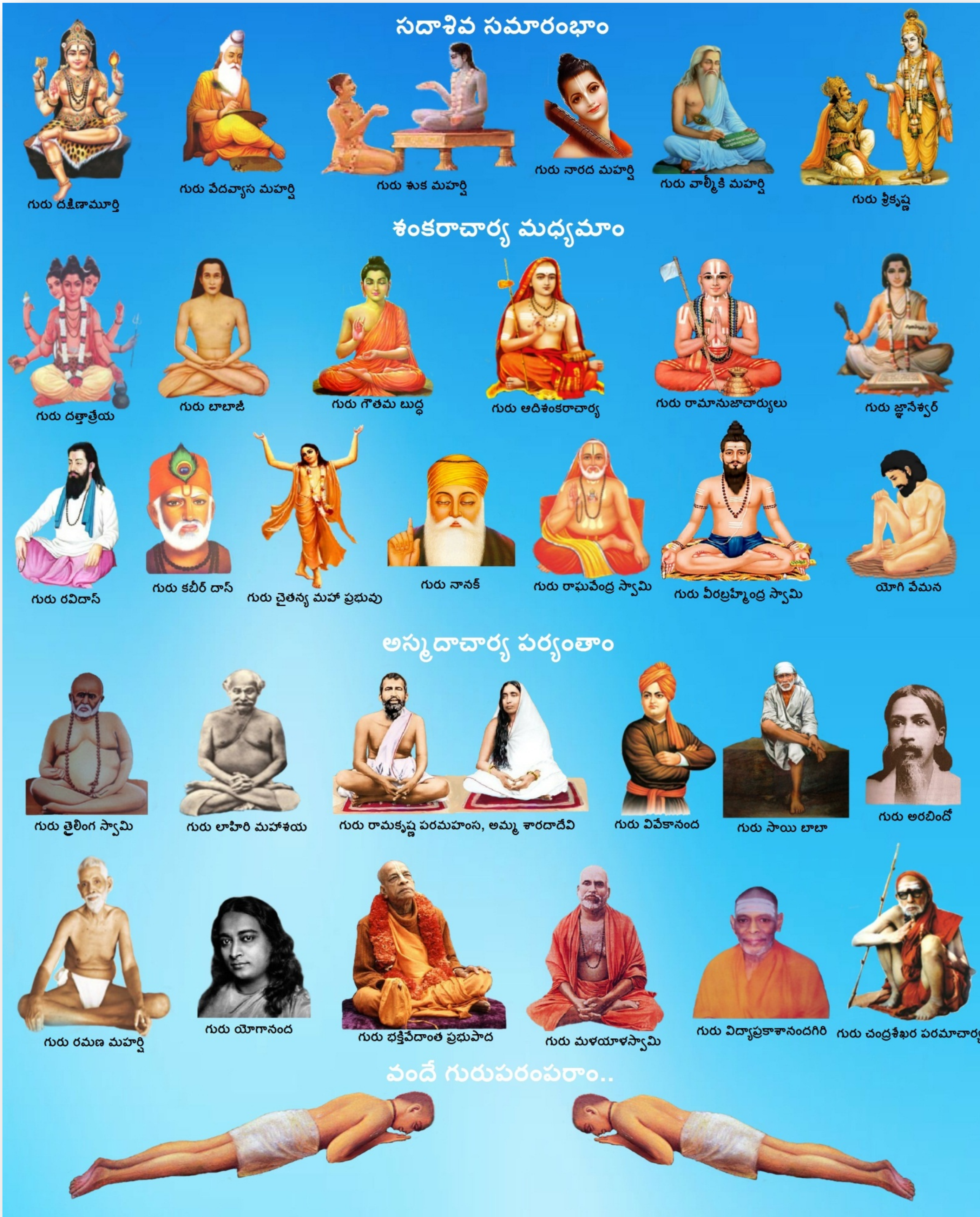
రామాయణం

విచారణ

సీతాదేవి వనవాసం

సదాశివ సమారంభాం
గురు దక్షిణామూర్తి
గురు వేదవ్యాస మహర్షి
గురు శుక మహర్షి
గురు నారద మహర్షి
గురు వాల్మీకి మహర్షి
గురు శ్రీకృష్ణ
శంకరాచార్య మధ్యమాం
గురు దత్తాత్రేయ
గురు బాబాజీ
గురు గౌతమ బుద్ధ
గురు ఆదిశంకరాచార్య
గురు రామానుజాచార్యులు
గురు జ్ఞానేశ్వర్
గురు రవిదాస్
గురు కబీర్ దాస్
గురు చైతన్య మహా ప్రభువు
గురు నానక్
గురు రాఘవేంద్ర స్వామి
గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి
యోగి వేమన
అస్మదాచార్య పర్యంతాం
గురు త్రైలింగ స్వామి
గురు లాహిరి మహాశయ
గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి
గురు వివేకానంద
గురు సాయి బాబా
గురు అరబిందో
గురు రమణ మహర్షి
గురు యోగానంద
గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద
గురు మళయాళస్వామి
గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి
గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య
వందే గురుపరంపరాం..

నన్ను "నేను" తెలుసుకోవటానికి

నన్ను "నేను" మార్చుకోవటానికి

నన్ను "నేను" చేరుకోవటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంధాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంధాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంధాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంధాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకి దాదాపు **5000** పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా http://www.new.dli.ernet.in), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(https://archive.org), గూగుల్ వెబ్ సైట్(https://www.google.co.in), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(http://www.microsoft.com) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంధాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటే, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంధాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంధాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: http://www.new.dli.ernet.in లేక http://www.dli.ernet.in
2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: http://www.sairealattitudemanagement.org
3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement
4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com
సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement
సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంద వీడియోలు: https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంధపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 9000000001396

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం **ఉచితంగా eBook** రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంధముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Sai**R**eal**A**ttitude**M**anagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

* సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు *

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

సీతాదేవి వనవాసము

పండిత ఈశ్వరచంద్ర విద్యాసాగరులవారి
బంగాళీగ్రంథము ననుసరించి వ్రాయబడినది.

REGISTERED PUBLIHSERS

ARYAN BOOK DEPOT. (*Regd*)

RAJAHMUNDRY.

(East Godavary Dt.)

Price As. **1-8-0**

ఓం.

సీతాదేవి వనవాసము

మొదటి ప్రకరణము

శ్రీ రామచంద్రుఁడు రాజ్యాభిషిక్తుఁడై, ప్రజలను కన్నబిడ్డలవలెఁ గాపాడుచు మహాప్రతాపమున రాజ్యపాలనం బొనర్చుచుండెను. అందువలన నచిరకాలములో, కోసలరాజ్య మంతయు సర్వవిధ సౌఖ్యములచేతను, సకలైశ్వర్యములతోడను తులఁదూఁగ సాగెను. ఈయన ప్రతిదినమును, నియమిత కాలమునకు మంత్రివరులతోఁ జేరి, రాజకార్యపర్యాలోచనాపరుఁడై మిగిలినకాలమును, సోదర త్రయముతోడను, జనకతనయా సహవాస సుఖమునను, గడపుచుండెను.

కాలక్రమమున జానకీదేవికి గర్భ లక్షణములు పొడగట్టుట వలన శ్రీరామచంద్రుఁడును, కౌసల్యాదేవియు, మితిలేని సంతసంబున మునింగిరి. ఆహ్లాద

జనకమగు కావ్య కలాపములందు. రాజ భవనము ప్రకాశింపఁజొచ్చెను. కొలఁదికాలములో యువరాజ సందర్శనం బగు నను మానసోల్లాసమువలన, పుర జనులు తమతమ గృహములయం దనేకవిధోత్సవములు చేయసాగిరి.

ఋష్యశృంగమహర్షి యజ్ఞమును జేయఁ బూని సపరివారముగ రావలయు నని శ్రీరామచంద్రుని నాహ్వానించెను. కాని జానకీదేవి పూర్ణగర్భిణియై యుండుట వలన, రామచంద్రుఁడును, లక్ష్మణుఁడును, యజ్ఞమున కేగఁ జాలకుండిరి. కౌసల్య మొదలగు వృద్ధ మహిషీగణము మాత్రము, అరుంధతీదేవి వశిష్ఠమహా ఋషులతోఁ గూడి యజ్ఞమును దర్శింప నేగిరి. వారును పూర్ణగర్భావస్థయం దున్న జానకీదేవిని విడనాడి వెళ్లుట కిచ్ఛగింపకున్నను, అల్లుని యాహ్వానమును నిరాకరించుట క్రమము గాదను తలంపున యజ్ఞమున కేగిరి.

కొన్ని దినముల క్రిందటనే జనకమహారాజు, శ్రీరామచంద్రుని సీతాదేవిని జూచుటకు, అయోధ్యాపురమునకు వచ్చియుండెను. కౌసల్యాదేవి మొదలగువారు యజ్ఞమున కేగిన వెంటనే, యాయన తన రాజధానియగు మిథిలాపురమునకు నిర్గమించెను. శ్వశ్రూజన

విరహాముచేతను, పితృ విరహామువలనను, సీతాదేవి మిక్కిలి శోకాకులచిత్త యాయెను. పూర్ణగర్భావస్థ యందు శోకమోహాము లాక్రమించిన యెడల, నపాయము గలుగ నచ్చునను తలంపున శ్రీరామచంద్రుండు సమస్తకార్యములం బరిత్యజించి యెల్లప్పుడు సీతాదేవి సమీపమందే నివసింపుచు నామె నోదార్చుచుండెను.

ఒక దినమున రామచంద్రుండు జానకీదేవి సాన్నిధ్యమునందుం గూర్చుండి యుండ, ద్వారపాలకుండు వచ్చి సవినయవచనములతోడ "మహారాజా! ఋష్యశృంగ మహర్షి యాశ్రమమునుండి వార్తను గైకొని, యష్టావక్రమహాముని వచ్చి యున్నాండు" అని విన్నవించుకొన "త్వరగా నాయన నిటకుం దోడ్కొనిరమ్ము." అని యాతురతతోడ శ్రీరాముండును సీతాదేవియు నాజ్ఞాపించిరి. వెంటనే ద్వారపాలకుండాయనను, వెంట నిడుకొని వీరి సన్నిధానమునకు వచ్చెను. అష్టావక్రుండు సీతారాములను సమీపించి చేతులెత్తి "దీర్ఘాయురస్తు" అని దీవింప వారాయనకుం బ్రణామం బొనర్చి యుచితాసనము నందుం గూర్చుండం బెట్టి "ఋష్యశృంగ మహర్షి కుశలముగ నున్నాండా? ఆయన యాగము నిర్విఘ్నముగ నెఱవేరుచున్నదా?" అని శ్రీరాముం

మును, "మాగురుజనులకు పూజ్యురాలగు శాంతా
దేవియు, మిగిలిన వారును కుశలముగ నున్నారా?
వారు మమ్ముఁ దలఁచుచుకొనుచున్నారా? లేక మఱచి
పోయినారా?" అని జానకీదేవియుఁ బ్రశ్నించిరి.

అష్టావక్రుఁ డందఱక్షేమమును నివేదించి, సీతా
దేవిని సంబోధించి "అమ్మా! నిన్ను కన్నది విశ్వంభ
రాదేవి. నీ తండ్రి సాక్షాద్బ్రహ్మజ్ఞాని నాఁ బరఁగు జనక
మహారాజు. నీవు సర్వవిధములఁ బ్రసిద్ధి కెక్కిన రాజ
వంశమునకు వధువవైయున్నావు. కావున నీ విషయ
మున మేము ప్రార్థింపఁ దగినది యేమున్నది? కాని
యిఁక నీవు వీరప్రసూతవు కావలయునని యే మే మహ
ర్నిశము ప్రార్థించుచుంటిమి." అని వశిష్ఠమహర్షి నుడి
వినాఁడని చెప్పెను. ఈవాక్యములు విని సీతాదేవి
కొంచెము లజ్జితయై తలవంచుకొన, శ్రీరాముఁడు
మిక్కుటమగు సంతసముతోడ "భగవానుఁడగు వశిష్ఠ
మహర్షి యాశీర్వాదము వలన మా మనోరథసిద్ధియగు
ననుట నిశ్చయము" అని నుడివెను. తదనంతరము
అష్టావక్రమహాముని శ్రీరామచంద్రుని జూచి, "మహా
రాజా! పూజ్యురాలగు అరుంధతీదేవియు, కౌసల్యా
మొదలగు వృద్ధమహిషీ గణమును, శాంతాదేవియు,

సీతాదేవి యెప్పు డేకోరికను గోరునో దాని నప్పుడే నెఱ వేర్పవలయు నని పలుమాఱు చెప్పియున్నారు." అని నుడువ శ్రీరాముఁడిట్లనియె. "తాము వారికి నా సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబులను దెలియఁజేయుఁడు. సీత యెప్పు డేకోరికను గోరిన దాని నప్పుడే నెఱవేర్చు చున్నాననియు, నిమేష కాలమైనను, ఆలస్యము గాని యశ్రద్ధగాని చేయుటలేదనియును విన్నవింపవలయును."

పిమ్మట యష్టావక్ర మహాముని జానకీ దేవిని సంబోధించి "వత్సా! నీవు పూర్ణగర్భవతివై యుండుట చేత, యజ్ఞమునకుఁ దోడ్కొని పోఁజాలనైతిని. కాని యుండవలన నేను నీ యసంతుష్టికిఁ బాత్రుఁడను గాకుందును గాత. నీకు మానసోల్లాసమును గలిగించు టకు శ్రీరామలక్ష్మణులను నీ యొద్ద నేయుంచి యున్నా ను. మేమందఱము యజ్ఞము పూర్తియైనంతనే యయోధ్యకు వచ్చి, అంకమునందు నవ కుమారునిచేత శోభిల్లు నిన్ను సందర్శింతుము." అని ఋష్యశృంగమహర్షి సాదరస్నేహవాక్యముల నుడివి యున్నాఁడని చెప్పెను. ఈ వాక్యముల వినుచున్న శ్రీరామచంద్రుఁడు సంతోషాంతరంగ హృదయుఁడై వశిష్ఠమహర్షి నాకెట్టి సందేశము నొసంగియున్నాఁడని యడుగ "వత్సా! యజ్ఞము

పూర్తియగుదాఁక నేమిచ్చుటనే యుండవలయును. నీవు బాలుఁడవు. రాజ్యపదమునకు వచ్చి కొలఁది కాలమే యైనది. కావున ప్రజారంజనకార్యములయం దెప్పుడును జాగరూకుఁడవై యుండవలయును. ప్రజారంజనసంభూతమగు చిర నిర్మల కీర్తియే రఘువంశీయులకు పరమోత్కృష్ట ధనము." అని సెలవొసంగె నని యష్టావక్రుఁడు ననువ శ్రీరాముఁ డిట్లనియె. "నే నెప్పుడును ఆయన యాదేశములను, ఉపదేశములను, శిరస్సున ధరించుచుందును. కావున మీ రాయన చరణారవిందములకు నాసాష్టాంగ దండప్రణామంబులు నివేదింపుఁడు. ప్రజల సౌఖ్యముకొఱకు దయాస్నేహములను, సుఖసౌఖ్యములను, విసర్జింప వలసి వచ్చినను, విడనాడుటకు సంసిద్ధుఁడను. చివరకు ప్రాణప్రియయగు సీతను బరిత్యజింప వలసివచ్చినను బరిత్యజింతును గాని వెనుదీయను. కావున యాయన, యజ్ఞపరిసమాప్తిదాఁక నచ్చటనే యుండవచ్చును. క్షణకాలమైనను బ్రజారంజన కార్యములయం దలక్ష్యముగాని, యశ్రద్ధగాని, జరుగుట లేదు. ఈ విషయమును విన్నవింప వలయును." ఇట్లనుడుచుండ, జానకీదేవి పరమానందభరితయై, యిట్లనియె. "ఇట్లొనర్చిన మొదలనార్యపుత్రుఁడు రఘుకులధురంధరుఁ డెట్లగును?"

తదనంతరము, అష్టావక్రుండు సముచిత సంభాషణలతోడ సీతారాముల నాశీర్వదించుచు విశ్రమించుట కేగెను. శ్రీరాముండును, సీతాదేవియు, సంభాషణకుం గడంగి మాటలాడుకొనుచుండ లక్ష్మణుండు వచ్చి, "ఆర్యా! మీచరిత్రను చిత్రపటమునందు జిత్రింప వలయు నని నేనొక చిత్రకారున కాజ్ఞాపించి యుంటిని. అదే విధముగ నాతండు చిత్రపటమును సిద్ధముచేసి తీసికొని వచ్చియున్నాండు. కావున దానిని మీరు సందర్శింప వలయును." అని విన్నవించుకొన రాముండు "వత్సా! ఆకులచిత్త యైన దేవిని సంతోషపఱుచు విధమును నీవు బాగుగ నెఱుంగుదువు. కాని దానియం దెంతదనుకం జిత్రింపంబడియున్నది?" అని ప్రశ్నింపంగా, "జానకీదేవి యగ్నివలనం బరిశుద్ధ యగుపర్యంతము" అని లక్ష్మణుండు ప్రత్యుత్తరం బొసంగెను.

శ్రీరాముం డీ వాక్యమును వినినంతనే, మిక్కిలి మనోవేదనతోం గూడుకొని "వత్సా! నీవిఁక నా సమీపమం దాకథను నోట రానీయంజనదు. ఆకథ విన్నను, లేక యది తలంపునకు వచ్చినను నేను మిక్కిలి మనఃపరితాపమును, లజ్జను, బొందుచుందును. అయ్యో! అది యెట్టి సంతాపకరమగు విషయము. ఏసాధ్వీమణి

వేషభూషల ధరించి, యెట్టి సౌందర్యశోభచే జెన్నారు చున్నారు! ఆసమయమునం దచ్చట యున్నటులున్నది. కాని చిత్రపటమును జూచుచున్నటులు లేదు." అని నుడువు సీతాదేవి మాటలను వినుచుండు శ్రీరాముఁడు పూర్వవృత్తాంతము స్మృతి గోచరముకాఁగా నిట్లనియె. "ప్రేయసీ! మహర్షియగు శతానందుఁడు, సకమనీయ కోమల కరపల్లవమును, నాకరమునం దర్పించు నప్పటి స్థితి ప్రత్యక్షముగ జరుగు చున్నటు లున్నది. కాని, చిత్రితమువలె దోఁచుటలేదు."

లక్ష్మణుఁడు చిత్రపటమునం దింకొక స్థలమున వ్రేలు పెట్టి చూపుచు "ఈమె పరమ పావనియగు జానకీదేవి. ఈమె పూజ్యురాలగు మాండవీదేవి. ఈమె శ్రుతకీర్తి" అని నుడివి లజ్జితుఁడై యూర్మిళను జూపకుండెను. దానిని జానకీదేవి గ్రహించి, చిఱునవ్వులయు వినోదార్థము వ్రేలితో యూర్మిళను జూపించి "వత్సా! ఈమె యెవరు?" అని ప్రశ్నింప లక్ష్మణుఁడు ప్రత్యుత్తరం బీయక ముసిముసి నగవులతోడ "దేవి! ఇటు చూడుము. హర ధనుర్భంగ వార్తవిని క్రోధావేశ పరవశుఁడై క్షత్రియ కులాంతకారియగు పరశురాముఁడు, అయోధ్యాగమనపథమందెట్లు మనకడ్డ

మగ నిలిచియున్నాఁడో కనుము. ఈ దివ్యశిల మహాప్రతాపశాలి యగు శ్రీరామచంద్రుఁ డాయన దర్ప సంహారము కొఱకు శరాసనమునం దెట్లు శర సంధానముఁ జేయుచున్నాఁడో చూడుము.” అని నుడువు చుండ శ్రీరామచంద్రుఁ డాత్మప్రశంసా శ్రవణ మునలన లజ్జితుఁడై “వత్సా! చిత్రపటమునం దనేక దర్శనీయ విషయము లుండఁగా, కేవల మీవిషయ మునే కైకొని మిక్కిలి యాందోళనము చేసెదవేల?” అని నుడువ జానకీదేవి పరమాహ్లాద భరితయై యిట్లనియె. “నాథా! ఇట్లు కానియెడల మిమ్ముం దలేకగ్రీవ ముగ నేల ప్రశంసింతురు?”

పిమ్మట అయోధ్యాపుర ప్రవేశ కాలమందలి, చిత్తరువులఁ జూచి, శ్రీరాముఁ డశ్రుపూర్ణ నయనముల తోడను, గద్గద వచనముల తోడను, ఇట్లు చెప్పం దొడంగెను. “మనము వివాహముచేసి కొని వచ్చినప్పు డెట్టి సంతోషజనకమగు కార్యములతోడ దినములు గడచు చుండెను? మనలనుజూచి తండ్రిగారెట్టియామోదమును, ఆహ్లాదమును బొందుచుండిరి? నూతనవధువులనుగాంచి తల్లులు పరమానందభరితలై వారిక్షేమ మెప్పుడును గనుఁగొనుచు నెట్టిమమతను

ప్రదర్శింపుచుండెనే? రాజప్రాసాదము నిరంతర మానందోత్సవముల తోడ నిండి యుండెనుగదా? అయ్యో! ఆదినము లన్నియుగడచెను." ఇట్లాయన పలుకుచుండ లక్ష్మణుడు 'ఈమెయే మంథర' యని నుడివెను. మంథర పేరు విని నంతనే రాముడు విరక్తచిత్తుడై, యేవిధమగు ప్రత్యుత్తరం బొసంగక వేఱొక దిక్కునకు దృష్టిని మరలించి, యిట్లనియె. "ప్రేయసీ! ఇటు చూడుము. ఇదియే శృంగిబేర నగరము. ఈనగరమందలి యింగుదు చెట్టుక్రింద పరమస్నేహితుడగు నిషాదపతి తోడ సమాగమ మెంత మనోహరముగ వ్రాయబడి యున్నది?"

దానినిచూచి సీతాదేవి సంతసించుచు "నాధా! ఈ దిక్కున జటావల్కలధారణ వృత్తాంతమును దెలుపు చిత్తరువును దిలకింపుడు." అని పలుక లక్ష్మణుడు "ఇక్ష్వాకు వంశజులు వృద్ధవయసున పుత్రుని హస్తములయందు, రాజ్యలక్ష్మిని సమర్పించి యరణ్యావాసమున కేగుచుండిరి. కాని యార్యుడు బాల్యకాలముననే కఠోరారణ్యావాస వ్రత మవలంబింప వలసి వచ్చెను." అని చెప్పుచు శ్రీరాముని సంబోధించి, "భారద్వాజ మహర్షి చిత్రకూటమున కేగు మార్గమును

జూపుచు, చెప్పిన కాళిందీ తీరస్థితంబగు వటవృక్ష మిదియే" అని నుడువ, సీతాదేవి వెంటనే "ఈప్రదేశ మందలి వృత్తాంతము జ్ఞాపకమున్నదా?" యనియడుగ, శ్రీరాముఁ డిట్లనియెను. "ప్రేయసీ! ఆవృత్తాంతమును మఱచుటెట్లు? ఇచ్చటనే నీవు నావక్షఃస్థలమందు తలఁ బెట్టుకొని నిద్రించితివిగదా!"

జానకీదేవి యింకొక వైపునకు వ్రేలుపెట్టి చూపుచు "నాథా! చూడుఁడు. ఈవైపున మనము దక్షిణారణ్యమును బ్రవేశించుట యెంత మనోహరముగ లిఖింపఁబడినది? దీనినిచూడఁగనే, యచ్చటి వృత్తాంత మంతయు జ్ఞాపకమునకు వచ్చుచున్నది. ఇచ్చట నేను సూర్యుని యుత్తాపమువలన బడలియున్నప్పు డాతప నివారణార్థము, తాము తాటి యాకును నాతలపైఁ బట్టుకొని యుంటిరి." అని నుడువ రాముఁ డిట్లనియె. "ప్రేయసీ! ఇవియే నెలయేళ్ళ మొదలన నుండు తపో వనములు. గృహస్థులు వానప్రస్థాశ్రమ మవలంబించి, ఆయా తపోవన తరుతలముల యందు, విశ్రామజనిత సుఖభోగముల ననుభవించుచుందురు." అని చెప్పు చుండ లక్ష్మణుఁడు "దేవీ! ఇది దండకారణ్య మధ్య భాగమందున్న ప్రస్రవణగిరి. ఈపర్వత శిఖరప్రదేశ

మెల్లప్పుడు సంచారముచేయు జలధరపటల సంయో-
గమువలన నిరంతర నిబిడ నీలవర్ణాలంకృతమై యుం-
డును. పర్వతోపరిభాగమందలి విశాల ప్రదేశమం-
తయు, నానావిధ వృక్షములచే నిండి నిబిడీకృ-
తమై, సంతత స్నిగ్ధ శీతలతలములతోడ రమణీయమై
యుండును. పాద దేశమునందు నిర్మల జలపూరితయగు
గోదావరీనది, గొప్పగొప్ప తరంగముల పైని తరంగ-
ములతోడ ప్రబలవేగమునఁ బ్రవహించుచుండును."
అని మరల రాముఁ డిట్లనియె. "ప్రేయసీ! ఇచ్చట
మన మెట్టి మానసోల్లాసముతోడ కాలమును గడపి
తిమో నీకు జ్ఞాపక మున్నదా? మనము పర్ణశాల
యందు నివసించుచుంటిమి. లక్ష్మణుఁ డక్కడక్కడఁ
దిరిగి, ఆహారోపయోగములగు కందమూల ఫలము
లను దెచ్చుట కేగుచుండెను. ఉదయమునను, సాయం
సమయమునను మృదు మందగమనమునఁ బవిత్ర గోదా
వరీ తీరమునందుఁ దిరుగుచు, నిర్మల సలిల కణపూరిత
మగు శీతల సమీరణమును సేవింపుచుంటిమి.
అయ్యో! అట్టి యవస్థయందుండియు నెట్టి సౌఖ్యమునఁ
గాలమును గడపుచుంటిమి!"

లక్ష్మణుఁడు చిత్రపటము పైని వేఱొక వైపుఁ వేలు పెట్టిచూపి "ఆర్యా! ఇదియే పంచవటీ తీరము. ఇది శూర్పణఖ" అని చూప, ముగ్ధ స్వభావయగు జానకీదేవి, యథార్థముగ పూర్వావస్థ తటస్థించెనని యెంచి, మ్లానవదన యై "అయ్యో! నాథా! ఇక్కడ నుండియే మీమాటలు వినుటయు, మిమ్ము చూచుటయుఁ బూర్తియయ్యెను." అని నుడివి భీతిల్ల, సీతాదేవి నోదార్చుచు, శ్రీరాముఁడు "ప్రేయసీ! ఇది చిత్రపటము గాని వాస్తవముగఁ బంచవటీ తీరముకాదు. పాపాత్మురాలగు శూర్పణఖకాదు." అని చెప్పెను. అంత లక్ష్మణుఁడు చిత్రపటమునం దటునిటుఁ జూచి యిట్లు నుడువఁదొడంగెను. "ఏమి ఈ యాశ్చర్యము! దండకారణ్యమందు జరిగిన విషయ మంతయు, వర్తమానమున జరుగుచున్నటులు దోఁచుచున్నది! దురాచారుఁడగు నిశాచరుఁడు పసిఁడి లేడి నెపమునఁ గలిగించిన ఘోరవిపత్తు, సముచిత వైర నిర్యాతనమువలన సంపూర్ణముగఁ బ్రతికృత మైనను, అది జ్ఞాపకమునకు వచ్చినంతనే, హృదయము బ్రద్దలగుచున్నది. పిమ్మట శ్రీరాముఁడు, మానవ సంచార విహీనమగు దండకారణ్యమునందు వికలచిత్తుఁడై తిరుగుచుండుటం జూచిన

యెడల వజ్రసమ హృదయములుగూడ ద్రవక్కలగు నను
టకు సందియము లేదుగదా ? ”

లక్ష్మణుఁడు పలుకు వాక్యముల విని, సీతాదేవి యశ్రుపూర్ణనయనములతోడ “నే యభాగ్యురాలి కొఱ కార్యపుత్రుఁ డెట్టి క్లేశముల ననుభవింపవలసి వచ్చెను” అనినంతన శ్రీరాముని కన్నులనుండి నీటిబిందువులు జొట జొట రాలఁజొచ్చెను. అంత లక్ష్మణుండు శ్రీరాముని సంబోధించి “చిత్రపట సందర్శనమువలన తామేల యాకులత నొందెదరు ?” అని ప్రశ్నింప, రాముఁ డిట్లనియె. “వత్సా ! తత్కాలమందు మనకు సంభవించిన విషమావస్థకు, ప్రతిహింసా సంకల్ప మనుక్షణము నా హృదయమును మేల్కొల్పు చుండనియెడల, నేను జీవించి యుండఁజాలననుట నిక్కువము. ఈ చిత్రపట సందర్శనమువలన నాయప్పటి యవస్థ స్మృతికి వచ్చి నా హృదయము తల్లడిల్లు చున్నది. కాని వత్సా ! నీ వీ సమస్త వృత్తాంతమును స్వయముగఁ జూచి యుండియుఁ దెలియని వానివలెఁ బ్రశ్నించెద వేల ?”

లక్ష్మణుఁ డీమాటలను విని, కొంచెము లజ్జితుఁడై, శ్రీరాముని చిత్తవృత్తిని మరలించుట యావశ్యకమని తలంచి “ఆర్యా ! ఈవైపున దండకారణ్య

భూభాగమును దిలకింపుఁడు? ఇచ్చటనే కబంధరాక్షసుఁడు నివసించుచుండెను. ఈ దిక్కున ఋష్యమూకపర్వతమందుఁ బతంగమహాముని యాశ్రమము గలదు. ఈమెయే సిద్ధశబరి, సన్న్యాసిని. ఇదియే పరమ రమణీయమగు పంపాసరోవరము" అని చెప్పుచుండ, సీతాదేవిని సంబోధించి శ్రీరాముఁ డిట్లు చెప్పందొడంగెను. "ప్రేయసీ! ఇది యతిరమణీయమగు సరోవరము. నేను నిన్ను వెదకుచు వెదకుచు. నీసరోవరతీరమును జేరితిని. దీనియందు వికసిత కమలములు మందమారుత భరము వలనఁ గొంచెము కొంచెముగఁ గదలి సరోవరమున కనిర్వచనీయశోభను గలిగింపుచు. సౌరభమును నలుదిక్కుల వెదఁజల్లుచుండెను. మధుపాన మత్తతవలన మధుకరములు రొదలుసేయుచు క్రిందికిమీఁదికిఁ దిరుగుచుండెను. హంసలు, సారసములు మొదలగు పక్షితండములు, మానసోల్లాసముతోడ నిర్మల సలిలములయందు కేళిసల్పుచుండెను. కాని, నా నయనాశ్రుధారలనవరతము ప్రవహించుచుండుటవలన, సరోవరముయొక్క సౌందర్యమును బూర్తిగఁ జూడఁజాలనైతిని."

జానకీదేవి చిత్రపటమునం దింకొక స్థలమున దృష్టిని నిలిపి లక్ష్మణునితోడ, "వత్సా! ఆ పర్వత

మందలి, కుసుమితకదంబతరుశాఖలమీఁద, మయూరీ
మయూరగణము లెట్లు నృత్యముఁ జేయుచున్నవి !
మలినకళేబరముతోడ నార్యపుత్రుఁడు, తరుతలమున
మూర్ఛితుఁడై పడియున్నాఁడు. ఆర్యపుత్రుని బట్టు
కొని నీవు రోదనము చేయుచుఁ గూర్చుండి యున్నావు.
ఈపర్వతము పేరేమి ? " అని యడుగ లక్ష్మణుఁడు
"దేవి ! ఆపర్వతముపేరు మాల్యవంతము. వర్షాకాల
మందది మిగుల రమణీయముగ నుండును. నవ జలధర
పటల సంయోగమువలన, శిఖర ప్రదేశ మెట్టి యని
ర్వాచ్య శోభఁ జెన్నారుచున్నదో చూడుము.
ఆర్యపుత్రుఁ డచ్చటనే మిక్కిలి వికలచిత్తుఁడై యుండె
ను." అను మాటలు వినుచున్న రామునకుఁ బూర్వా
వస్థ జ్ఞాపకమునకు వచ్చి వ్యాకుల హృదయుఁడై
"వత్సా ! ఈ విషయము నింక విరమింపుము. ఇఁక
మాల్యవంతముపేరు దలపెట్టకుము. దీనిపేరు వినినంతనే
నేను శోకసాగరమం దనివార్య వేగమునఁ బడిపోవు
చున్నాను. తిరిగి జానకీదేవి విరహము నూతన రూప
మును దాల్చుచున్నది. " అని చెప్పుచుండు సమయ
మున జానకీదేవి నిద్రవలన నాకర్షింపఁ బడఁ జొచ్చెను.
తద్దర్శనము వలన రామునితో లక్ష్మణుఁ డిట్లనియె.

"ఆర్యా! ఇంక చిత్రపట సందర్శనమువలనఁ బ్రయోజనము లేదు. జానకీదేవి మిక్కిలి బడలి యున్నది. కావున కొంతవడి విశ్రమించుట యవసరము. నే నేఁగెదను. మీరు విశ్రామభవనమున కేఁగుఁడు."

ఇట్లు చెప్పుచు లక్ష్మణుఁడేఁగఁ బ్రయత్నించు సమయమునందు జానకీదేవి శ్రీరామునితోడ "నాథా! చిత్రపట సందర్శనమువలన నాకొక కోరిక గలుగుచున్నది. దానిని మీరు పూర్తి చేయవలయును." అని నుడివినంతనే, రాముఁడు "ప్రేయసీ! ఆ కోరికను దెల్పుము. దానిని వెంటనే నెఱవేర్తును." అని నుడువ, సీతాదేవి "నాథా! మునిపత్నులతోఁ గలసి తిరిగి తపోవనముల విహరించుచు, నిర్మల భాగీరథీ సలిలముల జలకమాడ వలయు నను నభిలాష నన్ను తొందర పఱుచుచున్నది." అని తన మనోభావమును వెల్లడించెను. వెంటనే శ్రీరాముఁడు లక్ష్మణునితోడ "వత్సా! జానకి యెప్పు డేకోరికను గోరునో దాని నప్పుడే నిర్వహింపవలయునని గురుజను లాజ్ఞాపించియున్నారుగదా! కావున గమనోపయోగమగు ప్రయత్నములఁ జేయుము. రేపుదయముననే జానకి యభిలషించు స్థలమునకు కామెనంపుదును." అని పలుక సీతాదేవి పరమానంద భరిత

యై “నాథా! మీరుకూడ నావెంట రారా?” అని ప్రశ్నించ రాముఁడు, “ప్రియా! నీవా విషయమును గూర్చి నన్ను ప్రశ్నింప వలయునా? నిన్ను వదలి నేనొక ముహూర్తకాలమైనను స్థిరముగ నుండఁ గలనా?” అని నుడువ సీతాదేవి సంతసించుచు లక్ష్మణునివంకఁజూచి “వత్సా! నీవుకూడ నావెంటరావలయును” అని నుడువ లక్ష్మణుఁడు తన యంగీకారమును దెలిపి ప్రయాణ ప్రయత్నములు చేయుటకు నిర్గమించెను.

సీతాదేవి వనవాసము.

రెండవ ప్రకరణము

శ్రీరామచంద్రుండును, సీతాదేవియు, విశ్రామ భవనమున కేఁగి ప్రసంగమునకుఁ గడంగిరి. కానికొన్ని నిముసములలో జానకీదేవి నిద్రవలన నాకర్షింపఁబడఁ జొచ్చెను. తద్దర్శనమువలన శ్రీరాముఁడు "ప్రేయసీ! నీవు బడలికఁజెందినట్లున్నావు. కావున నీబాహులతలను నాకంఠ ప్రదేశమునం దుంచి క్షణకాలము విశ్రమింపుము" అనినుడువ, సీతాదేవి తనకోమలబాహు లతల చేతఁ నాయనను కౌఁగిలించుకొన, శ్రీరాముఁడనిర్వాచనీయస్పర్శ సుఖానుభవమును బొంది, "ప్రేయసీ! నీబాహు లతల స్పర్శవలన నాశరీర మమృతమయమగుచున్నది. ఇంద్రియము లపూర్వ రసావేశముచేత వివశము లగుచున్నవి. చేతనము విలుప్తప్రాయమగుచున్నది. ఇప్పుడాకస్మికముగ నన్నావరించినది నిద్రావేశమో లేక మోహాపారవశ్యమో నిర్ణయింపఁజాలకున్నాను." అని పలుకి, శ్రీరాముని హృదయమంజుల

వాక్యములు విని సీతాదేవి చిఱునవ్వొలయ "నాథా! మీరు నాకు చిరసహాయులు. చిరప్రసన్నులు. ఇప్పుడు విన్న వాక్యములకంటె, స్త్రీలపక్షమునఁ గోరఁ దగిన సౌభాగ్యవిభవ మేమున్నది? తాము నామీఁదఁ జిరకాల మీవిధమగు స్నేహానుగ్రహములు గలిగియుండ వలయుననియే నాప్రార్థన." అని నుడివెను. జానకీ దేవి నుడువు మృదుమధుర కోమల వాక్యములు కర్ణ గోచరములైనంతనే శ్రీరాముఁడు "ప్రియా! నీవాక్యశ్రవ ణము చేత నాశరీరము శీతల మగుచున్నది. శ్రోత్రము లమృతరసముచే నింపఁబడుచున్నవి. సకలేంద్రియములు మోహ పరవశము లగుచున్నవి. సంజీవినీశక్తివలన, హృదయము ప్రఫుల్ల మగుచున్నది." అని నుడువు మాటలకు జానకీదేవి లజ్జితయై "నాథా! ఇందువలన నే, తమ్మునందఱు ప్రియంవదులందురు. చివరకీ యభా గ్యురాలు తనకిట్టి సౌభాగ్యము లభించు నని స్వప్నమం దైనను దలంచి యెఱుంగదు గదా?" అని నుడువుచు జానకీదేవి శయనించుట కాతురయై యుండుటను గాం చి, శ్రీరాముఁడిట్లనియె. "ప్రేయసీ! ఇచ్చట శయ నించుట కేవిధమగు శయ్యయు లేదు. కావున ననన్య సామాన్యమగు రామ బాహువులు వివాహ కాలము

నుండియు, నీకు గృహమందేమి, వనమందేమి, బాల్య మందేమి జవ్వన మందేమి యాధారములై యుండు విధముననే, నేఁడివి నీకు తలగడ దిండ్లుగ నుపయోగించుఁ గాత." అని పలుకుచు చేతులు చాచఁగనే, వాని పైఁ దలనిడుకొని జానకీదేవి నిద్రించెను.

శ్రీరాముఁడు నిమేష కాలము జానకీదేవి ముఖారవిందమును, ప్రేమాపూరిత వికసిత నయనముల చేఁ దేఱ నిరీక్షించి చూచుచు, "ప్రేయసి యొక్క వదన పూర్ణేందు బింబమును సందర్శించినంతనే, నా చిత్త చకోరము చరితార్థత నొందుచున్నది. అంతరాత్మ యవిర్వచనీయానంద రసముచేత నభిషేకింపఁ బడుచున్నది. ఈమె గృహమునకు లక్ష్మీస్వరూప. నేత్రములకు రసాంజన స్వరూప. ఈమె స్పర్శనము చందన రసాభిషేక స్వరూపము. ఈమె బాహులతలు కంఠ ప్రదేశమునం దుంచినప్పుడు కోమలమై శీతమును గలిగించు ముత్యాల హారమువలె నుండును. ఆహా! ప్రేయసీ సంబంధ మగు నవి యన్నియు నలౌకిక ప్రీతి ప్రదములుగదా?" అని తలంచుచుండ సీతాదేవి స్వప్నమునందు "హా! నాథా! ఎచ్చట నున్నారు" అని కలవరించెను.

జానకీదేవి స్వప్నమందు నుడువు మాటలను విని శ్రీరాముఁడు "ఆహా! చిత్రపట సందర్శనమువలన, వియోగవిషయము ప్రేయసి హృదయమునందుఁ జొచ్చి స్వప్నమునం దాకారమును దాల్చి; తిరిగి యీమెకు తీవ్ర దుఃఖమును గలిగించుచున్నది గదా?" అని తల పోయుచు, జానకీదేవి శరీరముపైని చేయివైచి నెమ్మదిగ నిమురుచు, ప్రేమాభరమున శరీరము పులకరింప నిట్లు పలుకందొడంగెను. "అకృత్రిమ ప్రేమ యెట్టి పరమోత్కృష్ట పదార్థము? సుఖ దుఃఖముల యందేమి సంపద్విపత్తులయందేమి యౌవన వార్ధక్యముల యందేమి వికార శూన్యమై యొకటే రూపమున నుండును. నేనీవిధమగు ప్రణయసుఖమున కధికారినగుట సామాన్య విషయము కాదు, కాని, యిట్టి నిర్మలప్రేమ జగత్తునం దత్యల్పము, కడుంగడు దుర్లభము. దుర్లభమే కానియెడల సంసారసుఖ మనంతము గదా!"

అని నుడువుచుండ, ద్వారపాలకుఁడు వచ్చి ద్వారముకడ దుర్ముఖుఁడున్నాఁడని విన్నవించుకొనెను. దుర్ముఖుఁ డంతఃపురమునందుఁ దిరుగుచుండు నమ్మకమగు బంటు. నూతన రాజ్య శాసన విషయమున బ్రజల యభిప్రాయములను దెలిసికొని వచ్చి చెప్పుటకుఁగాను,

శ్రీరాముఁడు వానిని గూఢచారునిఁగ నియమించెను. ప్రతిదినమును దుర్ముఖుఁడు మాఱువేసమున నాయా స్థానములయందుఁ దిరిగి, యచ్చటచ్చట విను సంగతులను శ్రీరామచంద్రునకు నివేదింపుచుండెను. కావున దుర్ముఖుఁడు వచ్చినాఁడను వార్త వినినంతనే, రాముఁడు వానిని దనయొద్దకుఁ బంపవలయునని యాజ్ఞ నొసంగెను. వెంటనే దుర్ముఖుఁడు రాముని సన్నిధానమునకు వచ్చిసాష్టాంగ దండప్రణామం బొనర్చి కరములు మోడ్చి నిలుచుండెను. రాముఁడు, "దుర్ముఖా! విశేషములు గలవా? నూతనవార్త లేవయినఁ దీసికొని వచ్చితివా?" అని ప్రశ్నింప "మహారాజా! ప్రజలెల్ల నేకగ్రీవముగా రామరాజ్యమునం దానందముగఁగాలము గడపుచున్నామని చెప్పుకొనుచున్నారు." అని దుర్ముఖుఁడు బదులు చెప్పెను.

దుర్ముఖుని వాక్యములవిని శ్రీరాముఁడుకొంచెము తీవ్రముగ నిట్లనియెను. "దుర్ముఖా! నీవు ప్రతిదినమును నన్ను గుఱించిన ప్రశంసావార్తలనే తీసికొని వచ్చుచుందువు. కాని, దూషణమును గుఱించి చెప్పుటయే లేదు. ఎవరైనను నన్నుఁగూర్చి దోషములను వెల్లడించిన యెడల వానిని సవిస్తరముగఁ జెప్పుము. నేను వానికిఁ

ప్రతిక్రియనొనర్చి దోషవిముక్తుండ నగుదును. నా గుణ కీర్తనను వినుచుండవలయు ననుతలంపున నిన్ను గూఢ చారునిఁగ నియమింపలేదు.

దుర్ముఖుండు గత దినములయందు శ్రీరామునిగుణ కీర్తనను మాత్రమే వినుచుండెను. అందువలన వినిన వానిని విన్నటుల రామచంద్రునకు విన్నవించుచుండెను. కాని, యీదినమున జానకీదేవిసంబంధమునం దపవాద మునువిని, యప్రియవాక్యములు పలుకఁజనదని యెంచి, యావిషయమును జెప్పకుండెను. కాని, శ్రీరాముఁడు దోషకథన విషయమును హెచ్చరించినంతనే దుర్ముఖుఁడు భయపడి హతబుద్ధియై. కొంతవడి మౌనమునుధరించి యుండి తదనంతరము కొంచెముధైర్య మవలంబించి వికాస విహీనమగు మోముతోడను వికృత స్వరముతో డను "లేదు. మహారాజా! లేదు. నేఁడెట్టిదూషణను విన లేదు." అనినుడివెను. కాని, రాముఁడు దుర్ముఖుని ముఖవైఖరిని జూచి మిక్కిలి సందేహముతోఁగూడుకొని యాకులచిత్తుఁడై యిట్లనియె. "దుర్ముఖా! నేఁడు నీవు నిశ్చ యముగ దూషణమును వినియున్నావు. విన్న దానిని జెప్పక దాఁచెదవేల? ఆలసింపక, ఉన్న దున్నటులు చెప్పుము. చెప్పనియెడల నేనాగ్రహాగ్రస్తుఁడ నగుదును. ఈజన్మకు నీముఖమునుజూడను."

అత్యంతాగ్రహముతోఁ గూడుకొనిన శ్రీరామచంద్రునిఁ జూచి, దుర్ముఖుఁడు, "నేనెట్టి విషమసంధయందుఁదగులొంటిని? రాజ్ఞీసంబంధమగు లోకాపవాదము నెట్లువిన్నవింతును? నేను హతభాగ్యుఁడను. కానియెడల నిట్టికార్యభారమున కేల యంగీకరింతును? ముందు వెనుకలారయక యిట్టికార్యమునకుఁబూనుకొనినప్పుడు ప్రభుసన్నిధానమందు యథార్థమునే చెప్పితీరవలయునుగదా?" అని తలంచి గజగజ వడకుచు, రామునివంకఁజూచి "మహారాజా! నేను విన్న సంగతులను వినఁదలఁచినయెడల తమరిచ్చటనుండి యొకానొక గృహమునకు దయచేయుఁడు. ప్రాణముపోయినను నేనా విషయమునిచ్చట విన్నవింపను. అని నుడివినంతనే రామచంద్రుఁడు జానకీదేవి మేల్కొనువఱకైనను వేచియుండక మెల్లమెల్లఁగా చేతిమీఁదనున్న సీతాదేవితలను క్రిందఁబెట్టి త్వరితగమనమున దుర్ముఖునివెంట నిడుకొని మఱియొక గృహములోనికేఁగెను.

తదనంతరము శ్రీరాముఁడు మిక్కిలి యాతురతతోడ "దుర్ముఖా! ఇఁక నాలస్యముచేయవలదు. విన్నదానిని విన్నటులు చెప్పుము. నీయాకారమును జూచిన పలుశంకలు పుట్టుచున్నవి." అనినుడువ, దుర్ముఖుఁడు

"మహారాజా! నేను విన్న సర్వానర్థ దాయకమగు వృత్తాంతమును తమకు నివేదింపవలయునని తలంచి నప్పటినుండియు నాకుఁగంప మొత్తుచున్నది. రక్తము శుష్కించిపోవుచున్నది. ముందు వెనుకలారయక యిట్టి కార్యభారమునకుఁ బూనుకొనినప్పుడు, విన్నదానిని విన్నవించక తీరదుగదా? మహారాజా! నామీఁద నాగ్రహింపకుండురుగాత! మొత్తముమీఁద ప్రజలందఱేకగ్రీవముగ తమయశస్సునే గానముచేయుచున్నారు. రామరాజ్యమునందుఁ బరమానందముగఁ గాలము గడపుచున్నామనియును, కోసలరాజ్యమును బాలించిన యేరాజుకాలమున ఇట్టిమంచిపద్ధతుల నెలకొల్పి యుండలేదనియును, జెప్పుకొనుచున్నారు. కాని, కొందఱు మాత్రము రాజ్ఞీవిషయమునందిట్లు నింద్యముగ మాటలాడుచున్నారు. "మారాజు నిర్మలహృదయుఁడు. కావుననే రావణుని గృహమునందంతకాలమొంటరిగ నివసించియున్న సీతాదేవిమీఁద నణుమాత్రమైనను, ననుమానములేక, దూషితయని తలంపక, ఆమెను దీసికొనివచ్చి గృహమునందుంచుకొని యున్నాఁడు. ఇఁక మనస్త్రీల చరిత్రలయందు దోషములు కనఁబడిన యెడలఁ వారిని శాసించుట భారమగును. దండించుటకుఁ

బ్రయత్నించినప్పటికిని. వారుసీతాదేవిని జేర్చుకొని మనల నిరుత్తరులుగఁ జేయుదురు. రాజు ధర్మాధర్మములకుఁ గర్త. కావున నాయన మార్గానుసారముగనే ప్రజలు గూడ వర్తింపవలయును." అనిచెప్పి "మహారాజా! విన్నదానినంతయు విన్నవించుకొంటిని. నా యపరాధములను క్షమింపుఁడు. హా! విధాతా! నా కింతకాలమునకు దుర్ముఖుఁడను నామమును సార్థకము జేసితివా?" అని నుడువుచు రోదనముచేయుచు సెలవుగైకొని దుర్ముఖుఁడేగెను.

దోష కథావృత్తాంతమును విని శ్రీరామచంద్రుఁడు "హతోస్మి! హతోస్మి" అనినుడువుచు మొదలు నఱికిన కదళీవృక్షమువలె భూమిమీఁదఁ బడి చేతనాశూన్యుఁడై కొంతవడికిఁ దెప్పిరిల్లి కన్నీటిని గార్చుచు, పరితపించుచు "అయ్యో! యెట్టి సర్వానర్థదాయకమగు వృత్తాంతమును వింటిని. ఇంతకంటె నావక్షస్థలమందు పిడుగుపడిన శ్రేయోదాయకముగ నుండెడిది గదా? అయ్యో! నేనెందుకొఱ కింతదనుక జీవించియుంటిని? నేనుమిక్కిలి హతభాగ్యుఁడను. కానిచో నన్ను సంక్రమించుచున్న రాజ్యాధిపత్యమును విడనాడి యేల యరణ్యావాసమున కేఁగవలసి వచ్చెను? ఎందువలన దురాత్ముఁ

"మహారాజా! నేను విన్న సర్వానర్థ దాయకమగు వృత్తాంతమును తమకు నివేదింపవలయునని తలంచి నప్పటినుండియు నాకుఁగంప మెత్తుచున్నది. రక్తము శుష్కించిపోవుచున్నది. ముందు వెనుకలారయక యిట్టి కార్యభారమునకుఁ బూనుకొనినప్పుడు, విన్నదానిని విన్నవించకతీరనుగదా? మహారాజా! నామీఁద నాగ్రహింపకుండురుగాక! మొత్తముమీఁద ప్రజలందఱేకగ్రీవముగ తమయశస్సునే గానముచేయుచున్నారు. రామరాజ్యమునందుఁ బరమానందముగఁ గాలము గడపుచున్నామనియును, కోసలరాజ్యమును బాలించిన యేరాజుకూడ ఇట్టిమంచిపద్ధతుల నెలకొల్పి యుండలేదనియును, జెప్పుకొనుచున్నారు. కాని, కొందఱు మాత్రము రాజ్ఞీవిషయమునందిట్లు నింద్యముగ మాటలాడుచున్నారు. "మారాజు నిర్మలహృదయుఁడు. కావుననే రావణుని గృహమునందంతకాల మొంటరిగ నివసించియున్న సీతాదేవిమీఁద నణుమాత్రమైనను, ననుమానము లేక, దూషితయని తలంపక, ఆమెను దీసికొనివచ్చి గృహమునందుంచుకొని యున్నాఁడు. ఇఁక మనస్త్రీల చరిత్రలయందు దోషములు కనఁబడిన మొదలఁ వారిని శాసించుట భారమగును. దండించుటకు

ప్రయత్నించినప్పటికిని, నాయన సీతాదేవిని జేర్చుకొని మనల నిరుత్తరులుగఁ జేయుదురు. రాజు ధర్మాధర్మములకుఁ గర్త. కావున నాయన మార్గానుసారముగనే ప్రజలు గూడ వర్తింపవలయును." అని చెప్పి "మహారాజా! విన్నదానినంతయు విన్నవించుకొంటిని. నా యపరాధములను క్షమింపుఁడు. హా! విధాతా! నా కింత కాలమునకు దుర్ముఖుఁడను నామమును సార్థకము జేసితివా?" అని నుడువుచు రోదనముచేయుచు సెలవు గైకొని దుర్ముఖుఁడేగెను.

దోష కథావృత్తాంతమును విని శ్రీరామచంద్రుఁడు "హతోస్మి! హతోస్మి" అనినుడువుచు మొదలు నఱికిన కదళీవృక్షమువలె భూమిమీఁదఁ బడి చేతనాశూన్యుఁడై కొంతవడికిఁ దెప్పిరిల్లి కన్నీటిని గార్చుచు, పరితపించుచు "అయ్యో! యెట్టి సర్వానర్థదాయకమగు వృత్తాంతమును వింటిని. ఇంతకంటె నావక్షస్థలమందు పిడుగుపడిన శ్రేయోదాయకముగ నుండెడిది గదా? అయ్యో! నేనెందుకొఱకు ఇంతదనుక జీవించియుంటిని? నేనుమిక్కిలి హతభాగ్యుఁడను. కానిచో నన్ను సంక్రమించుచున్న రాజ్యాధిపత్యమును విడనాడి యేల యరణ్యావాసమున కేఁగవలసి వచ్చెను? ఎందువలన దురాత్ముఁ

డగు దశాననుఁడు పంచవటీతీరమునకువచ్చి, ప్రాణప్రియ
యగు జానకీదేవిని బలవంతముగ నెత్తుకొనిపోయి, చిర
నిర్మలమగు రఘువంశమున కపవాద కళంకమును గలి
గించెను ? అగ్నిపరిశుద్ధివలన నాయపవాద విమోచన
మైనప్పటికిని, ఏల యది నూతనాకారమునుదాల్చి సర్వత్ర
వ్యాపించుచున్నది ? వీనినిబట్టిచూడ రాముఁడు పరమ
నిర్భాగ్యుఁడు. రామునిజీవితము దుఃఖభాజనముకొఱకు.
అయ్యో ! ఇప్పుడేమి చేయుదును ? ఏమి చేయుటకుఁ
దోఁచుటలేదుగదా? ఈలోకనిందను నివారించుట సాధ్య
ముకాదు. ఇప్పుడిది యాధారశూన్యమైనదని యెంచి
యుపేక్షింతునా ? లేక, నిరపరాధయగు జానకీదేవిని
బరిత్యజించి కులకళంకమునుదీర్తునా ? ఏమిచేయుదును ?
ఏవిధముగను నిర్ణయింపఁజాలకున్నాను. నావలె నిట్టి
విషమసంకటమునందుఁదగులుకొనినవాఁడు, భూమండల
మందింకొకఁడుండఁడనుట నిక్కువము." అని మనోవేదన
నొందుచు 'కొంతవడి తలవంచుకొని క్రిందఁజూచుచు,
మౌనావలంబియై యుండి, పిమ్మట దీర్ఘనిశ్వాసమును
విడిచి, 'ఈవిషయమునం దుచితానుచిత విచారణలతోఁ
బనిలేదు. రాజ్యభారమును వహించుటవలన సర్వ
విధములచేతను బ్రజలను రంజింపఁ జేయుటయే నా

ప్రథమకర్తవ్యము. నాకే ముఖ్యధర్మము. కావున జాన
కిని బరిత్యజించియే తీరవలయును. అయ్యో! దైవమా!
ఏమనమునం దిట్టి సంకల్పముం జేసెనా?" అని దుఃఖపడుచు
మూర్ఛితుండై క్రిందంబడెను.

తదనంతరము రామచంద్రుండు కొంతవడికిం దెలి
వొంది లేచి మితిలేని దుఃఖమువలన గన్నీరు గార్చుచు,
జాలిగొలుపు వాక్యముల నిట్లు తలపోయం దొడంగెను.
"తిరిగి నాకిప్పుడు తెలివి రానియెడల నాకు మహో
పకారమయ్యెడిదిగదా? అట్లయినచో నిరపరాధయగు
జానకీదేవిని బరిత్యజించి ఘోరతరపాప పంకమునం బుం
డగుట్కొనకుండెడివాఁడను. ఇంతకుముందేగదా ప్రజా
రంజనార్థము జానకీదేవిని బరిత్యజింపవలసివచ్చినను, పరి
త్యజింతునని యష్టావక్ర మహామునితోడం బ్రతిజ్ఞలుపలికి
యుంటిని. ఈవిధముగ సంభవించునని కాంబోలు నానోటి
నుండి యట్టి విషమప్రతిజ్ఞవచ్చినది. అయ్యో! ప్రేయ
సీ! జానకీ! అయ్యో! ప్రియవాదినీ! అయ్యో! రామ
మయజీవితా! అయ్యో! అరణ్యావాస సహచారిణీ!
చివర కీవిధముగ సంభవించునని కలయందైనను, దలంచి
యెఱుంగవుగదా? దురాచారుఁడ, హతభాగ్యుఁడ,
నరాధముఁడ నగు నాచేఁ బడినప్పటినుండియు క్షణ

కాలమైనను సౌఖ్యమొఱుంగవు గదా ? సీతా ! చందన తరువను భ్రమచేత నీవు విషవృక్షము నాశ్రయించితివి. నేను పరమపవిత్రమగు రాజవంశమునందు జన్మించితి ననుట నిక్కువము. కాని యాచరణయందుఁ జండాలుని కంటెను వేయిమడుంగు లధముఁడను. కానియెడల నిర పరాధవగు నిన్నేల పరిత్యజించుటకుఁ దలపెట్టుదును ? అయ్యో ! ఈముహూర్తమునందు నాకు మరణముసంభ వించినయెడల ధన్యుఁడనుగదా? నేనిఁకబ్రతికిఫలమేమి? నాజీవిత ప్రయోజనము సంపూర్ణమైనది. జగత్తు శూన్య మై జీర్ణారణ్యమువలెఁ దోఁచుచున్నది."

ఈవిధముగఁ దలపోయుచు, గజగజ వడఁకుచు, తత్తఱిల్లుచు, క్షణకాలము నిశ్శబ్దముగ నుండి పిమ్మట దీర్ఘనిశ్వాసమును విడిచి "అయ్యో ! యేమైనది?" అని నుడివి కౌసల్యాదేవి మొదలగువారి నుద్దేశించి గద్గద వాక్యముల నిట్లు పలుకందొడంగెను. "అయ్యో! తల్లీ కౌసల్యాదేవీ ! అయ్యో ! ప్రేమాస్పదుండవగు జనక మహారాజా ! అయ్యో ! వసుంధరాదేవీ ! అయ్యో ! కులగురువగు వసిష్ఠమహర్షీ ! అయ్యో ! భగవానుఁడా విశ్వామిత్త్రమహర్షీ ! అయ్యో ! ప్రియ స్నేహితుఁడ వగు విభీషణుఁడా! అయ్యో! పరమోపకారీ సుగ్రీవా !

అయ్యో! వత్సా! ఆంజనేయా! మీరెచ్చటనున్నారు? ఇక్కడఁ బరమదుర్మార్గుఁడగు రాముఁడు, మీకు సర్వ నాశనమును గలిగింపఁ బ్రయత్నించు చున్నాఁడు. అయ్యో! నాకిట్టి మహానుభావుల నామముల నుచ్చ రించుటకుఁగూడ నధికారముగలదా? నావంటి మహా పాతకి యెవరి నామము లుచ్చరించునో వారికిఁబాపస్పర్శ గలుగుననుట నిక్కువము. నిరపరాధ యని యెఱింగియు సరళహృదయయు, పరిశుద్ధచరిత్రయు, పరమపావనియు, పతిభక్తి పరాయణయునగు సాధ్విని ననాయాసముగఁ బరిత్యజించుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్న నావంటి మహా పాతకి భూమండలమం దింకొకఁడు గలఁడా? అయ్యో! రామమయ జీవితా! సీతా! పాషాణహృదయుఁడును, పరమ కిరాతుఁడు నగు రామునివలన నీ కిట్టి దుర్గతి సంభవింప నున్నదని కలయందైనను దలంచి యెఱుం గవుగదా? నిశ్చయముగ రాముని హృదయము వజ్ర తుల్యము. కానియెడల నేల యది బ్రద్దలు కాకుండును? విధాత నన్నివిధ మగు కఠిన హృదయునిఁగఁ జేసి యున్నాఁడు. లేనియెడల నిట్టి నృశంసకార్యమున కెట్లు పూనుకొనఁగలను?"

అని నుడువుచుఁ గన్నీటిని గార్చుచు, తిరిగి విశ్రామ
భవనమున కేగి నిద్రించుచున్న జానకీదేవి సాన్నిధ్య
మందు నిలిచి చేతులు జోడించుకొని, "ప్రేయసీ! హత
భాగ్యుఁడగు రాముఁడు ఈజన్మకు నీయొద్దనుండి సెలవు
గైకొనుచున్నాఁడు." అని నుడివి భూదేవిని సంబోధించి
"దేవీ! విశ్వంభరా! దురాత్ముఁడగు రాముఁడు సీతన
యను బరిత్యజించెను. కావున నీపుత్త్రికను నీవు సం
రక్షించుకొనుము." అని చెప్పుచు దుస్సహ దుఃఖ
దవానలముచేత దహింపఁబడుచు, విశ్రామ భవనమును
విడిచి కార్యాలోచన మందిరమున కేగెను.

సీతాదేవి వనవాసము.

మూఁడవ ప్రకరణము.

శ్రీరామచంద్రుఁడు కార్యాలోచన భవనమున కేఁగి సింహాసనాసీనుఁడై, భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులఁ దోడ్కొని రావలయునని పరిచారకుల కాజ్ఞాపించెను. పరిచారకు లేఁగి రాముని యాజ్ఞను దెలుపఁగా భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు "సాయంకాలమునం దార్యుఁడు, జనకతనయా సహవాస సుఖమున కాలయాపనము చేయుచుండెను. కాని యిట్టి యసమయమునం దాకస్మికముగఁ గార్యాలోచన భవనమున కేఁగి మనలను బిలువ నంపుటకుఁ గారణమేమైయుండును?" అని తలంచుచు, విషయమును నిర్ణయించుకొనఁ జాలక పరిపరివిధములఁ దలపోయుచు, ఆకులచిత్తులై త్వరితగతిని గార్యాలోచన భవనమున కరుదెంచి, చేరలయందుఁ జెంపల నిడుకొని మాటిమాటికి దీర్ఘ నిశ్వాసమును విడుచుచు, సంతత ధారగాఁ గన్నీటినిగార్చుచున్న యగ్రజునిజూచి, దుఃఖ నిమగ్నులైరి. కాని, సాహసించి కారణ మడుగఁజాల కుండిరి. చివరకు నీ రేదియో యొక విపత్తు సంభవించి

నదని నిశ్చయించుకొని, కన్నీరుగార్చుచు రామునివంకఁ జూచుచుండిరి.

రామచంద్రుఁడు పొంగిపొరలుచున్న శోకప్రవాహవేగమును గొంచె మాఁపుకొని, కన్నీటిని దుడుచుకొనుచు, వాత్సల్య పూరిత స్వరముతోడ సోదరుల ముగ్గురను గూర్చుండ నాజ్ఞాపించెను. వారు కూర్చుండి ప్రకాశ విహీనమగు శ్రీరామచంద్రుని ముఖమును నిరీక్షించుచుండిరి. రాముని నయనయుగళమునుండి కన్నీటి ధారలు ప్రబలవేగమునఁ బ్రవహించుచుండెను. తద్దర్శనమువలన భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు మితిలేనిమనోవేదన నొందుచుఁ గన్నీటిఁ గార్చుచుండిరి. ఇట్లు కొన్ని నిముసములు గడచిన పిమ్మట, లక్ష్మణుఁ డిఁక వేచి యుండఁజాలక కొంచెము ధైర్య మవలంబించి, వినయ విధేయతలతోడ నిట్లనియె. "ఆర్యా! తమ యవస్థను జూచి మేము మృతప్రాయుల మగుచున్నాము. భవదీయ భావ సందర్శనమువలన, ప్రతివిధాన మొనర్చుటకు వీలుకాని యాపద యేదియో సంభవించినటులు స్పష్టముగఁ దోఁచుచున్నది. స్వల్ప కారణమువలన మహాసముద్రమెప్పుడును గల్లోలమునొందదు. వాయువేగముచేత హిమాలయ పర్వతరాజము చలింపదు.

కావున తాము పరితపించుటకుఁగల కారణమును జెప్పి మా ప్రాణముల నిలుపుఁడు. తమ ముఖారవిందము సాయంకాలమందలి కమలము కంటెను మ్లానమై, ప్రభాతమందలి చంద్రునికంటె కాంతివిహీనమై కన్పట్టుచున్నది. ఆర్యా! త్వరగా సెలవిండు. ఆలసింప వలదు. మాహృదయములు బ్రద్దలగుచున్నవి." అని ప్రార్థింపఁ జొచ్చెను.

అత్యాతురతతోడఁ గారణమడుగు లక్ష్మణుని వాక్యముల విని, శ్రీరామచంద్రుఁ డతి దీర్ఘనిశ్వాసమునువిడిచి, మితిలేని శోకభరముననుా, గద్గద స్వరముతోడను, సోదరులవంకఁ జూచి యిట్లనియె. "వత్సా! భరతా! వత్సా! లక్ష్మణా! వత్సా! శత్రుఘ్నా! మీరే నా జీవనము. మీరే నా సమస్తధనము. నే నీ మహారాజ్యభారవహనక్లేశమును మీకొఱకే భరించుచున్నాను. హితసాధనవలనను, అహితనిరాకరణవలనను, మీరే నాకు ముఖ్యసాహాయ్యులు. నే నిప్పుడు ఘోరవిపత్తునందుఁ దగుల్కొని దానినుండి యుద్ధరింపఁబడుటకు మిమ్మీ యసమయమునందుఁ బిలువనంపి యున్నాను. ఈవిపత్తునుండి తప్పించుకొనుట కొక మార్గముమాత్రమే కలదు. అనేక విధముల యోచించి

చూచితిని. కాని చివర కా యుపాయము నవలంబించుటయే, సర్వవిధముల శ్రేయోదాయకమని తోఁచుచున్నది. కావున మీరా విషయమును సావధానచిత్తులరై వినుఁడు. తర్వాత సముచిత కార్యాచరణము వలన, నీవిపత్తునుండి విముక్తుఁడ నగుదును." అని చెప్పుచు, ప్రబల వేగమునవచ్చు నశ్రుధారల విసర్జింపుచుండెను.

తద్దర్శనమువలన భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు మితిలేని దుఃఖమును బొందుచు, "ఆర్యుని లక్షణములు చూడ ఘోరవిపత్తేదియో సంభవించిన దనుట నిక్కువము. ఇప్పుడీయన మనకెట్టి ఘోరవార్తను వినిపించునోగదా?" అని తలంచుచు విషయమును వినుట కాతురులై రెప్పవాల్పక తదేకనిష్ఠగా రాముని మోము వంక నిరీక్షించుచుండిరి. శ్రీరామచంద్రుఁ డొక నిమేష కాలము మౌనమును ధరించి యుండి పిమ్మట ఇట్లు చెప్పం దొడంగెను. "సోదరులారా! మనవంశము నందు జన్మించిన నరపతు లెదురులేని ప్రతాపమునఁ బ్రజాపాలనం బొనర్చి యనేకవిధా లౌకిక కార్యము లొనర్చి యీ చిరపవిత్రమగు నిక్ష్వాకు వంశమును త్రిలోక విఖ్యాతముగఁ జేసియున్నారు. కాని నేను

హతభాగ్యుఁడను. నేనుజనించి చిరపవిత్రమగు నిక్ష్వాకు వంశమును అసాధారణ కళంకపంకమునందు ముంచి యున్నాను. వత్సా! లక్ష్మణా! ఇందు నీకుఁ దెలియనిది లేశమైనను లేదుగదా ! సోదరులారా ! మేము మువ్వురము పంచవటీ తీరమునందు నివసించునప్పుడు, దురాత్ముఁడగు దశాననుఁడు వచ్చి మేము సమీపమున లేనప్పుడు, బలాత్కారముగ జానకిని ఎత్తుకొని పాఱిపోయెను. అందువలన సీత యాదురాత్ముని యాలయమునం దొంటరిగఁ జాలకాలము నివసింపవలసి వచ్చెను. మేము సుగ్రీవుని సాహాయ్యమువలన నా దురాత్మునకుఁ దగు శిక్ష నొసంగి సీతాదేవి నుద్ధరించితిమి. పిమ్మట పరగృహమునం దేకాకిగా నున్న జానకిని గ్రహించి యయోధ్యకుఁ దీసికొని వచ్చితిని. ఇందువలన ప్రజలసంతృప్తినొంది యపవాదములఁ జాటుచున్నారు. ఈ యపవాద విముక్తికిగాను సీతను విడనాడుదు నని ప్రతిజ్ఞఁ బూని యున్నాను. సర్వవిధ ప్రయత్నముల చేతఁ బ్రజారంజనం బొనర్చుటయే రాజులకు పరమ ధర్మము. అట్లొనర్పఁజాలని వాని జీవితము నిష్ఫలము గదా.? నిష్కల్మష చిత్తమున మీ యామోదమును దెలిపినయెడల నేనీ విపత్తునుండి యుద్ధరింపఁబడుదును."

శ్రీరామచంద్రుని వాక్యములవిని, భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు విషణ్ణహృదయులై, భయవిస్మయములు గ్రమ్మ నేమిచేయుటకుం దోఁపక, మౌనమును ధరించి క్రిందఁ జూచుచుండిరి. కొంతవడికి లక్ష్మణుఁడు తల యెత్తి శ్రీరామునివంకఁ జూచి కడు దీనస్వరముతోడ నిట్లనియె. "ఆర్యా! మీరెప్పుడేయాజ్ఞ నొసంగిన దానికి మేము ప్రత్యుత్తరముగాని యాటంకమునుగాని గలిగించి యెఱుంగము. ఇప్పుడుగూడ మేము తమ యాజ్ఞను నిరాకరింపఁ దలంపలేదు. కాని తమప్రతిజ్ఞను విన్నంతనే మాప్రాణములు పరలోక గమనోన్ముఖము లగుచున్నవి. తమ సన్నిధానమునకు వచ్చిన పిమ్మటను గూడ నిట్టి దుర్వార్తను విందుమను శంకయైనను మా మనములయం దుదయింపలేదు. కాని యీ విషయ మున నేను కొంచెము చెప్పఁ దలఁచితిని. తమ రాజ్ఞ యొసంగినయెడల విన్నవించుకొందును."

లక్ష్మణుని వినయపూర్వకమగు దీనాలాపముల విని "వత్సా! చెప్పఁ దలఁచిన దానిని స్వేచ్ఛగాఁ జెప్పుము." అని రామచంద్రుఁడు నుడివినంతనే లక్ష్మణుఁ డిట్లు చెప్పఁ దొడంగెను. "ఆర్యా! జానకీదేవి రావణా సురుని గృహమునం దేకాకిగా నున్నదనుమాట వాస్త

వము. రావణుఁడు మహాదుర్మార్గుఁ డని చెప్పుటకుఁ గూడ సందియము లేదు. కాని తామా దురాత్మునకుఁ దగు శిక్ష నొసంగితిరి. పిమ్మట పూజ్యురాలగు సీతాదేవిని తమ సాన్నిధ్యమునకుఁ దీసికొని వచ్చినప్పుడు లోకాపవాదభయమువలనఁ దాము దేవిని స్వీకరించుట కంగీకరింపరైతిరి. తదనంతర మగ్నిపరీక్షవలన జానకీదేవి పవిత్రచరిత్రయని వెల్లడియైన పిమ్మటనే యామెను మీరు గ్రహించి యయోధ్యకుఁ దీసికొని వచ్చితిరి. ఆపరీక్ష సర్వజన సమక్షమందు జరిగెనే కాని రహస్యముగ జరుగలేదు. మన మిర్వురమును, సైన్యాధిపతులును, సమస్తదేవతలును, దేవర్షులు మహర్షులును, పరీక్షాకాలమం దుండిరి. వారంద ఱేకగ్రీవముగ 'సీతాదేవి పరమపావని' యని నుడివిన పిమ్మటనే తాము జానకీదేవిని గ్రహించియున్నారు. కావున జానకీదేవి పైని పరగృహమందు నివసించెనను నిందను మోపుటకు వీలులేదు. కాని యిప్పుడు తా మెందువలన నీవిధమగు విషమప్రతిజ్ఞ నొనర్చియున్నారో తెలిసికొనఁ జాలకున్నాను. నిరాధార మగు లోకనిందలకు తమవంటి వారలు చలించుట న్యాయము గాదు. న్యాయాన్యాయ విచక్షణజ్ఞానము సామాన్య జనులకు శూన్యము.

వారికిఁ గల బుద్ధియు వివేకజ్ఞానము నత్యల్పము. వారి హృదయములయం దేదియుదయించునో, దానిని వారు పలుకుచుందురు. సంభవమా లేక యసంభవమా యను విచారణలేకయే విన్నదానిని విశ్వసింతురు. వారి మాటలమీఁద నాధారపడినయెడల సంసార యాత్ర జరుగుటయే దుర్లభమగును. పూజ్యురాలగు జానకీదేవి పరిశుద్ధచరిత్ర యను విషయమునందుఁ దమకు లేశమైనను సందియము లేదని నే నెఱుంగుదును. అగ్ని పరీక్షయం దుత్తీర్ణయైన సీతాదేవిని పరిశుద్ధచరిత యని తలంచుట కెవ్వరి హృదయములయందును శంక గలుగుటకు వీలులేదు. కాఁబట్టి యిట్టి స్థితియందు జానకీ దేవిని బరిత్యజించినచో, లోకులు మనల నయోగ్యులుగఁ దలంతురు. మఱియును మనము ఘోరతర పాప పంకమునందుఁ దగుల్కొందుము. కావున తాము బాగుగ విచారించి కార్యాచరణకుఁ గడంగ వలయునని ప్రార్థించుచున్నాను. మేము మీయాజ్ఞానువర్తులము. కావునఁ దమయాజ్ఞను నిస్సందేహముగ శిరస్సున ధరింతుము."

లక్ష్మణుఁడు చెప్పు మాటలను విని రాముఁడు కించిత్కాలము మౌనావలంబియై యుండి తర్వాత నిట్లు

చెప్పఁ దొడంగెను. "వత్సా! సీత పరమపవిత్రురా లను విషయమునందు నాకణుమాత్రమైనను సందేహము లేదు. సామాన్యజను లేవిషయమును గూర్చియు బాగుగ విచారింపరు. వారు దేనిని విందురో, లేక వారి హృదయములయం దేది యుదయించునో, దానిని విశ్వసించి యాందోళన చేయుచుందురు. కాని యీ విషయమునందు ప్రజలదోష మణుమాత్రమైనను లేదు. ముందువెనుక లారయక ప్రవర్తించుటవలననే మనకిట్టి ఘోరవిపత్తు సంభవించినది. అయోధ్యాపురమునకు వచ్చిన పిమ్మట ప్రజల సమక్షమందు సీతను పరీక్షించిన యెడల, వారినాశ్రయించిన సకల సంశయములు దూర మయ్యెడివి. సీత యగ్నిపరీక్షయందు జయమొంది తన పరిశుద్ధచరిత్రను బ్రకటించెననుట సత్యము. కాని యీ విషయమైన యాథార్థ్యమందుఁ బ్రజల కంతఁగా విశ్వాసము లేదు. కొంతమంది కీపరీక్షసంగతి తెలి యునే తెలియదు. కావున సీత చరిత్ర విషయమునందు వారికి సందేహ నివృత్తికాలేదు. ముఖ్యముగ రావ ణుని దుర్మార్గ చరిత్రను, బహుకాల మొంటరిగ వాని గృహమందు సీత నివసించుటను గూర్చి యోచించిన యెడల, సీత చరిత్ర విషయమునందు సందేహము గలు

గుటయం దాక్షిణ్య మేమియు లేదు. ఇందువలనఁ బ్రజల మీఁద నేసఁణుమాత్ర మైనను నింద మోపఁజాలకున్నాను. నాదురదృష్టమునలన మన కిట్టి విపరీతోపద్రవము సంభవించినది. నేను రాజ్యభారమును వహింపనియెడల ప్రజారంజనంబొనర్తు నను ప్రతిజ్ఞకు బద్ధుఁడను గాకుందును. అందువలన నిరాధారమగు లోకాపవాదమును గణన సేయక నిస్సందేహముగ సంసారయాత్ర గడపుచుండెడివాఁడను. కాని రాజ్యపద మధిష్ఠించి ప్రజారంజనం బొనర్పఁ జాలని బ్రతుకు నిష్ఫలముగదా? ప్రజలు సీతను "అసతి" యని సిద్ధాంతీకరించి యున్నారు. వారి మనములనుండి యీ సిద్ధాంతమును దొలఁగించుట యసంభవము. కావున సీతను గృహమునం దుంచుకొనినయెడల "అసతీసంసర్గి" యని ప్రజలు నన్ను సహ్యించుకొందురు. యావజ్జీవ మిట్టి నిందాస్పదమగు బ్రతుకు బ్రతుకుటకంటె మరణించుటయే మేలు. ప్రజలను రంజింపఁజేయుటకుఁగాను బ్రాణత్యాగ మొనర్చుకొనుటకుఁగూడ సంసిద్ధుఁడను. నా ప్రాణములకంటెను గూడ మీరు నాకధికులు. అట్టి మిమ్ము ప్రజారంజనార్థము విడువ వలసి వచ్చినను విడుచుటకు వెను [illegible] నాకై దుఃఖింపను. కావున సీతను విడనాడుట

యంత కఠినకార్యము గాదు. మీ రెంత చెప్పినను లేక యది యెంత యన్యాయమైనను, సీతను బరిత్యజించి కులకళంకమును దీర్ప నిశ్చయించుకొని యున్నాను. కావున మీకు నామీఁద దయాస్నేహము లున్న యెడల నీ విషయమునం దాటంకమును గలిగింపవలదు. సీతను బరిత్యజించుటయో, లేక నేను బ్రాణత్యాగ మొనర్చి కొనుటయో, జరిగి తీరవలయు నని నమ్ముఁడు."

శ్రీరామచంద్రుఁ డిట్లు చెప్పుచు క్షణకాల మశ్రుపూర్ణ నయనములతోఁ దల వంచుకొని యుండి, పిమ్మట లక్ష్మణునివంకఁ జూచి యిట్లనియె. "వత్సా! నీవు పరితాపమును వీడుము. నాయాజ్ఞను బరిపాలింపుము. ఇంతకు ముందే సీత తపోవన సందర్శనార్థ మేఁగెద ననుకోరికను వెల్లడించి యుండెను గదా! కాఁబట్టి యా నెపమీఁదనే యామెను దీసికొని వెళ్లి వాల్మీకిమహర్షి యాశ్రమమందు దిగవిడిచిరమ్ము. అట్లొనర్చిన యెడల నాకుఁ బరమ సంతోష మొనర్చిన వాఁడవగుదువు. కాని యీవిషయమునం దాటంకమును గలిగించినచో నే నమిత కష్టమును జెందుదును. వత్సా! నీ వెప్పుడును నాయాజ్ఞ నుల్లంఘించి యెఱుంగవు. కావున రేపు ఉదయముననే నాయాదేశానుసారముగాఁ

ప్రవర్తింపుము. ఏ విధముచేతను అన్యథా వర్తింప వలదు. గంగానదిని దాటుటకుముందే సీత పరిత్యజించిన వార్తను సీతకుఁ దెలియఁజేయఁ జనదు. వత్సా! సీ హృదయము కరుణారస పరిపూర్ణము. అందువలన నీకింతగాఁ జెప్పవలసి వచ్చినది."

ఇట్లు చెప్పి రాముఁడు తలవంచుకొని కన్నీళ్ళు కార్చుచుండెను. భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు శ్రీరాముని దృఢ ప్రతిజ్ఞకు మాఱు పలుకక మౌనావలంబులై సంతత ధారగా నయనాశ్రుపూరముల విసర్జింపుచుండిరి. కొంతవడికి తిరిగి శ్రీరాముఁడు, లక్ష్మణునితోడ తనయాజ్ఞను పాలింపుమని చెప్పి, సోదరులకు సెలవొసంగి తాను విశ్రామ భవనమున కేఁగెను. అత్యంత దుఃఖముతోడ వీరు నల్వురు సోదరు లారాత్రి నెట్టెట్లో గడపిరి.

సీతాదేవి వనవాసము.

నాలుగవ ప్రకరణము.

మఱునాఁటి యుదయమునకే లక్ష్మణుఁడు సుమంత్రుని బిలువనంపి "పూజ్యురాలగు జానకీదేవి తపోవన సందర్శనార్థ మేగును. కావున త్వరగా రథమును సిద్ధము చేసి తీసికొనిరమ్ము" అని యాజ్ఞాపించెను. లక్ష్మణుని యాదేశానుసారము, సుమంత్రుఁడు రథము నాయత్తపఱచుట కేఁగెను. తర్వాత లక్ష్మణుఁడు జానకీదేవి నివాస భవనమున కేఁగి, తపోవనమున కేఁగుటకు సంసిద్ధురాలై రథముకొఱకు నిరీక్షించుచున్న సీతాదేవిని సమీపించి సాష్టాంగ దండప్రణామం బొనర్ప, జానకీదేవి యతనిఁ బ్రేమ వాత్సల్యములతోడ, "చిరంజీవి వగుము నాయనా. చిరసుఖి వగుదువు గాక." అని యాశీర్వదించెను. లక్ష్మణుఁడు "దేవీ! రథము సిద్ధముగ నున్నది. కావున మనము బయలుదేఱుటకుఁ గాలవిలంబన మధికముగ లేదు." అని యనఁగ సీతాదేవి పరమానందభరితయై వికసితవదనముతోడ నిట్లు పలుకఁ దొడఁగెను. "వత్సా! లక్ష్మణా! నేను తపోవనమున కేఁగుచున్న సంతోషమువలన

గతిరాత్రియంతయు నిద్రయే యెఱుఁగను. ప్రయాణ సన్నాహ మొనర్చుకొని రథముకొఱకు నెదురు చూచుచున్నాను. ఇట్టి సమయమం దార్యపుత్త్రుఁడు నేను తపోవనముల కేఁగుటను నిషేధించునని తలంచితిని. కాని, ప్రసన్నహృదయమున సమ్మతించుటవలన, నే నపరిమితానందమును బొందుచున్నాను. పూర్వజన్మము నొనర్చిన తపఃఫలమువలన నాకిట్టి సదయ హృదయుఁడు భర్తగా లభించెను. ఆర్యపుత్త్రునివంటి దయామయుఁడగు భర్త యేకాలమం దేస్త్రీకి లభించెను ? ఆయన వాత్సల్య మమతలు దలంపునకు వచ్చినప్పుడు నా సౌభాగ్యమునకు నేను గర్వించుచుందును. తిరిగి నాకు నారీజన్మమే లభించినయెడల, ఆర్యపుత్త్రుఁడే భర్తయగుఁగాక యని మనోవాక్కాయకర్మముల నను దినమును దేవతలను బ్రార్థించుచుందును." అని నుడువుచు ప్రేమావికసిత నయనములతోడ, "వత్సా ! వనవాసకాలమందు మునిపత్నులతోడ నాకు మిక్కిలి స్నేహము లభించెను. అందువలన వారికిఁ గానుకగ నర్పించుటకు, ఈచిత్రవిచిత్ర వసనములను, అమూల్యాభరణములను, దీసికొని వచ్చుచున్నాను." అని నుడువుచు, వానిని వరుసఁగా లక్ష్మణునకుఁ జూపించుచుండెను.

అట్టి సమయమందు ద్వారపాలకుఁడు వచ్చి, రథముతోడ సుమంత్రుఁడు ద్వారముకడ వేచి యున్నాఁడని విన్నవించుకొన, తపోవనదర్శనవాంఛ మిక్కుటముగుటవలన, రథము వచ్చినదనువార్త వినినంతనే సీతాదేవి, నిమేషకాలమైన నాలసింపక, యుచితోచితముగ నన్ని వస్తువులఁ గైకొని లక్ష్మణునితోడ రథారోహణం బొనర్చెను. అతి స్వల్పకాలములోనే రథము. అయోధ్యానగరమునువిడిచి, జనపదములఁ బ్రవేశించెను. చిత్తాహ్లాదకరములును, నయనోల్లాసప్రదములగు ప్రదేశములఁ దిలకించుచు, జానకీదేవి యత్యంత సంతోషాంతరంగచిత్తయై "వత్సా! ఆర్యపుత్రుని యనుగ్రహము వలననేగదా, నీ మనోహర ప్రదేశములను జూచుచున్నాను. ఆయన సంతోషముతోడ నాప్రయాణమునకంగీకరింపనియెడల, నేనియానందమును బొందజాలను గదా? నేనెట్టి సంతోషముతోడ నాయనను బ్రార్థించితినో, యాయన యదేవిధముగఁ దన యామోదమును దెలిపియున్నాఁడు" అని నుడువుచుండ లక్ష్మణుఁడు సరళహృదయయగు జానకీదేవి యానందమునుగాంచి, చివరకు రామచంద్రుఁ డెట్టి ప్రేమను జూపించినాఁడని తలంచుచు, అతికష్టమునిూఁదఁ బొంగిపొరలు దుఃఖము నాఁపుకొని, సంతోషమును బ్రకటించుచుండెను.

రథము కొంతదూర మేగునప్పటికి, ఆకస్మికముగ జానకీదేవి మ్లానవదనయై, లక్ష్మణునితోడ నిట్లు నుడువందొడంగె. "వత్సా! ఇంతదనుకను నేను మానసోల్లాసముతోఁ గూడుకొని యుంటిని. కాని, యిప్పుడాకస్మికముగ నాచిత్తము తత్తఱం బొందుచున్నది. నాదక్షిణనయన మదరుచున్నది. శరీరము వడంకుచున్నది. అత్యంత వ్యాకులతచేత నాహృదయము తల్లడిల్లుచున్నది. పృథ్వి శూన్యముగఁ గన్పట్టుచున్నది. ఆకస్మికముగ నాకిట్టి చిత్తచాంచల్యము, మనఃపరితాపము గలుగుటకుఁ గారణ మేమైయుండును? లేశమైనను గ్రహింపఁజాలకున్నాను. ఆర్యపుత్రుఁ డెట్లున్నాఁడో గదా! ఆయన కేదియో యశుభము సంభవించి యుండవలయును. లేనియెడల, నాప్రాణాధికులగు భరతశత్రుఘ్నుల కేదియో కీడు గలిగి యుండవలయును. కానియెడల ఋష్యశృంగమహర్షి యాశ్రమమునుండి యేదియో యొక యశుభవార్త వచ్చియుండవలయును. అచ్చట గురుజను లెట్లున్నారో గదా! ఏదైనకాని, యేదియో యొక విపత్తు సంభవించినదనుట నిక్కువము. కానిచో నిట్టి యానందదాయక సమయమం దీవిధమగు చిత్తచాంచల్యమును, మనోవేదనముఁ గలుగుటకుఁ గా

రణమేమయి యుండును? వత్సా! ఎందువలన నాకీవిధ
మగు పరితాపము గలుగుచున్నదో చెప్పుము. నా ప్రాణ
మెట్లోయున్నది. నాకిప్పుడు తపోవనమును సందర్శింప
వలయునను కోరికయే లేదు. ఇచ్చటనుండియే తిరిగి
యయోధ్యాపురమున కేఁగవలయునని తోఁచుచున్నది.
వత్సా! అనుగుట మఱచితిని. ఆర్యపుత్రుఁడు వచ్చెదనని
నుడివి మనతో నేల రాలేదు? రక్షకుడెక్కడనప్పుడు
సంతోషమువలన నిన్నామాట యడుగ మఱచితిని.
ఆయన రాకుండుటవలన నాకు పలుశంకలు గలుగుచు
న్నవి. వత్సా! ఏమిచేయుదును? చిత్తచాంచల్యము
క్రమక్రమముగ వృద్ధియగుచున్నది. రావణుఁడు న
న్నెత్తికొనిపోవుటకు ముం దిదేవిధమగు చిత్త చాంచ
ల్యము సంభవించి యుండెను. వత్సా! తిరిగి యట్టి
యుత్పాత మేదియు సంభవింప లేదుగదా! ఎట్టి యిక్క
ట్టులు సంభవించునో తెలియదు గదా? వత్సా! తపో
వన సందర్శనమునకు రానియెడల బాగుగనుండెడిది. ఆర్య
పుత్రుని సాన్నిధ్యమందుండినచో నాకిట్టి మనోవేదన
సంభవించి యుండదు. ఒక్కొకమా రార్యపుత్రుని
నింకఁ జూడనని గూడఁ దోఁచుచున్నది."

జానకీదేవి చిత్తచాంచల్యమును జూచి, లక్ష్మ
ణుఁడు విషణ్ణచిత్తుఁడై శోకాకులుఁడయ్యెను. ఎంతో

కష్టముమీఁదఁ వనభావమును దెలియనీయక తీవ్రవేగ మునఁ బొంగిపొరలు దుఃఖము నాఁపుకొని శుష్కించిన మోముతోడను వికృత స్వరముతోడను నిట్లు చెప్పఁ దొడంగెను. "దేవీ! తాము భయముఁ జెందకుఁడు. రఘుకుల దేవతలు సర్వదా మీకు మంగళ మొనఁగూర్చుచుందురు. అందఱను విడనాడి వచ్చుటవలనను, సమీపమం దెవరు లేకుండుటవలనను, మీకు చిత్త చాంచల్యము సంభవించినదని తోఁచుచున్నది. కావున మీరు భయపడకుఁడు. నిమేషకాలములో మీకు భయ నివృత్తి యగును. అప్పుడప్పుడందఱకును చిత్తవైకల్యము సంభవించుచుండుట సహజము. మనస్సు స్వభావసిద్ధముగఁ జంచలము. అందువలన నన్ని వేళల యం దేకవిధముగ నుండదు. కావునఁ దాము దిగులొందకుఁడు."

సీతాదేవి లక్ష్మణుని వాడిపోయిన మోమును, స్వర వైపరీత్యమును గమనించి, "వత్సా! నిన్నుఁజూడ నాకు మిక్కిలి సందేహము గలుగుచున్నది. నేనింతవఱకెప్పుడును నీ ముఖ మీవిధముగ వాడి యుండుటను జూచి యెఱుంగను. కాఁబట్టి యేదయిన నాపద సంభవించినయెడల వెంటనే దానిని జెప్పుము. వత్సా! ఆర్య

పుత్రుఁడు క్షేమముగ నున్నాఁడుగదా? నిన్న సాయంకాలమునుండియు నేనాయనను సందర్శింపలేను. ఇప్పుడాయన దర్శనంబైనయెడల నావిచారమంతయు నొక్కనిమేషములో మాయమగు ననుకొనుచున్నాను” అని నుడువుచుండ లక్ష్మణుఁడిట్లనియె. “దేవి! తాము వ్యాకులతనొందకుఁడు. మీచిత్తచాంచల్యమును జూచి నేను గూడ చిత్తవికారమును బొందుచున్నాను. అందుచేతనే నేను మీకిట్లగుపడుచున్నాను. కావునఁ దాము విరుద్ధముగ భావింపఁ జనదు. భావించిన కొలఁదిని హృదయాందోళనము మిక్కుటమగును. దానివలనఁ బరితాపము వృద్ధియగును.”

కొలఁదికాలములో రథము గోమతీతీరమును జేరెను. ఆసమయమందు సకల భువనప్రకాశుఁడగు సూర్యుఁ డస్తాచలారోహణం బొనర్చుచుండెను. సాయంసమయమందు గోమతీతీరము పరమ రమణీయమై విరాజిల్లుచుండును. అట్టిసమయమునందచ్చట నెట్టి యస్వస్థచిత్తులైనను శాంతి హృదయు లగుదు రనుట నిస్సంశయము. వీరచ్చటి కేఁగినంతనే యదృష్టవశమున జానకీదేవికిఁ జిత్తచాంచల్యముదూరమాయెను. లక్ష్మణుఁడు పరమప్రీతినొందెను. ఆరాత్రి వారచ్చటనే విశ్రమించిరి.

జానకీదేవి పథశ్రమచేతను, చిత్తవికారమువలనను, బడలియున్నందున వెంటనే నిద్రించెను. ఆమె మేల్కొనియున్నంతదనుక లక్ష్మణుఁడు మనోహరమగు కథలను వినిపించుచు, ఆమెచిత్త మన్యదిక్కున కేఁగకుండునటు లొనర్చెను. పగలు కనఁబడిన లక్షణము లేవియు లేక జానకీదేవి యారాత్రి హాయిగా నిద్రించెను.

ప్రభాతమైనంతనే గోమతీతీరమునుండి బయలుదేఱిరి. పథమున కిరుప్రక్కలఁ గనఁబడు పరమరమణీయప్రదేశములఁ జూచుచు జానకీదేవి యపరిమితానందమును బొందుచుండెను. గత దినమందలి మనోవ్యాకులత్వము లేశమైనను లేకుండెను.

ఇట్లు పోను పోను పిదప రథము భాగీరథీతీరమును జేరెను. గంగానదిని దర్శించినంతనే లక్ష్మణుఁ డీనదిని దాఁటి జానకీదేవిని బరిత్యజించి రావలయునుగదా యని తలఁచి, పొంగి పొరలు శోక సాగరమందు మునింగి పోవుచుండెను. ఇట్లు దుఃఖించుచున్న లక్ష్మణునిఁ జూచి సీతాదేవి మిక్కిలి శోకాకులయై "వత్సా ! ఎందువలన నీ వీ విధముగ దుఃఖించుచున్నావు." అని ప్రశ్నింపఁగా లక్ష్మణుఁ డెంతో ప్రయత్నముమీఁదఁ బొరలి పొరలి వచ్చు తీవ్రదుఃఖము నాఁపుకొని కన్నీటిని దుడుచు

కొనుచు నిట్లు చెప్పందొడంగెను. "దేవీ! వ్యాకులత నొందకుఁడు. నే ననేకదినములకు భాగీరథీనదిని సందర్శించితిని. నాహృదయమం దనిర్వాచ్యమగు భావోదయం బగుటవలన, నాకాకస్మికముగఁ గన్నీటిధారలు ప్రవహింప సాగినవి. మన పూర్వపురుషులు కపిల మహాముని శాపమువలన భస్మమైపోయిరి. అందుచేత భగీరథుఁడు మిక్కిలి శ్రమపడి, గంగను భూతలమునకుఁ దీసికొనివచ్చి, వారికి సద్గతులను గల్పించి యున్నాఁడు. ఆవిషయము జాహ్నవిదేవిని జూడఁగనే జ్ఞప్తికివచ్చుట వలన, నా కీ విధమగు చిత్తవైకల్యము సంభవించినది." అని సుమన్న పలుకులను సరళహృదయయగు సీతాదేవి విశ్వసించి సంతృప్తినొంది గంగనుదాఁటుటకు తొందర పెట్టసాగెను. కాని గంగానదిని దాఁటినంతనే యావజ్జీవితము దుస్సహ శోకసాగరమందుఁ గడప వలయునను విషయ మామె కెట్లు దెలియును?

గంగానదిని దాటుటకు పడవ దొరకెను. సుమంతుని రథముతోడ నచ్చటనే యుంచి, లక్ష్మణుఁడును సీతాదేవియుఁ బడవనెక్కి నదినిదాఁటిరి. దాఁటఁగానే జానకీదేవి పరమోత్సాహముతోడఁ దపోవనసందర్శనార్థము ముందడుగిడ సాగెను. లక్ష్మణుఁడు జానకీదేవిని

జూచి "దేవీ! నేనిచ్చట మీకొక సంగతిని నివేదింప
వలసియున్నది." అని నుడువుచు తలవంచుకొని కన్నీరు
మున్నీరుగా నేడ్వసాగెను. లక్ష్మణుని స్థితిచూచి, సీతా
దేవి యులికిపడి భయకంపితయై యిట్లు ప్రశ్నింపఁ
దొడంగెను. "వత్సా! నాకొక సంగతిని చెప్పుదమనఁ
యింత సంకోచించుచున్నావేల? చెప్పదలఁచిన దానిని
త్వరగాఁ జెప్పుము. నాహృదయము తల్లడిల్లుచున్నది.
వెంటనే చెప్పుము. బయలుదేరునప్పు డార్యపుత్రున
కేవిధమగు విపత్తు సంభవించెనని నీవు వినలేదు గదా?
లేక మఱెట్టికష్టము సంభవించెనో శీఘ్రముగఁ జెప్పు
ము." అని ప్రశ్నింప లక్ష్మణుఁ డిట్లనియె "దేవీ! యేమి
చెప్పుదును? నానోట మాటలు రాకున్నవి. ఆర్య
పుత్రుని యాజ్ఞావహుఁడ నగు నేనిట్టి ఘటన ఘటింతు
నని కలయందైనను దలంచి యెఱుంగను. సంభవిం
చినవిపత్తు తలంపునకు వచ్చినంతనే నాహృదయము
విదీర్ణ మగుచున్నది. ఇంతకుఁ బూర్వమే నాకు
మృత్యువు సంభవించిన యెడల, నేను ధన్యుఁడ నయ్యెడి
వాఁడను. ఆర్యపుత్రుని యధర్మాదేశమును బాలింప
వలసిన కారణముండెడిది కాదు. హా! విధాతా! నా నొ
సటియం దిట్లు లిఖించితివా?" అనినుడువుచు మొదలు
నఱికిన వృక్షమువలె క్రిందఁబడి రోదనము చేయసాగెను.

లక్ష్మణునిఁ జూచి జానకీదేవి హతబుద్ధియై నిమేషకాలము రెప్ప వాల్పక చూచుచు నిలుచుండె, తదనంతర మాయన కరములు పట్టుకొని లేవఁదీసి కూర్చుండఁ బెట్టి, చేలాంచలముచేఁ గన్నీళ్లు దుడిచి, కాతర వచనముల నిట్లు పలుకం దొడంగెను. "వత్సా! లక్ష్మణా! వల నీ వీవిధముగ విలపించుచున్నావు? మృత్యువును గోరుచున్నా వేల? నీవు మిక్కిలి వికలచిత్తుఁడవుగఁ గన్పట్టుచున్నావు. స్వల్ప కారణమువలన నీ వెప్పుడు నిట్టి పరితాపమును బొందువాఁడవు గావు. వత్సా! ఆర్యపుత్రున కేవిధమగు నశుభము చేకూఱ లేదుగదా? నీ వార్యపుత్రునియందే ప్రాణములు గలవాఁడవు. నీమనోవైపరీత్యమును జూడ నాయన కేదియో విపత్తు సంభవించిన దని తోఁచుచున్నది. ఇందుచేతనే కాఁబోలు గతదినము, నా కావిధమగు మనోవైకల్యము సంభవించినది. వత్సా! సంభవించినదానిని వెంటనే చెప్పి నాప్రాణముల రక్షింపుము. ఇఁక నీ మనోవ్యథను సహింపఁజాలను-త్వరగాఁ జెప్పుము. ఆలసింపకుము. కాని వత్సా! నాకేవిపత్తు సంభవించినదని తోఁచుచున్నది. లేనియెడల యీయసమయమునం దేల నీవు దుఃఖించెదవు."

జానకీదేవి వ్యాకులత్వమును, దుఃఖమునుజూచిన కొలందిని, లక్ష్మణుని శోకానలము వేయింతలుగను వృద్ధియయ్యెను. సంతతధారగా కన్నీళ్ళు కారుచుండెను. నోట మాట రాకుండెను. 'ఎంతటి క్రూరకృత్యమైనను చెప్పియే తీరవలయును గదా' అని తలంచి, చెప్పుటకు బ్రయత్నించుచుండెను. కాని యెంత ప్రయత్నించినను, అతని నోటినుండి యాఘోరవార్త బయల్పడకుండెను. అట్లు మనోవేదన నొందుచున్న లక్ష్మణుని చేతులుపట్టు కొని సీతాదేవి కన్నీరు మున్నీరుగా నేడ్చుచు నిట్లు బ్రతి మాలంజొచ్చెను. "వత్సా! లక్ష్మణా! ఇంక నాలస్యము చేయకుము. ఆర్యపుత్రుని యాదేశ మెట్టిఘోరతరమై నను వెంటనే దానిని జెప్పుము. సంకోచింపవలదు. నేను నీ కాజ్ఞ నొసంగుచున్నాను. కావున నిస్సంకో చముగఁ జెప్పుము. నీమాటలవలనను, ఆకారమువలనను నాకర్మమే గాలినటుల దోఁచుచున్నది. వత్సా! త్వర గాఁ జెప్పుము. ఇంక నాలసింపవలదు. ఇట్టి సందిగ్ధా వస్థయందొక ముహూర్తకాలమైన నుండఁజాలను. వెం టనే చెప్పి నాకు ప్రాణదానం బొసంగుము. ఆర్య పుత్రున కేవిధమగు నమంగళమైనఁగూడ లేదుగదా? ఆయన క్షేమముగ నుండినయెడల నాకెట్టి కష్టములు

సంభవించినను గణింపనేరను. వత్సా! ఆర్యపుత్రుని మీఁద నొట్టుపెట్టుచున్నాను. శీఘ్రముగఁ జెప్పుము. ఇఁకను నీ వాలసించినయెడల, నన్ను జీవితావస్థయందుఁ జూడఁజాలవు. ఒట్టుపెట్టి నాప్రాణములు తీయవలయు ననుకోరిక నీకు లేకుండినయెడల వెంటనే చెప్పుము."

జానకీదేవి యవస్థను ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచున్న లక్ష్మణుఁడింక నాలసించినచో ప్రమాదము గలుగ వచ్చునని తలఁచి విశ్వప్రయత్నముమీఁదఁ గొంచెము ధైర్యము నవలంబించి, అతికష్టముమీఁద నిట్లు చెప్పఁ దొడంగెను. "దేవీ! ఏమిచెప్పుదును? చెప్పుటకు నా హృదయము బ్రద్దలై పోవుచున్నది. మీరు రావణాసురుని గృహమునం దేకాకిగా నున్న కారణమును బురస్కరించుకొని, ప్రజలు మీచరిత్ర విషయమునందు సందేహచిత్తులై, యపవాదములఁ జాటుచున్నారు. శ్రీరామచంద్రుఁడు వానిని విని, దయా స్నేహ మమతలను విడనాడి, యపవాద విమోచనార్థము మిమ్ము పరిత్యజించినాఁడు. తపోవన సందర్శన నెపమున మిమ్ము వాల్మీకి మహర్షి యాశ్రమమందు దిగవిడచి రావలసిన దని నాకాజ్ఞ నొసంగి యున్నాఁడు. దేవీ! ఇదియే వాల్మీకి మహర్షి యాశ్రమము" అని నుడువుచు లక్ష్మణుఁడు మూర్ఛిల్లెను.

ఈ వాక్యములు వినినంతనే, జానకీదేవి క్రిందఁబడి మూర్ఛిల్లెను. కొంతవడికి తెలివివచ్చి లక్ష్మణుఁడు, పలుప్రయత్నము లొనర్ప సీతాదేవికి మూర్ఛ దెలిసి పిచ్చిదానివలె తదేకనిష్ఠగా లక్ష్మణునివంకఁ జూపించుచుండెను. లక్ష్మణుఁడు జానకీదేవిని గాంచి, హతబుద్ధియై, చిత్రప్రతిమవలె నిలుచుండి, కన్నీళ్ళు కార్చుచుండెను. పిమ్మట సీతాదేవి నయనయుగళమునుండి ప్రబలవేగమున బాష్పధారలు ప్రవహింపఁ జొచ్చెను. తీవ్రముగ శ్వాసను విడచుచుండెను. శరీరము కంపింపుచుండెను. తద్దర్శనమువలన లక్ష్మణుఁడు మిక్కిలి పరితాపమునొందుచు, జానకీదేవిని శాంతచిత్తనుగఁ జేయుటకు మార్గము దోఁపక తల్లడిల్లుచు సంతతధారగా ప్రవహించు కన్నీటిని నాపుకొనఁ జాలకుండెను.

తదనంతరము జానకీదేవి కొంచెము ధైర్యమవలంబించి "వత్సా! లక్ష్మణా! ఇందెవరిని నిందింతును? నా దురదృష్టముచేతనే నాకీ దుర్గతి పట్టినది. కాని యెడల రాజకుమారినై, మహారాజునకు కోడలై, రాజాధిరాజునకు భార్యనై, యేకాలమందే స్త్రీ యెట్టి చిరదుఃఖము ననుభవించినదో చెప్పుము. యావజ్జీవము ఘోరతర దుఃఖము ననుభవించుటకే నాకు నారీ జన్మ

లభించినదని తోఁచుచున్నది. బహుకాలమునకు పిమ్మట నార్యపుత్రునిఁ గలిసికొని యిఁక నాకష్టములు తొలఁగిన వని దలంచితిని. కాని, విధాత నానొసటియం దింకను సహస్రగుణము లధికముగ దుఃఖమును లిఖించి యున్నాఁడని, కలయందైనను దలంచి యెఱుఁగను గదా? అయ్యో! విధాతా! నీసంకల్ప మిట్లుండెనా?" అని నుడివి జానకీదేవి మాటలాడఁజాలక స్థిరభావమునఁ జూచుచుండెను.

కొంతవడికి నిట్టూర్పు విడిచి, తిరిగి యిట్లు చెప్పం బొడఁగెను. వత్సా! నేను గత జన్మయం దేదియో మహాపాతకం బొనర్చియున్నాను. లేనియెడల విధాత నానొసటియం దింత దుఃఖము నేల లిఖించి యుండును. కాని, యిందు విధాతదోషముమాత్ర మేమున్నది? సమస్త మానవులును తమతమ పూర్వ జన్మకర్మకుఁ దగిన ఫలభోగములననుభవించుచుందురు. కావున నేను జన్మాంతరమం దొనర్చిన కర్మకు ననుగుణమగు ఫలమును నేఁడనుభవించుచున్నాను. పూర్వజన్మయం దే దంపతులనో యెడబాపియుంటిని. ఆమహాపాతకమువలన నేఁడు నాకీగతి సంభవించినది. ఆర్యపుత్త్రుని హృదయము దయాస్నేహప్రేమలతోడ నిండియుండును. నేను

పత్నియందే ప్రాణములు గల విశుద్ధ చరిత్ర నని, ఆయన పూర్తిగా నెఱుంగును. ఆర్యపుత్త్రుఁడు నన్నీ యసమయమునఁ బరిత్యజించుట, నా పూర్వజన్మ దుష్కృత ఫలము గాక మఱేమున్నది? వత్సా! నేను వనవాసమునకు దుఃఖించుటలేదు. ఆర్యపుత్త్రుని సహవాస సుఖమున బహుకాల మరణ్యవాస మొనర్చి యున్నాను. కాని యొకదినమునఁగాని, లేక యొకముహూర్తమునందుఁగాని, దుఃఖమెఱుఁగను. ఆర్యపుత్త్రునితోఁ గలిసి జీవితకాలమంతయు వనవాసమునఁ గడుపవలసి వచ్చిననుగూడ, నేనణుమాత్రమైనను దుఃఖితనుగాను. ఆర్యపుత్త్రుఁ డే కారణమువలనఁ బరిత్య జించెనని మునిపత్నులు ప్రశ్నించినయెడల, నే నెట్టి ప్రత్యుత్తరం బొసంగుదును? ఆర్యపుత్త్రుఁడు కరుణామయుఁడని వారెఱుంగుదురు. కావున నేనీ కారణమును జెప్పినయెడల విశ్వసింపక యేదియో గురుతరాపరాధమొనర్చుటచేత విడనాడెనని తలంతురు. వత్సా! నే నాపన్నసత్త్వను గానిచో నీముహూర్తముననే, గంగయందు దుముకుట కుద్దేశించితిని. కాని యిప్పుడేమి చేయుదును? ఇంకను నాజీవితమువలనఁ బ్రయోజనం బేమి? ఆర్యపుత్త్రుఁడు పరిత్యజించెనను వార్తవినియైనను-

నా ప్రాణములు పోకుండుట ఆశ్చర్యముగదా? ఇంక వలన నావంటి మొండిజీవి ప్రపంచమునందు మఱియొకటి లేదనుట స్పష్టము. కానియెడల ప్రాణము లేల పోకున్నవి? నా ప్రాణము పోయినయెడల చిరదుఃఖినిగఁ జేయఁదలఁచిన విధాత సంకల్పము విఫలమగునుగదా? అందువలననే నేను జీవించియున్నాను" అని విలపింపుచు, జానకీదేవి దీర్ఘనిశ్వాసమును విడిచి "అయ్యో! నా బ్రతుకేమైనది?" అని నుడివి మూర్ఛిల్లెను. జానకీదేవి యవస్థకు లక్ష్మణుఁడు పరితపించుచు రోదనము సేయుచు, "ఇదివఱకెప్పుడును, కనివినియెఱుంగని ప్రజానురాగమే, యీ భయానక ఘోరకార్యమునకు మూలకారణము." అని తలంచి విషణ్ణచిత్తుఁడై, యిట్లు పలుకం దొడంగెను. "ఇంతకుఁ బూర్వమే నాకు మరణము సంభవించినయెడల, లోకగర్హితమును ధర్మవిహీనమునైన, యీ ఘోరకార్యమును జూచియుండను గదా? నేనార్యుని యాజ్ఞావహుఁడనై మహాపాపకార్యమొనర్చితిని. నావంటి పాషాణచిత్తుఁడు పృథివియందు వేఱొకఁడుండునా? కానియెడల, నేనిట్టి ఘోరకార్యమునొనర్చుటకేల సమ్మతింతును? సరళహృదయయు, పరిశుద్ధ చరిత్రయు, పతిగత ప్రాణయు, నగు సాధ్వి

మతల్లికిట్టి ఘోరవార్తను వినిపించుట కెట్లు సాహసింపఁగలిగితివి.? ఆర్యపుత్త్రుని యాదేశమును బరిపాలించుట కంగీకరింపక యీజన్మ కాయన విరక్తికిఁ బాత్రుఁడనై, పరజన్మయందు నరకగామినైనను, వేయి

౬౪ సీతాదేవి వనవాసము.

మతల్లికిట్టి ఘోరవార్తను వినిపించుట కెట్లు సాహసింపఁగలిగితివి.? ఆర్యపుత్త్రుని యాదేశమును బరిపాలించుట కంగీకరింపక యీజన్మ కాయన విరక్తికిఁ బాత్రుఁడనై, పరజన్మయందు నరకగామినైనను, వేయి

పరలను సహించితిమి? ఏమయినఁగాని నీవంటి నిర్దయుఁ డును, క్రూరుఁడును, భూమండలమం దింకొకఁ డుండఁ డనుట నిక్కువము."

అని లక్ష్మణుఁడు శ్రీరామునినిందించుచు, పొంగి పొరలు దుఃఖమును గొంచెమాఁపుకొని. సీతాదేవికి చైతన్యము గలుగుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. కొంత వడికి జానకీదేవికి తెలివివచ్చి, నిమేషకాలము నిస్తబ్ధయై యుండి, పిమ్మట వాత్సల్యముతోడ లక్ష్మణునిఁ జూచి యిట్లనియె. "వత్సా! ధైర్య మవలంబింపుము. విల పింపకుము. పరితాపమును జెందకుము. అదృష్టము వలననే సమస్త సుఖాసుఖములు లభించుచుండును. నా యదృష్టమువలన నాకీ దుర్గతి సంభవించినది. నీవిందులకు దుఃఖించిన ప్రయోజనము లేదు. శోకమును మానుము. నన్ను వదలి నీవార్యపుత్రుని సన్నిధాన మున కేగుము. ఆయన నన్నుఁ బరిత్యజించి మితిలేని దుఃఖమును బొందుచుండును. కావున నీవాయనశోక నివారణకుఁగాను సర్వదా ప్రయత్నించుచుండుము. ఆ యన నన్ను పరిత్యజించి మనోవేదనను బొందుచుండుట యనావశ్యకము. ఆయనయొనర్చిన కార్యము సదసద్వివే చనానుసారముగనే యున్నది. ప్రాణమునర్పించియైనను

ప్రజారంజనం బొనర్చుట రాజులకు పరమధర్మము. కావుననే యాయన నన్నుఁబరిత్యజించి, రాజధర్మమును బాలించుచున్నాఁడు. నే నాయన చిత్తమును బాగుగ నెఱుంగుదును. లోకాపవాద భయమువలననే నన్నుఁ బరిత్యజించినాఁడనుటయందు నాకు లేశమైనను సందియము లేదు. కాఁబట్టి యాయన శోకముచు మాని, శాంతచిత్తముగ, ప్రజాపాలనం బొనర్చుచుండవలయునని యే నాకోరిక. ఆర్యపుత్త్రుని పాదపద్మములకు నా నాష్టాంగదండప్రణామంబులర్పింపుము. నేను లోకాపవాద భయమువలన నయోధ్యనుండి వెడలఁగొట్టఁ బడితిని. కాని యాయన హృదయసీమనుండి వెడలఁగొట్టఁ బడకుందును గాత. పునర్జన్మయందుఁగూడ నార్యపుత్రుఁడే నాకు భర్తకావలయునను దృఢసంకల్పమున నేని తపోవనమందు తపస్సు చేయుచున్నాను. ఆర్యపుత్రుఁడు నన్ను భార్యాభావమునఁ బరిత్యజించి యున్నాఁడు. కాని, సామాన్యప్రజాభావమునఁ గాదుగదా ? ఆయన ససాగర భూమండలేశ్వరుఁడు. అందువలన నేనెక్కడ నున్నను, ఆయన యధికారమునకు లోఁబడియే యున్నానని ఆయనతో విన్నవింపుము."

ఇట్లనుచుండుచు జానకీదేవి మిక్కిలి శోకాకుల చిత్తయై కన్నీరు మున్నీరుగా నేడ్చి, నిమేషకాలము మౌనావలంబినియై యుండి తిరిగి లక్ష్మణునితో నిట్లు చెప్పందొడంగెను. "వత్సా! లక్ష్మణా! నాకు సంభవించిన గతికి నే నంతగా దుఃఖించుటలేదు. కాని యార్యపుత్రునకుఁ గలిగిన మనోవ్యథకు నస్థిరచిత్తనై యున్నాను. "శోక సంవరణం బొనర్చుకొని స్వస్థచిత్తులుగ నుండవలయును" అను నా వినయపూర్వక ప్రార్థనను, ఆయనకు విన్నవింపుము. నా జీవితమంతయు దుఃఖమయమైన దనుమాట వాస్తవము. కాని యీ విషయమునం దార్యపుత్త్రుని, అణుమాత్రమైనను నిందించను. నాదురదృష్టమువలన నే నాకీగతి సంభవించినది. కాఁబట్టి యాయనదుఃఖింపకుండునుగాత. వత్సా! లక్ష్మణా! నీవెప్పుడాయన సాన్నిధ్యమందే యుండవలయునని కోరుచున్నాను. ఆయనను నిమేషకాలమైననొంటరిగనుండనీయవలదు. ఒంటరిగనుండినయెడల నాయన మనోవేదన మిక్కుటమగును. ఆయన సౌఖ్యముగ నుండుటయే నాసౌఖ్యము. కావున నీవాయనసంతోషముగనుండుటకుఁగాను, సర్వదా ప్రయత్నించుచుండవలయును." అని నుడువుచు లక్ష్మణుని చేయి పట్టుకొని

కన్నీటిని గార్చుచు దీనస్వరముతోడ "ఆర్యపుత్త్రుని ముహూర్తకాలమైనను విడనాడియుండక సర్వదా యాయనకు సంతోషమును గలుగఁజేయు ప్రయత్నముల యందుండునని నాయెదుట శపథము చేయుము. నేను తపోవనమందుండి యార్యపుత్త్రుఁడు క్షేమముగనున్నాఁడనువార్తను వినుచుండిన యెడల నా సమస్తదుఃఖములు దూరమగును."

అని చెప్పుచు సీతాదేవి కన్నీరుకార్చుచుండెను. జానకీదేవి పతిభక్తి పరాయణత్వమునకు సంపూర్ణ ప్రమాణవాక్యముల వినుచున్న కొలఁదిని, లక్ష్మణుఁడు పొరలి పొరలి సముద్రతరంగములవలె వచ్చు దుఃఖము నాఁపుకొనఁజాలకుండెను. సీతాదేవి లక్ష్మణునికొంచెము శాంతచిత్తునిఁగ నొనర్చి, "వత్సా! దుఃఖమును మాని త్వరితముగ నార్యపుత్రుని సాన్నిధ్యమున కేఁగుము. ఇఁక నాలసింపవలదు." అనిచెప్పుచు లక్ష్మణుని యయోధ్య కేఁగవలయునని తొందరపెట్టుచుండ, లక్ష్మణుఁడు సీతాదేవికి సాష్టాంగ దండప్రణామం బొనర్చి, ప్రదక్షిణము చేసి చేతులు జోడించుకొని సమ్ముఖమందు నిలిచి, కన్నీరుగార్చుచు, గద్గదవచనములతోడ నిట్లువిన్నవించుకొనెను. "దేవీ! నేనార్యపుత్త్రుని యాజ్ఞానువర్తినని

మీరు బాగుగ నెఱుంగుదురు. ఆయన యాజ్ఞయొసంగి నంత నేమారుపలుకక, ఆకార్యమిప్పుడే నిర్వహించుట కుపక్రమింతును. ప్రాణాంతమగుకార్యమైనను, అగ్రజునియాజ్ఞను బాలించుటయే సోదరులకుఁ బ్రధానధర్మము. నేను సోదరధర్మానువర్తినై నేఁడిట్టి ఘోరకార్యమును బాలించుటకుఁ బ్రవృత్తుఁడ నైతిని. నేను జేయవలసిన కార్యమును జేసితినికాని దేవీ! నామీఁదఁ దమకు వాత్సల్యము తఱుఁగకుండుఁగాత. ఆర్యపుత్రుని యాదేశానుసారముగ నేను మీకొనర్చిన మహాపరాధమును మన్నించి, నామీఁదఁ బరిపూర్ణకృపనుజూపించు చుండవలయునని మిమ్ముఁ బ్రార్థించుచున్నాను."

శోకాభిభూతుఁడగు లక్ష్మణుని జూచి జానకీదేవి యిట్లనియెను. "వత్సా! ఇందు నీయపరాధ మేమున్నది? ఏల దుఃఖించెదవు? ఏల పరితాప మొందెదవు? నీమీఁద నాకణుమాత్రమైనను కోపముగాని, అసంతుష్టిగాని లేకుండుటయే కాక మనోవాక్కాయ కర్మల పునర్జన్మయందు నీవంటి మఱఁదియే కావలయునని నియతి దప్పక దేవతలను బ్రార్థించుచుందును. వత్సా! నీవు చిరంజీవి వగుదువుగాత. అయోధ్యానగరమున కేఁగి యార్యపుత్రుని చరణ కమలములకు నాసాష్టాంగ దండప్రణా

మంబు లర్పింపుము. ప్రేమాపూరిత వాక్యములభరత శత్రుఘ్నులను, నాచెలియండ్రను, అడిగితినని చెప్పుము. ఋష్యశృంగమహర్షి యాశ్రమమునుండి వచ్చినంతనే, అత్తగార్లకు నా సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబు లొనర్పుము. వత్సా! నీ కింకొకమాట చెప్పవలసి యున్నది. నేను చిరదుఃఖిని. విధాత నానొసటియం దదృష్టమును లిఖింపలేదు. అందువలన నాకు సంభవించినవిపత్తునకు నేనంతఁగా దుఃఖించను. కాని నీవు నాచెలియండ్రను దుఃఖించకుండునటులు చేయవలయును. వారు నాకొఱ కత్యంత శోకమును బొందుచుందురు. వారి దుఃఖము సమసిపోవుటకు, మీరుమువ్వురు గట్టిగఁబ్రయత్నింపుచుండవలయునని నాకోరిక. వారు సుఖులైయున్న యెడల నాదుఃఖము చాలవఱకు నశించును. నేను నాదురదృష్టమునకుఁదగు ఫల మనుభవించుచున్నాను. కాఁబట్టి నాకొఱకు శోకించుటవలన లేశమైనను బ్రయోజనము లేదని నాచెలియండ్రతోఁజెప్పుము."

అని జానకీదేవి నుడివి యాశీర్వదించి లక్ష్మణునకు సెల వొసంగెను. లక్ష్మణుఁడు బాష్పాకుల లోచనములతోఁ దిరిగి జానకీదేవికి సాష్టాంగ దండ ప్రణామం బొనర్చి, ప్రదక్షిణము చేసి "దేవీ! నాయపరా

ఇట్లు విన్నవించుకొనిరి. "భగవానుఁడా! మేము ఫల కుసుమములు కుశలు సమిధలు తెచ్చుటకుఁగాను, భాగీరథీ సమీపారణ్యమునందు సంచరించుచుంటిమి. అకస్మికముగా నార్తానాదమును విని, వెదకుచు నేఁగిచూడ, అసమాన రూప లావణ్య సౌందర్యరాశి యగు స్త్రీ యొకర్తుఁ డుచ్చైస్స్వరమున నేడ్చుచుండెను. ఆమెభూమండలమం దవతరించిన లక్ష్మివలెఁ గన్పట్టుచున్నది. ఆమెను జూచినంతనే మా హృదయములు విదీర్ణము లగుట వలన, నాను నేమియు నడుగఁజాలక, యెట్లో ధైర్యమవలంబించి, తమకీవార్త నెఱిఁగించుట యుత్తమమని తలఁచి, తమ సన్నిధానమునకు వచ్చితిమి. పిమ్మట తమ చిత్తము."

బాలురు చెప్పు వృత్తాంతమును వినినంతనే, వాల్మీకి బయలుదేఱి భాగీరథీ సమీపారణ్యమం దున్న జానకీదేవి సమీపమునకు వచ్చి, ప్రశాంతభావమున నిట్లు చెప్పం దొడంగెను. "బిడ్డా! శోకింపవలదు. నీవు తపోవనమునకు బయలుదేఱక పూర్వమే, యీ విషయమంతయు నాకుఁ బూర్తిగాఁ దెలిసినది. నీవు మిథిలాపురాధీశ్వరుఁడగు జనక మహారాజు పుత్రికవు. కోసల రాజ్యాధిపతి యగు దశరథేశ్వరుని కోడలవు.

రాజాధిరాజగు శ్రీరామచంద్రునిపట్టమహిషివి. శ్రీరామ చంద్రుఁ డాధారశూన్యమగు లోకాపవాద శ్రవణ మువలన, వికలచిత్తుఁడై వివేచనాశూన్యుఁడై, నిరపరా ధయగు నిన్ను, విడనాడి యున్నాఁడు." అని నుడువు మహర్షి మధురవాక్యముల విని, జానకీదేవి సంతత ధారగా కాఱు కన్నీటిని తుడుచుకొనుచు, సమ్ముఖమం దున్న సౌమ్యమూర్తియగు వాల్మీకిమహర్షిని దిలకించి గళలగ్న వసనయై యాయనకు సాష్టాంగప్రణామం బొనర్చెను. అంత వాల్మీకి "రఘుకులతిలకులగు తన యులను బ్రసవింతువు గాత" మని యాశీర్వదించి "వత్సా! ఆశ్రమమునకుఁ బోవుదము రమ్ము. నాయా శ్రమమందుండినచో నీ కే విషయమందును గొఱంత యుండదు. జనపదములయం దుండువారు, అడవుల నామమును విన్నంతనే భయాకులు లగుచుందురు. కాని, తపోవనములయం దేవిధమగు భయమున కవకా శము లేదు. మాయొక్క తపోమహిమవలన, దుష్ట జంతువులు, తమతమ స్వభావసిద్ధమగు క్రూర ప్రవృ త్తిని విడనాడి, సమస్త జంతువులతోఁ గలిసి మెలసి, తిరుగుచుండును. తపోవన ప్రభావమువలనఁ గొలఁదిదిన ములలోనే, నీకు చిత్తస్థైర్యము గలుగును. నీకు నెలలు

నిండినవి. కావున ప్రసవానంతరము జరుగవలసిన యపత్య
సంస్కారములన్నియు యథావిధిగ జరుపుదును. నీ
కేవిషయమందును కొఱంతయుండదు. నీసమవయస్క
లగు మునికుమార్తెలు నీకు సహచారిణులుగనుందురు.
వారి సహవాసమువలన నీకుఁ జిత్తశాంతి గలుగును.
ముఖ్యముగ, నీతండ్రి నాకు పరమమిత్రుఁడు. కావున
నీవు నాతపోవనమందుండి నీతండ్రిగృహమందుఁ బొందు
చుండు సకల సుఖముల ననుభవింపుచుండ వచ్చును.
వత్సా! నిన్ను నాకన్న బిడ్డవలె పోషించుచుందును.
ఆలసింపక నావెంటరమ్ము."

అని నుడివి జానకీదేవితోడ వాల్మీకిమహర్షి తపో
వనమును బ్రవేశించి, మునికుమారికలకు సమస్త విష
యములు చెప్పి వారి హస్తములయందు సీతాదేవిని
సమర్పించెను. మునికన్యలు జానకీదేవి సమాగమ లాభ
మువలన, పరమానందమును బొంది యామెకుఁ జిత్త
స్థైర్యముగలుగుటకు పలువిధములఁ బ్రయత్నించుచుండిరి.

సీతాదేవి వనవాసము

అయిదవ ప్రకరణము.

శ్రీరామచంద్రుఁడు, సీతాదేవిని వనవాసమునకనిపి, యత్యంతశోకాకులచిత్తుఁడై దుఃఖించుచుండెను. ఆహారవిహారములను, రాజకార్యాలోచనములు మొదలగువానిని బరిత్యజించి, యితరు లెవ్వరిని దన నివాసగృహమునకు రానీయ వలదని సేవకుల కాజ్ఞనొసంగి, యొంటరిగఁ గాలముగడపుచుండెను. సీతాదేవి పతిగతప్రాణయనియు, పరిశుద్ధ చరిత యనియు, శ్రీరాముఁడు బాగుగ నెఱుంగును. మరియు పృథివియందుండు ప్రియపదార్థము లన్నిటికంటె జానకీదేవినే మిక్కుటముగఁ బ్రేమించుచుండెను. వీరిర్వురకును శరీరములుమాత్రము భిన్నములు. మనఃప్రాణము లభేదములై యుండెను. సీతాదేవి యేవిధముగ సాధుశీలయు, సరళహృదయయు, పతిగత ప్రాణయు, పతిమంగళ కాంక్షిణియునై, పతిసౌఖ్యమే తన సౌఖ్యముగ భావించుచుండెనో, అదేవిధముగ శ్రీరాముఁడు సరళచిత్తుఁడును, సన్మార్గవర్తనుఁడును, సీతాగత ప్రాణుఁడునై, సీత హితమునే

కోరుచు, ఆమెసౌఖ్యమే తనసౌఖ్యముగ భావించుకొను చుండెను. సీతారాములు స్వగృహమందుండి సకల సౌఖ్యముల ననుభవించుచుఁ గాలము గడుపుచుండుట కంటెను, వనవాసమునం దిరువు రొకచోటనుండి పరమానందముగఁ గాలము గడిపియుండిరి. కావున వనవాసమునుండి తిరిగివచ్చునప్పటికి వీరిరువుర ప్రియానురాగములు వేయిమడుంగులు వృద్ధియయ్యెను. అందువలన వీరొక నిమేషకాలమైనను, ఒకరినొకరు విడనాడియుండఁజాలకుండిరి. శ్రీరామచంద్రుఁడు కేవలము లోకాపవాద భయమువలననే, సీతాదేవిని వనవాసమున కనిపెను. కాని, యామెను బరిత్యజించి దుస్సహదుఃఖ దవానలముచేత దగ్ధుఁడగుచుండెను.

శ్రీరాముని మనోవేదన కంతము లేకుండెను. "నేనేల రాజవంశమునందు జన్మించితిని? వనవాసమునుండి యేల తిరిగి రాజ్యభారము వహించితిని? దుర్ముఖుని నేల గూఢచారునిఁగ నియమించితిని? లక్ష్మణుని యుపదేశవాక్యముల నేల పెడచెవిని బెట్టితిని? క్రూరుఁడనై సీత నేల వనవాసమున కనిపితిని? ఈయసార రాజ్యభారమును బరిత్యజించి నేనేల సీతవెంట వనవాసమున కేగనైతిని? ఎట్లు మనశ్శాంతి నొందుదును?

నెట్లు సహింతును? జానకిని వనవాసమునకుఁ బంపుటకంటె, నే నాత్మహత్యఁ గావించుకొనిన యెడల వేయి మడుంగులు శ్రేయోదాయకముగ నుండియుండెడిగదా!" అని తల పోయుచు రామచంద్రుఁ డనేకప్రకారముల విలపించు చుండెను. అపుడు శ్రీరాముని [illegible] దగ్గుఁదై సగము మాత్రమే మిగిలియుండెను.

లక్ష్మణుఁడు సుమంత్రునితోఁ [illegible] మునకుఁ, అయోధ్యానగరమునుఁ బ్రవేశించి, మున్ముందు రాముని సందర్శించి, యాతనికి సాష్టాంగ దండ ప్రణామం బొనర్చి, కృతాంజలిపుటుఁడై, కన్నీరు గార్చుచు, తడఁబాటు వాక్యములతో "ఆర్యా! నీ దాసుఁడగు లక్ష్మణుఁడు, నీ యాజ్ఞను బాలించి వచ్చియున్నాఁడు." అని పలుకు వాక్యములు వినఁగనే, శ్రీరాముఁడు "హా! ప్రేయసీ!" అని నుడువుచు, మూర్ఛితుఁడై క్రిందఁబడెను. ఇదిచూచి లక్ష్మణుఁడు మిక్కిలి భీతుఁడై యనేక ప్రయత్నము లొనర్ప, ఆయనకుఁ జైతన్యముగలిగి కొంతవడి లక్ష్మణుని వంకఁ దెల్లఁబోయిచూచి, తర్వాత, హాహాకారములు చేయుచు "లక్ష్మణా! సీత నెచ్చట దించి వచ్చితివి? సీతను వదలి నేనెటుల జీవింతును? ఈ మనోవేదన నెట్లు సహింతును?" అని నుడువుచు లక్ష్మణుని కౌఁగి

లించుకొని యుచ్చైస్స్వరమున రోదనముచేయసాగెను. ఇట్లీరువురు కొంతసే పధైర్యచిత్తులై తీవ్రమనోవేదనను బొందుచుఁగన్నీటిని గార్చుచుండిరి. పిమ్మట లక్ష్మణుఁడు తన దుఃఖమును గొంచె మాఁపుకొని, యణుమాత్రము ధైర్యావలంబియై, శ్రీరాముని శాంతచిత్తునిఁగఁ జేయఁ బ్రయత్నించుచుండెను. రాముఁ డణుమాత్రము శాంతచిత్తుఁడై లక్ష్మణుఁడు చెప్పు సీతాదేవి విలాప వాక్యముల వినుచుఁగన్నీటిని విడుచుచు మాటలాడఁ జాలకుండెను. పూర్వాపర సందర్భములు మనమునకుఁ దట్టిన కొలందిని వృద్ధియగుచున్న శోకము నాఁపుకొన జాలక శ్రీరాముఁడు తిరిగి మూర్ఛితుండాయెను.

లక్ష్మణుఁ డనేక విధముల శ్రీరామచంద్రునకుఁ దెలివివచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించుచు, "ఆర్యుఁడెట్టి దుస్తర శోకసముద్రమునందు మునింగినాఁడు? ఈయన, దీనినుండి బయటఁబడి శాంతచిత్తుఁడగు ననుట కలలోని వార్తగా నున్నది. ఈయనను, శాంతచిత్తునిఁగఁ జేయుటకు మార్గము కాన్పింప కున్నదిగదా? కాని, యేదోవిధముగ నీయన దుఃఖనివారణకొఱకుఁ బ్రయత్నించుట యావశ్యకము" అని తలంచి యిట్లు పలుకం దొడంగెను. "ఆర్యా!

తమవంటివారలు శోకమోహములవలన నాక్రమింపఁ బడుట ధర్మము కాదు. తమకు సమస్తము తెలియును. దైవయోగ మెట్లున్నదో యట్లు జరుగు చుండును. తా మకారణముగాఁ గాదు. లేక సామాన్యకారణము చేతఁగాని, జాతకేదివిని బరిత్యజింతు రని యెవ్వ రెఱుంగుదురు? యోచించి చూచినయెడల సంసారమునం దన్నియు ననిత్యములు. వృద్ధి క్షయములు, సంయోగ వియోగములు, జననమరణములు, మొదలగు సాంసారిక నియమముల కేకాలమునందును మార్పు లేదు. కావున తాము దుఃఖ విదూరు లగుట యుత్తమము. మీరు ప్రజల హితము కొఱకు రాజ్యశాసన భారమును గైకొని యున్నారు. కావున తాము దుఃఖించుట వలనఁ బ్రయోజనము చెడును. అప్రియ మగువాని సంయోగమును, ప్రియమగువాని వియోగమును, దుఃఖమునకు మూల కారణములు. కాని భవాదృశ మహానుభావు లిట్టి విషయములఁ బురస్కరించుకొని దుఃఖించుట యుక్తము కాదు. సామాన్య మానవులు శోకమోహములవలన విచలితు లగుచుందురు. కాని తమవంటివారలు ధైర్యమును విడనాడుట మంచిది కాదు. నిరుపయోగమగు దుఃఖమును దూరీకృత మొన

ర్చుకొని రాజ్యకార్యములయందు మన స్థైర్య మొన
ర్చుఁడు. మీరు కేవలము లోకాపవాద భయము వల
ననే గదా, జానకీదేవిని బరిత్యజించి యున్నారు! ఇప్పు
డామెకొఱకుఁ బరితపించుచుండిన యెడల, అపవాద
నివృత్తిగాకుండుటయే కాక, అది పూర్వముకంటెను
వృద్ధియగును. కాఁబట్టి దేవిని బరిత్యజించుటవలనఁ గలుగ
వలసిన ప్రయోజనము గలుగకుండును. తాము శోకా
కులచిత్తులై యున్నంత కాలమును రాజకార్యముల
యందు మతినిలకడ నొనర్పఁజాలరు. ప్రజాపాలన కార్య
ములయం దుదాసీన భావమును వహించుట రాజ
ధర్మము కాదు. కావున తా మీవిషయములను బాగుగ
విచారించి ధైర్యము నవలంబింపవలయును. అధిక
శోకమును బొందుట యెటుచూచినను మంచిది కాదు.
కడచినవిషయములఁగూర్చి దుఃఖించుచు కాలయాపన
బొనర్చుట వలన బ్రయోజనం బేమి." అను వాక్యముల
విని. రామచంద్రుఁడు నిమేషకాలము మౌనావలంబియై
యుండి, పిమ్మట లక్ష్మణునితో నిట్లనియెను. "వత్సా!
నీ యుపదేశవాక్యములవలన, నాకు జ్ఞానోదయం బై
నది. నీవు చెప్పినదంతయు యథార్థము. నేను పరమ
కిరాతుఁడనై జానకిని వనవాసమున కనిపితిని. ఇపుడామె

కొఱకు పరితపించుచుండినయెడల, నా యుద్దేశ్యము విఫలమగును. క్రమక్రమముగ నభివృద్ధి నొందుటయే శోకమునొక్క ధర్మము. కావున శోకాభిభూతుఁడగు వాఁ డభీష్టసిద్ధిని బొందనేరఁడు. కర్తవ్య కార్యములయందు, మనోనివేశనము లేనందువలన, మహాదోషము లాచరించును. కాఁబట్టి నే నీ ముహూర్తమునుండియు, దుఃఖ నివృత్తికొఱకుఁ బ్రయత్నింతును. నేనిఁక శోకాభిభూతుఁడను కానని ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను. ఇఁక నన్ను ప్రజలు శోకాకులుఁడని గ్రహింపఁజాలరు. రేపటినుండియు యథావిధిగ రాజకార్య పర్యాలోచన జరుగుచుండును. కావున సకాలమునకుఁ గార్యాలోచన మందిరమునకు రావలయునని మంత్రులతోఁ జెప్పుము."

అని నుడివి శ్రీరాముఁడు క్షణకాలము మాటలాడక మౌనమును ధరించి పిమ్మట కన్నీరు గార్చుచు నిట్లు పలుకందొడంగెను. "అయ్యో! రాజ్యపదమెట్టి విషమవిపత్తుల కాకరమైనది? ఎట్టిసుఖభోగముల ననుభవించవలయునని రాజ్యాధికారమును గోరుచుందురో తెలిసికొనఁ జాలకున్నాను. రాజ్యపద మధిష్ఠించి నే నీజన్మకు నాసకల సౌఖ్యములకు జలాంజలి యర్పించి, అత్యంత క్రూరుఁడనై నిరపరాధయగు జానకిని వనవాస

మున కనిపితిని. ఇప్పుడందుకొ ఆకాంక్ష కన్నీటి బిందువును విడుచుటకైనను ప్రాప్తి లేదుగదా ? అయ్యో ! రాజత్వప్రాప్తివలన దయాస్నేహ మమతలను, మనుష్యత్వమునుగూడ, విడనాడుటయే నాకుఁ జేకూరిన మహాఫలము. కావున నన్ను భవిష్యత్కాలమందలి జనులు క్రూరరాక్షసుఁడని నిందించెదరనుట స్పష్టము.”

అని నుడువుచు లక్ష్మణునకు సెల వొసంగెను. పిమ్మట శ్రీరాముఁడు ధైర్యమవలంబించి, శోకవేగము నాఁపుకొని, మఱుసటిదినము ప్రాతఃకాలమునుండియు, నియమానుసారముగ రాజ్యకార్య పర్యాలోచనలను జేయుచుండెను. ప్రజ లీయనను మిక్కిలి ధైర్యశాలి యనియు, ననాయాసముగ దుఃఖవిముక్తుఁ డాయె నని యుఁ దలంపసాగిరి. కాని యీయన కోమలహృదయ మసమానీయ శోకానలముచేత దహింపఁబడుచుండెను. సీతను బరిత్యజించిన మనోవేదన విషపూరిత తీవ్రబాణమువలె యీయనను వేధింపుచుండెను. శ్రీరామచంద్రుఁడు కేవలము లోకాపవాద భయమువలననే, సీతాదేవిని బ్రవాసమునకనిపి, తిరిగి నేఁ డాభయము తీవ్రదుఃఖమును బహిర్గతము కానీయకుండెను. ఈయన వలననే, సింహాసనాసీనుఁడై మూర్తీభవించిన ధర్మము.

వలె స్థిరగంభీర చిత్తమున రాజ్యకార్య పర్యాలోచనం జేయునప్పుడు ఈయనతోడం బోల్పందగిన ధైర్యశాలి భూమండలమందు మఱిలేఁడని లోకులు దలంపసాగిరి. కాని రాజకార్యముల ముగించి నివాసభవనమున కేఁగి యత్యంత వికలచిత్తుఁడగుచుండెను. లక్ష్మణుం డాతని వెన్నంటియే తిరుగుచు శ్రీరాముని హృదయ వేదనను జల్లార్చుటకుఁగాను బహువిధ ప్రయత్నములు చేయుచుండెను. కాని లక్ష్మణుని శాంత వచనముల వలన శ్రీరాముని దుఃఖానలము ప్రజ్వలింపుచుఁ గన్నీరుమున్నీరుగా నేడ్చుచు తన్నుఁదాను నిందించుకొనుచు సీతాదేవి గుణకీర్తనము జేయుచు విశ్రామకాలమును గడపుచుండెను. ఇందువలన రామచంద్రుఁడు కృశించి దుర్బలుఁడై ప్రజాపాలన కార్యములయందుఁ దప్ప మఱియేయితరవిషయములయందును. ఉత్సాహశూన్యుఁడై యుండెను.

కొన్ని దినములు గడచిన పిమ్మట వాల్మీకి యాశ్రమమందు జానకీదేవి కవల శిశువులను బ్రసవించెను. మహర్షి యాశిశువులకు యథావిధిగా జాతకర్మాది సంస్కారములొనర్చి పెద్దవానికి కుశుఁడనియుఁ జిన్నవానికి లవుఁడనియు, నామకరణంబు లొనర్చెను, ముని

కన్యకలు సంతాన ప్రసూత యగు సీతాదేవిని జూచి యపరిమితసంతసమును బొందనాగిరి. ఆశ్రమమంతయు ఆనంద కోలాహలమున మునింగియుండెను. దుస్సహ ప్రసవవేదన వలన, సీతాదేవి కొంతవడి తెలివి దప్పి యుండి, పిమ్మట స్వస్థచిత్తయాయెను. మునికుమార్తెలుల్లసితవదనములతోడను బరిపూర్ణ ప్రీతివాక్యములతోడను "జానకీ! నేఁడు మిక్కిలి సంతోషప్రదమైన దినము. దివ్యసుందర స్వరూపులగు నిరువుర శిశువులను బ్రసవించితివి." అని నుడువ సీతాదేవి వికసిత వదనయై యానంద సాగరమున నోలలాడ సాగెను. కాని క్షణకాలములో శోకాకులయై సంతతధారగాఁ గన్నీటిని గార్చుచుండ మునికన్యలు "జానకీ! ఇట్టి యానందసమయమందేల దుఃఖించెదవు?" అని ప్రశ్నింప నోటమాటరాకుండుటవలనఁ గొంచెముకాలము ప్రత్యుత్తరమీయఁజాలక పిమ్మట తీవ్ర దుఃఖమును గొంచెమాఁపుకొని "ప్రియ సఖులారా! నేనిట్టి సమయమందేల దుఃఖించుచున్నానో మీరెఱుఁగనే యెఱుంగరా! పుత్రప్రసవమువలన స్త్రీలకుఁ గలుఁగు సంతసమనంతమనుట నిక్కువము. కాని, నాకెట్టి యవస్థయందిట్టి యాహ్లాదము సంభవించినది? నా కీజన్మమున సమస్త

ఈసమయమందు శిశువులు రోదనము చేయ సాగిరి. ప్రేమయెట్టిమోహనశక్తిని గలిగియున్నదో కాని, పసికూనల యేడ్పును వినినంతనే జానకీదేవి విస్మృత శోకయై వారికి స్తన్య మీయఁదొడంగెను.

కుశలవులు శుక్లపక్షచంద్రునిఁబోలి దినదినాభివృద్ధి నొందుచు సీతాదేవికి హృదయానందమును, నయనోత్సవమును జేయుచుండిరి. వచ్చిరాని మాటల తోడ వారు "అమ్మా, అమ్మా." అని పిలుచునప్పుడు, ముత్యములవంటి పలువరుసను జూచియు, అమృతోపమానమగు సగము సగముమాటలను వినియును, వారిని జంకనెత్తుకొని ప్రేమలొలుకు చూపులఁ జూచుచు, పలుమఱు ముద్దిడుకొనుచు, శోకమును మఱచి పోవుచుండెను. ఆమె శరీర మమృతాభిషిక్తమై శీతల మగుచుండెను. నయనము లానందాశ్రువులతోడ నిండుచుండెను.

కుశలవులకయిదవ వత్సరము వచ్చినంతనే వాల్మీకి మహర్షి చూడాకర్మ నొనర్చి యక్షరాభ్యాస మొనర్చెను. బాలకు లసాధారణ ధీశక్తియుతులును, మేధాప్రభావసంపన్నులు నగుటవలన స్వల్పకాలములో వివిధవిద్యాపారంగతులైరి. ఇంతకుఁ బూర్వమే వాల్మీకి

లోకోత్తరమగు రామచరిత్రను గైకొని. రామాయణ మహాకావ్యమును రచించెను. ప్రథమమున నీయమ్మహర్షి యనవర్ణనీయమగు రామాయణ మహాకావ్యమును కుశలవులకుఁ గానముఁ జెప్పెను. ఆమహాకావ్యము కుశలవులకు కంఠస్థమాయెను. వారు తల్లిసన్నిధిని మృదుమంజుల స్వరమున రామాయణమును బాడుచునుండిరి. జానకీదేవి విస్మృతశోక యగుచుండెను. మహర్షి పదునొకండవ వత్సరమున కుశలవుల కుపనయన సంస్కారమొనర్చి వేదమును జెప్పఁ దొడంగెను. ఒక్కొక వత్సర కాలములోనే, వారు వేదములను కంఠస్థము చేసికొనిరి. కుశలవులకుఁ బండ్రెండు వత్సరములు నిండెను. కాని వారింత దనుక తామెవరో, యేవంశమునందు జన్మించిరో యెఱుంగక, తాము ఋషికుమారులమనియు, తమ తల్లి ఋషిపత్నియనియుఁ దలంచుచుండిరి. జానకీదేవి ప్రవర్తనను జూచినవారెల్లరు నామెను మునిపత్ని యనియు కుశలవుల యాచార వ్యవహారములను జూచినవారలు వారిని ఋషికుమారులనియుఁ దలంచుచుండిరి. కుశలవులు జానకీదేవిని దల్లియని మాత్రమే యెఱుంగుదురు. కాని, కోసలరాజ్యాధిపతి యగు జనకమహారాజు తనయ యని కాని, శ్రీరామచంద్రునిపట్టమహిషి యని కాని

ఈసమయమందు శిశువులు రోదనము చేయ సాగిరి. ప్రేమయెట్టిమోహనశక్తిని గలిగియున్నదోకాని, పసికూనల యేడ్పును వినినంతనే జానకీదేవి విస్మృత శోకయై వారికి స్తన్య మీయఁదొడంగెను.

కుశలవులు శుక్లపక్షచంద్రునింబోలి దినదినాభి వృద్ధి నొందుచు సీతాదేవికి హృదయానందమును, నయనోత్సవమును జేయుచుండిరి. వచ్చిరాని మాటల తోడ వారు "అమ్మా, అమ్మా." అని పిలుచునప్పుడు, ముత్యములవంటి పలువరుసను జూచియు, అమృతోప మానమగు సగము సగముమాటలను వినియును, వారిని జంకనెత్తుకొని ప్రేమలోలుకు చూపులఁ జూచుచు, పలుమఱు ముద్దిడుకొనుచు, శోకమును మఱచి పోవు చుండెను. ఆమె శరీర మమృతాభిషిక్తమై శీతల మగు చుండెను. నయనము లానందాశ్రువులతోడ నిండు చుండెను.

కుశలవుల కయిదవ వత్సరము వచ్చినంతనే వాల్మీకి మహర్షి చూడాకర్మ నొనర్చి యక్షరాభ్యాస మొనర్చెను. బాలకు లసాధారణ ధీశక్తియుతులును, మేధాప్రభావసంపన్నులు నగుటవలన స్వల్పకాలములో వివిధవిద్యాపారంగతులైరి. ఇంతకుఁ బూర్వమే వాల్మీకి

లోకోత్తరమగు రామచరిత్రను వ్రాసెను. రామాయణ మహాకావ్యమును రచించెను. ప్రపంచమున నేయమృతరసవర్షిణి యగు రామాయణ మహాకావ్యమును కుశలవులకుఁ బాఠముఁ జెప్పెను. ఆమహాకావ్యము కుశలవులకు గంఠస్థమాయెను. వారు తల్లిసమక్షమునను మృదుమంజుల స్వరమున రామాయణమును బఠించునప్పుడు, జానకీదేవి విస్మృతశోక యగుచుండెను. మహర్షి పదునొకొండవ వత్సరమున కుశలవుల కుపనయన సంస్కారి మొనర్చి వేదమును జెప్పఁ దొడఁగెను. పదారొక వత్సర కాలములో, చతుర్వేదములను గంఠస్థము చేసికొనిరి. కుశలవులకుఁ బంద్రెండు వత్సరములు నిండెను. కాని వారింత దనుక తా మెవరో, యేవంశమునందు జన్మించిరో యెఱుంగక, తాము ఋషికుమారులమనియు, తమ తల్లి ఋషిపత్నియనియుఁ దలంచు చుండిరి. జానకీదేవి ప్రవర్తనను జూచినవారలామెను మునిపత్ని యనియు కుశలవుల యాచార వ్యవహారములను జూచినవారలు వారిని ఋషికుమారు లనియుఁ దలంచుచుండిరి. కుశలవులు జానకీదేవిని దల్లియని మాత్రమే యెఱుంగుదురు. కాని, కోసలరాజ్యాధిపతి యగు జనక మహారాజు తనయ యని కాని, శ్రీరామ చంద్రునిపట్టమహిషి యని కాని

యెఱుంగరు. మహర్షి ప్రయత్నపూర్వకముగ నీవిషయమును వారికిఁ దెలియనీయకుండెను. భ్రమప్రమాదములనైనను, కుశలవులకు వారితలిదండ్రుల చరిత్రను, దెలియనీయవలదని యాశ్రమవాసులకు గట్టిగాఁ జెప్పెను. బాలుర కాత్మపరిచయము చేయవలదని సీతాదేవి [illegible]డఁ జెప్పియుండెను. అందువలన సీతాదేవిగాని, యాశ్రమవాసులుగాని, వారికావిషయమును దెలియనీయకుండిరి. వారు రామాయణమును మిక్కిలిచక్కఁగా గానము చేయుచుండిరి. కాని యందు వర్ణింపఁబడిన సీతయే తమతల్లి యనికాని, రాముఁడే తమతండ్రి యని కాని వారెఱుంగరు.

ఇంతవఱకును జానకీదేవి శోకమును విడనాడి యేవిధములగు చింతలనుగాని, కోరికలనుగాని, మనమునం జొరనీయక కుశలవులను బెంచుచుండెను. ఇప్పటికి కుశలవులకు శైశవ మతిక్రమించుటవలన మాతృప్రయత్న మంతగా వీరి కవసరము లేకుండెను. కాఁబట్టి ఋషిపత్నులవలె నామె తపస్సుఁ జేసికొనుచుండెను. శ్రీరామచంద్రునకుఁ బ్రతివిషయమందును మంగళము గలుగవలయుననియే, యీమెతపస్సుయొక్క ముఖ్య విషయమై యుండెను. నిరపరాధయగు తన్ను విడ

నాడినాఁడని శ్రీరామచంద్రుని పైని హృదయమందొక క్షణకాలమైనను రోషముగాని, విరాగముగాని, మానమెప్పుఁడు నెఱుంగదు. తన దుర్భాగ్యదోషమువలన తానిదుస్తర శోకజలనిధియందుఁ బడిపోయితినని తలంచుచుండెను. భ్రమప్రమాదములనైనను రఘురాముని యందు దోషము గలదని తలంచకుండుటయేకాక, ఆ మనయందుఁ గల యవికలభక్తి, దృఢానురాగము లేశమైనను దఱుఁగకుండెను. సీతాదేవి నియమముదప్పక మనోవాక్కాయకర్మల శ్రీరామచంద్రుఁడు కుశలముగ నుండవలయు ననియు, ఉత్తరజన్మయందైనఁ గూడ నాతఁడే తనకు భర్తగావలయుననియు, సదా దేవతలను బ్రార్థించుచుండెను. సీతాదేవి పగలు తపస్సు మొదలగు కార్యములయందును, మునికుమార్తెలతోడను గాలము గడపుచుండెను. కాని రాత్రుల శోకాక్రాన్త యగుటవలన నామె దుస్తరశోక జలనిధి వెల్లివిరియుచుండెను. ఈమె కేవలము శ్రీరామచంద్రునియందే లగ్నహృదయమై యశ్రుజలముల విసర్జించుచు రాత్రులు గడుపుచుండెను. పతిగతప్రాణయగు సీతాదేవి పతివిరహ యాతనను సహించుట దుస్తరముగదా? సర్వసాధారణముగా దుఃఖము కాలక్రమమున తగ్గిపోవుచుండును. కాని, యీ

దేహక్షయము క్రమక్రమముగా వృద్ధిఁబొందుచు, నతివిరూపమును దాల్చుచుండెను. ఈవిధముగ పన్నెండు సంవత్సరములనుండి యవిచ్ఛిన్నశోకానలముచేత దగ్ధమగుచున్న సీతాదేవి యొక్కకీ రూపలావణ్యమంతయు నష్టమగుటయేకాక, చర్మావశిష్టములగు కంకాళములు మాత్రమే మిగిలియుండెను.

సీతాదేవి వనవాసము.

ఆఱవ ప్రకరణము.

శ్రీరామచంద్రుండశ్వమేధయాగమును జేయం దలంచి, తనయభిప్రాయమును వసిష్ఠుండు, జాబాలి, కాశ్యపుండు, వామదేవుండు మొదలగు మహర్షులకు నివేదించెను. ఈ విషయమును వినినంతనే వసిష్ఠమహర్షి యిట్లనియె. "మహారాజా! తమసంకల్ప మత్యుత్తమమైనది. తాము ససాగరపృథ్వీశ్వరులు. ఇంతకుముం దేరాజులు నఖండ భూమండలమం దీవిధముగ నేకాధిపత్యమును విస్తరింపఁజేసి యెఱుంగరు. తమ పరిపాలనయందు ప్రజలు కని విని యెఱుంగని స్వచ్ఛంద సౌఖ్యముల ననుభవించుచున్నారు. తాము రాజ్యాభిషిక్తులై చేయవలసిన సత్కార్యములన్నిటిని జేసితిరి. కాని యశ్వమేధ యాగముమాత్రమే మిగిలియున్నది. ఆయాగ మొనర్చిన యెడల, తమ రాజ్యాధికారమం దేవిధమగు లోపములుండవు. నేనింతకుఁబూర్వమే యీ విషయమును తమకు నివేదింపఁ దలంచి యుంటిని. కాని తమంతట తామే అశ్వమేధ యాగమును జేయం

దలఁచుటవలన మిక్కిలి సంతసించుచున్నాను. కాఁబట్టి యిఁక నాలసింపక వెంటనే తద్విషయిక ప్రయత్నముల కాజ్ఞ నొసంగుఁడు."

శ్రీరామచంద్రుఁడు తమ్ములవంకఁజూచి, "సోదరులారా! వసిష్ఠమహర్షి వాక్యముల వింటిరి గదా! మీయభిప్రాయములఁ దెలిపిన యెడలఁ గర్తవ్యకార్యముల నుపక్రమించవచ్చును" అని చెప్పిన రామచంద్రుని యాజ్ఞానువర్తులగు మువ్వురు సోదరు లంగీకరించిరి. పిమ్మట శ్రీరాముఁడు కుల పురోహితుఁ డగు వసిష్ఠ మహర్షిని సంబోధించి "భగవానుఁడా! నాయభిలాషను నాసోదరులును, తామును, అంగీకరించుటవలన నా సంకల్పము నెఱవేరిన దని తలంచుచున్నాను. నైమిశారణ్యము పరమపవిత్రమగు యజ్ఞక్షేత్రము. తామంగీకరించిన యెడల యాగము నచ్చట చేయుదును." అని నుడువ వసిష్ఠుఁ డామోదించెను.

పిమ్మట రామచంద్రుఁడు తమ్ములతో డనిట్లనియె. "సోదరులారా! వృథా కాలహరణం బొనర్చుట యుక్తము గాదు. కాఁబట్టి మీరు వెంటనే యజ్ఞ ప్రయత్నములకుఁ గడంగుఁడు. మన యాజ్ఞాధీనులను శరణాగతులను, స్నేహ సంబంధము గల రాజులను,

యజ్ఞమున కాహ్వానింపుఁడు. యజ్ఞకాలమునునిర్ణయించి దానిని రాజ్యమునందంతటఁ బ్రకటింపుఁడు. లంకాయుద్ధమునకు సాహాయ్యమొనర్చిన పరమస్నేహితులను సన్మానపూర్వకముగ నాహ్వానింపుఁడు. మనకొఱకు వారెన్నియో కష్టముల ననుభవించి యున్నారు. వారు యాగమునకు వచ్చినట్లయిన నేను చరితార్థుఁడ నగుదును. ఋషులనందఱ నాహ్వానింపుఁడు. వారందఱు వచ్చినయెడల మనము ధన్యులము. భరతా! నీవు వెంటనే బయలుదేఱి నైమిశారణ్యమున కేఁగి యజ్ఞభూమిని నిర్ణయింపుము. లక్ష్మణా! కావలసిన సమస్త పదార్థములను సమకూర్చి వెంటనే నైమిశారణ్యమున కనుపుము. యజ్ఞమును జూచుటకుఁగాను ప్రజలు లెక్కకు మిక్కుటముగ వత్తురు. చూడవచ్చినవారి కేవిషయమందును లోపముగలుగకుండునటుల జాగ్రత్త పుచ్చుకొన వలయును. వారి కణుమాత్ర మైనను కష్టముగాని, యసౌఖ్యముగాని, కలుగఁగూడదు. సోదరులారా! మీరు సమస్తవిషయములందును పారదర్శకులు. కావున మీకింతకంటె నధికముగ నుపదేశించుట అనావశ్యకము."

వసిష్ఠుని వాక్యముల విని సభయందున్న వారెల్లరు మౌనమును ధరించిరి. రాముఁడు సీతాగత ప్రాణుఁడు. లోకులు నిందింతు రను భయమువలననే యామెను వనవాసమున కనిపి, తాను జీవన్మృతుఁడై యుండెను. రాముని కామెయందుఁగల యవిచలిత స్నేహానురాగము లణుమాత్రమైనను దఱుగకుండుటయె కాక, క్రమక్రమము నవి వృద్ధియగుచుండెను. దివ్య సుందర మోహనమూర్తియగు సీతాదేవి నిత్యనూత్న విలాసములతోఁడ సహర్నిశ మీయన హృదయ సింహాసనమునందు విరాజిల్లుచుండెను. అందువలన యజ్ఞము చేయుటకు రాముఁడు తిరిగి వివాహమాడు ననుట యసంభవము. కాని వసిష్ఠుఁడు వివాహమాడవలయు నని ప్రోత్సాహపఱచ, రామచంద్రుఁడు తన యనంగీకారమును దెలిపి మాటలాడక క్రిందుఁజూచుచుండెను. అంత సభాసదు లీవిషయమును గూర్చి పలువిధముల చర్చించి, యందఱేకగ్రీవముగ బంగారుతోఁ జేసిన సీతాదేవి ప్రతిమను పార్శ్వమం దుంచుకొని యజ్ఞము చేయవచ్చునని సిద్ధాంతీకరించిరి.

వెంటనే భరతుఁడు నైమిశారణ్యమున కేఁగి స్థలమును నిర్ణయించి యజ్ఞశాలను నిర్మించి, దానికి

సమీపమునం దచ్చటచ్చట నాహ్వానింపఁబడిన వారి కనుగుణ్యమగు పాకలను, గుడారములను, నిర్మించెను. కాలఁదికాలములో లక్ష్మణుఁ డాహార పదార్థములను సమకూర్చి యజ్ఞక్షేత్రమునకనిపెను. శ్రీరామచంద్రుఁడు యథావిధిగా యాగాశ్వమును వదలి దాని రక్షణభారమును లక్ష్మణున కర్పించి చతురంగ బలసమేతుఁడై తల్లులు మొదలగు వారితోడ నైమిశారణ్యమున కేఁగెను. ఉపాయనము లర్పించుట కమూల్యవస్తువులను గైకొని రాజులును, శిష్యజనపరివేష్టితులై ఋషులును, గుంపులు గుంపులుగఁ బ్రజలును, ప్రతిదినము వచ్చుచుండిరి. నృపతులను సమ్మానించు భారమును భరతశత్రుఘ్నులు గైకొనిరి. ఋషులపరిచర్యకు విభీషణుఁడు నియమింపఁ బడెను. ఆహ్వానింపఁబడిన మిగతవారి సమ్మానభారమును సుగ్రీవునిపై నిడిరి.

ఇక్కడ వాల్మీకిమహర్షి యిట్లు తలపోయసాగెను. "జానకీదేవి స్థితిఁ జూడ నింక నధిక దినములు జీవించునను నమ్మకము లేదు. కుశలవులు రాజాధిరాజ తనయులు. కావున వారు యావజ్జీవితము తపోవనమందే యుండుట యుక్తము గాదు. వారు ధనుర్వేదమును, రాజనీతిని, అభ్యసింపవలసిన కాలము గడచు

చున్నది. కాఁబట్టి రాముఁడు పుత్త్రులఁగన్న సీతాదేవిని గైకొనుటకుఁ దగుమార్గమును గనిపట్టుట యత్యావశ్యకము. ఇప్పటికి శ్రీరామచంద్రుని రప్పించి గాని, లేక నేనయోధ్య కేఁగి గాని పుత్త్రసహితముగ సీతాదేవిని గైకొన వలయు నని ప్రార్థించిన యెడల రాముఁడు నా ప్రార్థనను నిరాకరింపఁడు." తిరిగి మహర్షి నిమేషకాలమూరకుండి యోచించినపిమ్మట "రామచంద్రుఁ డత్యంత ప్రజానురాగ ప్రియుఁడు. ప్రజల విరాగమునకుఁ బాత్రుఁడ నగుదు నేమో యను భయమువలననే, పూర్ణగర్భావస్థ యందున్న జానకీదేవిని బరిత్యజించి యున్నాఁడు. కాఁబట్టి, నేను చెప్పినంతనే జానకీదేవిని గ్రహించు ననుటకు సందియము గలుగుచున్నది. కాని యేదోవిధముగ రామచంద్రునకు వార్తను బంపక నిశ్చింతగా నుండుటకు వీలులేదు. ఈబాలు రేకదా ముందు కోసల రాజ్యాధిపతు లగుదురు. వీరు తండ్రి సన్నిధానమందుండి రాజనీతి నభ్యసించనియెడల రాజకార్య నిర్వహణమం దసమర్థులై రాచమర్యాదలను రక్షించుకొనఁ జాలకుందురు. కోసలరాజ్య క్షేమమునకుఁ బ్రయత్నింప నైతి నని రామచంద్రుఁడు నన్ను నిందించును. కాఁబట్టి యీ విషయమునం దింక నుపేక్షవహించి యుండుట

భావ్యము గాదు. రామచంద్రున కీవిషయమును దెలియఁ జేయుటయే యుక్తము. కాని మున్ముందు వశిష్ఠు నితోఁగాని, లక్ష్మణునితోఁ గాని, మాటలాడి వారి యభిప్రాయమును దెలిసికొనుట మంచిది.” అని నిశ్చ యించుకొనెను.

ఒకనాఁడు వాల్మీకిమహర్షి, సాయంసంధ్యను హోమవిధులను నిర్వర్తించుకొని, యేదియో యోచిం చుచుఁ గూర్చుండి యుండ, రాజభటుఁ డొకఁడు వచ్చి శ్రీరామ నామాంకితముగల యాహ్వాన పత్త్రి మొక దానిని, మహర్షి చేతి కిచ్చెను. ఆ పత్త్రిమును జదువు కొని మహర్షి పరమానంద భరితుఁడై, రాజభృత్యునకు సెలవొసంగి వాని కాహారమును బెట్టించుట కొక శిష్యుని నియమించి, యిట్లు చింతింపఁ దొడంగెను. “నేను యోచించుచున్న విషయము నెఱవేరుటకుఁ దగు మార్గమును దైవమే చూపించి యున్నాఁడు. కావున రామచంద్రుని బ్రార్థింపకుండనే, యీ కార్య మును సాధింపవచ్చును. కుశలవులను శిష్యభావమున వెంట నిడుకొని యశ్వమేధ యాగమున కేఁగుదును. వీరిని జూచినంతనే రూప సాదృశ్యమువలన రామ చంద్రునితనయులని యెల్లరును సులభముగ గ్రహింతురు.

పేరిని దిలకించినమాత్రమున రామచంద్రుని హృదయము కఱఁగి నీరై పాఱుననుటకు నిస్సంశయము. అందువలన నా ప్రయత్నము తనంతట తానుగ నెఱవేరును."

అని సిద్ధాంతీకరించుకొని జానకీదేవి కుటీరమున కేఁగి "బిడ్డా! రామచంద్రుఁ డశ్వమేధయాగ మొనర్పఁ బూని నాకాహ్వానపత్రిక నంపి యున్నాఁడు. నే పుదయమున నే నేఁగఁదలఁచితిని. ఇతర శిష్యులతోఁ బాటు కుశలవులనుగూడ నా వెంటఁ దీసికొని పోవుదును" అని నుడువ సీతాదేవి తన యామోదమును దెలిపెను. వెంటనే మహర్షి తనకుటీరమున కేఁగి, యజ్ఞమున కేగుటకుఁగాను సంసిద్ధులరై యుండవలయు నని శిష్యుల కాజ్ఞాపించి, కుశలవులతోడ నిట్లనియె. "మీరింతదనుక జనపదములందలి యే కార్యములను జూచి యెఱుంగరు. శ్రీమద్రామాయణ మహాకావ్యమునకు నాయకుఁడగు, శ్రీరామచంద్రుఁ డశ్వమేధయాగమును జేయఁ బోవుచున్నాఁడు. ఆయాగమునకు మిమ్ముఁదోడ్కొని యేగఁ దలఁచితిని. మీకు యజ్ఞ దర్శనముతోఁబాటు రాజదర్శనము గూడ లభించును. అక్కడకు వివిధాచార వ్యవహారములు గల జనులు లెక్కకు మిక్కుటముగవత్తురు. వారి నందఱను మీరు చూడవచ్చును."

కుశలవులు రామాయణమందు శ్రీరాముని యసాధారణ కీర్తివర్ణనలను బఠించి యుండుటవలన, ఆయన యద్వితీయుఁడని తలంచుచుండిరే కాని ప్రత్యక్షముగఁ జూచి యెఱుంగరు. ఇప్పు డాయనను జూడ వచ్చు ననుతలంపున పరమానంద భరితులైరి. నానా దేశములనుండి వచ్చు వివిధాచార వ్యవహారములు గలవారిని జూడవచ్చునను కుతూహలము గూడ, వీరికి మిక్కుటముగ నుండెను.

అశ్వమేధ యాగమును గూర్చి విని, సీతాదేవి కన్నీరు మున్నీరుగా నేడ్వసాగెను. నిమిషకాలములో నింకొక విషయ మామెచిత్తము నాక్రమించుటవలన నామెదుఃఖము దుర్భర మయ్యెను. సీతాదేవి యింత వరకును, శ్రీరాముఁడు తనమీఁద నపారప్రేమ గలిగి యున్నాఁడను ధృఢ విశ్వాసమున నుండెను. ప్రజల విరాగమునకుఁ బాత్రుఁడ నగుదునేమో యనుభయము వలన మాత్రమే తన్ను విడనాడినాఁడని నమ్మియుండెను. కాని, రాముఁ డశ్వమేధయాగమునకుఁ బూనుకొనె నని వినినంతనే యాయన యింకొక భార్యను పరిగ్రహించి యుండునని తలఁచి మృతప్రాయురాలయ్యెను. తన్ను బరిత్యజించిన దుఃఖమును సీతాదేవి సహింపఁ గల్గెను.

కాని రాముఁ డింకొక భార్యను స్వీకరించినాఁ డను విషయము చిత్తమునకుఁ దట్టినంతనే, యామెయును వేదన యసహనీయ మయ్యెను. నిరపరాధయగు తన్ను వనవాసమున కనిపినను, తనమీఁద నాయనకుఁ గల యవిచలితస్నేహము, గాఢానురాగము లణుమాత్ర మైనను దఱుఁగకుండు నని తలంచుచుండెను. కాని యిప్పుడు తిరిగి వివాహమాడుటవలన దనమీఁద నాయనకుఁగల ప్రేమానురాగములు పోయెనని తలఁచి వర్ణనాతీత మగు చిత్త సంక్షోభమువలనఁ దత్తరిల్లుచుండెను.

కుశలవులు సీతాదేవి కడకు వచ్చి యిట్లనిరి. "అమ్మా! అశ్వమేధ యాగమునకు రేపుదయమున మమ్ముఁ దీసికొని వెళ్లుదు నని మహర్షి చెప్పియున్నాఁడు. మే మాహ్వానపత్త్రమును దెచ్చినవానికడ కేఁగి రామచంద్రునిగూర్చి అనేక ప్రశ్నలను బ్రశ్నించితిమి. విచారించినకొలందిని, ఆయనచరిత్ర యసామాన్యముగఁ దోఁచుచున్నది గదా. అమ్మా! మే మొక విషయమునందు, మిక్కిలి యాశ్చర్యాన్వితులమైతిమి. రామాయణమును జదువుటవలన నాయనమీఁద మాకుఁ గలిగిన దృఢతరభక్తి నేఁడు విన్నమాటలను బట్టి,

వేయి రెట్లు వృద్ధిఁ బొందినది. రామచంద్రుఁడు ప్రజారంజనార్థము భార్యను బరిత్యజించె నని విని "ఆయన తిరిగి వివాహమాడినాఁడా! లేనియెడల యజ్ఞమెట్లు చేయును? యజ్ఞమునఁ జేయుటకు సహధర్మిణి యుండవలయును గదా?" అని ప్రశ్నింపనాతఁడు "వివాహమాడవలయునని వసిష్ఠమహర్షి రామచంద్రుని పలుమఱు తొందరించెను. కాని యాయన యంగీకరింపఁడయ్యె. అందువలన సీతాదేవి ప్రతిమూర్తిని బంగారుతోఁ జేయించినారు. ఆమూర్తిని పార్శ్వమందుంచుకొని శ్రీరాముఁడశ్వమేధయాగమును జేయును." అని నుడివినాఁడు.

అమ్మా! ఇట్టి మహాపురుషుఁడు భూమండలమం దెప్పుడును బుట్టియుండ లేదనుట నిక్కువము. రామచంద్రుఁడు రాజ్యధర్మమును నిర్వహించుటయం దెట్టి యనురాగము గలిగియున్నాఁడో దాంపత్యధర్మమునం దట్టి యనురాగమే గలిగియున్నాఁడు. మే మితిహాసగ్రంథములయం దనేక రాజులయు మహాపురుషులయు, చరిత్రలను జదివి యున్నాము. కాని యేవిషయమందును రామునితోఁ బోల్పఁదగిన రాజుగాని మహాపురుషుఁడుగాని మఱి కానరాఁడు. ప్రజారంజ నానురోధమువలన భార్యను బరిత్యజించుటయు ఆమెయం దుండు చిర

నిర్మల ప్రేమవలన యావజ్జీవమును తీఱగి వివాహమాడ కుండుటయును గవి వినివెఱుంగని కార్యములు గదా? అమ్మా! రామాయణమును బఠించినప్పటి నుండియు, రామచంద్రునిఁ జూడవలయు నను కోరిక మమ్ము తొందరింపుచున్నది. ఇప్పుడు మా యభిలాష సిద్ధికి సుయోగము లభించినది, కావున నాజ్ఞ నొసంగిన యెడల రామచంద్రుని దర్శించుట కేగుదుము." అని యడుగ, జానకీదేవి తనయంగీకారమును దెలిపెను. వెంటనే వారు పరమానంద భరితులై మహర్షి సాన్నిధ్యమున కేగిరి.

శ్రీరామచంద్రుఁడు తిఱగి వివాహమాడె నను సంశయమువలన సీతాదేవి శరీర మంతట వ్యాపించిన విషాదవిషము సువర్ణమూర్తి మాటను వినినంతనే దగ్గ మాయెను. ఈమె హృదయమును దహించుచున్న చిర ప్రదీప్తమగు శోకానలము చల్లారెను. నయనములనుండి యానంద బాష్పములు రాల సాగెను. తనను బరిత్య జించినాఁడను సంతాపము నశించుటయే కాక, ఆమె హృదయమం దపూర్వమగు సౌభాగ్యగర్వ మావిర్భ వించెను.

మఱుదిన ముదయముననే కుశలవులను, శిష్యు లను, వెంట నిడుకొని వాల్మీకిమహర్షి నైమిశారణ్యము

నకు బయలుదేఱెను. వీరు రెండవదినము మధ్యాహ్నము నకుయజ్ఞభూమిని బ్రవేశించిరి. వసిష్ఠుఁడు పరమానంద భరితుఁడై తగు నివాసస్థలమునందు వీరిని బ్రవేశపెట్టెను. పిమ్మట కుశలవులు రామచంద్రునిఁ జూచి పులకాంకితులై తమలోఁ దామిట్లు చెప్పుకొన సాగిరి. "రామాయణమునందు వర్ణింపఁబడిన యసమాన గుణము లన్నియు ఈయన యాకారమునందే సుస్పష్టముగఁ బ్రతిఫలించుచున్నవి. ఈయనను జూచినంతనే మహాపురుషుఁడని ద్యోతక మగుచున్నది. ఈయనతన సౌమ్యమూర్తికిఁదగిన గంభీర ప్రకృతిగలవాఁడు. మన గురు వెట్టి యసామాన్య కవిత్వసంపన్నుఁడో, యీయన యట్టి యపూర్వ సుగుణగణసంపన్నుఁడు. ఇట్టి మహాపురుషుఁడు నాయకుఁడు గాని యెడల, మహర్షి ప్రణీతమగు నీ మహాకావ్యమున కిట్టి గౌరవంబుండదుగదా! రామచంద్రుని యసాధారణ గుణకీర్తనను జేయుటవలననే, మహర్షి యత్యద్భుత కవిత్వశక్తి సార్థకత నొందినది. నేఁటికీ మహాపురుషుని సందర్శించుటవలన మనకు నేత్రసాఫల్యమైనది."

దినముల వరుసను క్రమక్రమముగా యాగమున కాహ్వానింపఁబడిన వారెల్లరు వచ్చేసిరి. అతికోలాహల

ముతోడ నిరూపితదివసమున నశ్వమేధ యాగము ప్రారంభింపఁబడెను. గణనాతీతముగ వచ్చియున్న లాంగులు, దరిద్రులు, మొదలగు వారు కోరు కోరికలన్నియుఁ బూర్తి యగుచుండెను. అనవరతము నలు దిక్కుల నృత్యగీత వాద్యములు జరుగుచుండెను. ఎల్లరును మనోహర వేషభూషలను ధరించి యుండిరి. ప్రతిమనుజునిమోమును సంతోషముతోడఁ బ్రకాశించుచుండెను. ఎవరును దుఃఖమును గాని, కష్టమును గాని పొంది యెఱుంగక మహానందముగ యాగమును సందర్శించుచుండిరి. నృపతులు, ఋషులు, మొదలగువారిలో వృద్ధులందఱేక గ్రీవముగ నిట్టి యజ్ఞమును మే మెప్పుఁడును జూచి యెఱుంగమని నుడువసాగిరి. ఈవిధ మగు సంతోష కోలాహలముతోడ నశ్వమేధ యాగము నడుచుచుండెను. ఆహ్వానింపఁబడిన వారెల్లరు యజ్ఞసభ యందుఁ జేరి మహానందముగ యజ్ఞమును సందర్శించుచుండిరి.

సీతాదేవి వనవాసము.

ఏడవ ప్రకరణము

ఒక దినమున వాల్మీకి మహర్షి యొంటరిగఁ గూర్చుండి యిట్లు యోచించుచుండెను. "నే నీయాగ దర్శనమునః దాసక్తుఁడనై యింతవఱకు వృథా కాలమును గడపితిని. కాని తలపెట్టినకార్యసాధనకుఁ బ్రియత్నింపనైతిని. కుశలవుల నేయుపాయమున రామచంద్రుని సందర్శించునట్లు చేయుదును? ఏమియుఁదోఁప కున్నదిగదా! వీరిని వెంటనిడుకొని రాజసభ కేఁగుదునా? లేక యేదో యొకనెపమీఁద రామచంద్రుని నిచ్చటకు రప్పించి సకల విషయములు సవిస్తరముగఁ జెప్పి పుత్రసమేతముగ సీతాదేవిని గైకొను మని ప్రార్థింతునా ?" అని పలు విధములఁ దర్కించుకొని చివర కిట్లు నిశ్చయించుకొనెను. "కుశలవులచేత రామాయణమును గానము చేయింతును. వీ రచ్చటచ్చట గానము చేయుచుండిన యెడల రామున కీ విషయము కర్ణగోచరమగును. అప్పు డాయన స్వకీయ చరిత్రను వినవలయు నను తలంపునఁ గుశలవులను దన సమీప

మున నాహ్వానించును. అందువలన సునాయాసముగ
ఈ కార్యము సఫలమగును."

అని నిశ్చయించుకొని వాల్మీకి, కుశలవులను పిలిచి యిట్లనియె. "ప్రతిదినము మీ రథ్యాదక్షిణకు ఋషులు నివసించు కుటీరముల సమీపమునందును, వ్రతుల పటకుటీర పురోభాగంబునను, పురజనులు మొదలగువారు నివసించుశాకల యెదుటను, రాజభవన సమ్ముఖమందును, రామాయణమును గానము చేయు చుండుఁడు. రాజు మిమ్ముఁ బిలువనంపి గానము సేయుఁడని కోరినయెడలఁ దత్క్షణమే గానము సేయుఁడు. ఆయన సాన్నిధ్యమునందున్నంత కాలమును మిక్కిలి వినయ విధేయతలతోడ బ్రవర్తింపవలయును. సమస్త జనులకు రాజు తండ్రివంటివాఁడు. కావున, మీరాయనయెడల పితృభక్తిని జూపవలయును. ఆయన మీ సంగీతమునకు సంతసించి ధనమొసఁగఁ దలఁచిన యెడల ధనమును గైకొనకుఁడు. భక్తిపూరిత వినమ్రవచనములతోడ మీనిరాశను వెల్లడింపవలయును. 'మహారాజా! మేము వనవాసులము. తపోవనమందుండి కందమూల ఫలములతోడఁ బ్రాణధారణం బొనర్చుకొనుచుందుము. కావున, మాకు ధనమునవలనఁ బ్రయోజనము లేదు.'

అని సాంగముగ. మీ రెవరని యడిగినయెడల వాల్మీకి శిష్యుల మని చెప్పుడు.”

అని యుపదేశించి యాజ్ఞ నొసంగినంతనే, కుశలవులు వాల్మీకి యాదేశానుసారముగ, వీణను మీటుచు బ్రహ్మానందముగ రామాయణముగానము చేయసాగిరి. వీరి గానమును వినువారలు పరవశులై స్థిరచిత్తముల గానమును వినుచు, కన్నీరు కార్చుచుండిరి. ఏలయన! శ్రీరామచంద్రుని చరిత్ర, యత్యద్భుతమును, పవిత్రమును, మనోహరమునై యుండెను. ఈ మహా కావ్యయమును రచించిన వాల్మీకి మహర్షి కవిత్వ మత్యుత్కృష్టమై హృదయాహ్లాదకరమై యుండెను. కుశలవుల రూప రేఖా విలాసము లద్వితీయములై చూపఱ మోహా పరవశులుగ నొనర్చుచుండెను. వీరి మృదు మంజుల స్వరములు వినినకొలఁదిని కోకిలల కూజితములు కర్ణకఠోర ప్రాయములుగఁ దోచుచుండెను. ఇదివర కెవరును కని విని యెఱుంగ నంతటి నైపుణ్యము వీణా వాద్యము నందు వీరి కలవడియుండుటవలన వీరి గానమును విను వార లనిర్వచనీయ ప్రేమా రసమునందు మునింగి యానంద బాష్పములు గార్చుచుండి రని నుడువుటయం దాశ్చర్యమేమున్నది?

ఒకటి రెండు దినములు గడచిన పిమ్మట వీరి గానమును వినినవారిలో ననేకులు శ్రీరాముని సమీపించి "మహారాజా! ఇద్దరు సుకుమార ముని కుమారులు వీణను వాయించుచు, మీచరిత్రను గానము చేయుచున్నారు. ఆ గానము శ్రోతలకు పరవశులనుగ నొనర్చుచున్నది. పుట్టి బుద్ధియెఱింగిన నాటిగా మే మెప్పుడిట్టి యమృతమధుర గానమును విని యుండలేదు. వారు కేవలపిల్లలు. ఇంతవఱ కెవ్వరును మానవదేహమునం దిట్టి రూపమాధురిని జూచి యుండ రనుట నిక్కువము. వారిగానమును, కిన్నరులు వినిన యెడల, పరాభవింపఁబడితి మని తమంతట తాముగనే యంగీకరింతురు. వారు గానముచేయు కావ్య మెవరు రచించిరో కాని, ఆ యమృతోపమానమగు కవిత్వ మపూర్వమైయున్నది. మహారాజా! ఆ ముని కుమారులం బిలువనంపి తమ సన్నిధానమందు గానము చేయింప వలయునని ప్రార్థించుచున్నాము. తాము వారిని జూచినను, వారి సంగీతమును వినినను, పరమానంద భరితు లగుదు రనుట నిస్సందియము." అని విన్నవించుకొనిరి.

వీరి మాటలు వినినంతనే, శ్రీరామచంద్రునకు బాలురను జూడవలయు నను కుతూహలము మిక్కుటమై, వారిని బిలుచుకొని వచ్చుటకు సభాసదులలో నొక బ్రాహ్మణుని బంపించెను. రాజు పిలుచుచున్నాఁడని విని, కుశలవు లాలసింపక యత్యంత వినయ విధేయతలతోడ సభామండపమును బ్రవేశించిరి. కుశలవులను జూడఁగానె, రామచంద్రుని హృదయమం దనిర్వచనీయమగు భావోదయంబయ్యెను. కాని, యీయన తన శరీరమునం దంతటను వ్యాపించుచున్నది ప్రీతిరసమో, లేక విషాదమో, నిర్ణయించుకొనఁ జాలకుండెను. కొంతవడి సుకుమారద్వయమును దిలకించి యాకులచిత్తుఁడై దృష్టిని మరలించుకొనఁజాలక చిత్రప్రతిమవలెఁ గూర్చుండి యుండెను.

బాలురు నెమ్మదినెమ్మదిగా శ్రీరామచంద్రుని సమీపించి "మహారాజునకు జయ మగుఁ గాక" అని నుడివి, ఆయన యాదేశానుసారము సముచిత ప్రదేశమందుఁ గూర్చుండి భక్తిశ్రద్ధలతోడ "మహారాజా! మమ్మేల పిలువ నంపితిరి?" అని ప్రశ్నించిరి. రామచంద్రుఁడు కుశలవుల శరీరములయందు, తనయొక్కయు జానకీదేవి యొక్కయు, సంపూర్ణావయవ లక్షణముల

లక్షించి వికలచిత్తుఁడాయెను. కాని, యప్పుడు రాజసభయంతయు భూవరులతోఁడ నిండి నిబిడీకృతమై యుండుటవలన, మిక్కిలి కష్టమునఁ జిత్తవికార మాఁపుకొని, యతిగంభీరతను దాల్చి, "మీ యపూర్వ గానమును విన్నవారెల్లరు పరమానంద భరితులై, మిమ్ము వేయినోళ్ళఁ బ్రశంసించుచున్నారు. కావున మీ గానమును వినవలయునను తలంపున మిమ్మాహ్వానించితిని. మీకిష్టమైనయెడల కొలఁదికాలము గానమొనర్చి మాకానందమును గలిగింపుఁడు." అని రాముఁడు నుడువ, కుశలవు లిట్లనిరి, "మహారాజా! మేము గానము చేయుచున్న కావ్యము బహువిస్తృతము. దానియందు మీ పావనచరిత్ర పరిపూర్ణముగ వర్ణింపఁబడి యున్నది. కావున మే మేభాగమును గానము చేయవలయునో సెలవిండు."

కుశలవులను జూచినప్పటి నుండియు రామచంద్రుఁడు చంచలచిత్తుఁడై యుండెను. సీతాదేవిని వనవాసమున కనిపిన దుఃఖము, ఈయన హృదయమునుండి వెల్లివిరియుచుండెను. అందువలన శ్రీరాముఁడిఁక ధైర్యావలంబియై యుండుట యసాధ్యమని తలఁచి, తక్షణమే సభముగించి విజనప్రదేశమున కేఁగవలయు

నను నాతురతఁ జూడ, బాలురనుజూడ, "నేఁడుమీ కిష్టము వచ్చినపట్టును గానముచేయుడు. రేపు మొదలు ప్రతిదిన ముదయమునను గొంచెముకొంచెముగఁ గావ్యమంతయు వినుచుండెదను." అని నుడువ కుశలవులు గాన మారంభించిరి. వీరి గానమాధురికి సభాసదులెల్లరు పరవశులై యేకగ్రీవముగ "సాధు సాధు!" అని పలుకం దొడంగిరి. రామచంద్రుండును, కవిత్వపటుత్వసంపదకును, రచనా లాలిత్యమునకును, పులకాంకితుండై "ఈ కావ్యమును రచించిన వారెవరు? మీరెవరికడ సంగీతవిద్య నభ్యసించితిరి?" అని ప్రశ్నింప, కుశలవులు "మహారాజా! ఈ కావ్యమును వాల్మీకిమహర్షి రచించినాఁడు. మేమా యన యాశ్రమమందే యుందుము. ఆయనయే మాకు సంరక్షణకర్త. ఆయనయొద్దనే విద్య నభ్యసించితిమి." అని నుడువ శ్రీరాముఁ డిట్లనియె. "వాల్మీకి మహర్షి యీకావ్యమునందు దన యద్భుతకవితాశక్తిని వెల్లడించియున్నాఁడు. కావున దీనిని గొంచెముగ విని సంతృప్తినొందుటకు వీలులేదు. అయినను నేడు మీకు మిక్కిలి పరిశ్రమ గలిగినది. కావున నింతకంటె మీ కెక్కువ కష్టమును గలిగించుట నాకిష్టము లేదు. మీరిఁక మీ నివాసముల కేఁగుఁడు."

అని నుడువుచు శ్రీరాముఁడు, కుశలవులకు సెల వొసంగి, వెంటనే సభను ముగించి నివాస భవనమున కేఁగి, ఒంటరిగఁగూర్చుండి యీవిధముగఁ దలపోయ సాగెను. "ఈ బాలురు నాకంటి కగపడినంతనే నా హృదయ మాకులత నొందుటకుఁ గారణం బేమి? స్వ సంతానమును జూచినప్పుడు హృదయమందు వాత్సల్యరసము వ్యాపించునని వినినటులు, వీరిని జూచి నంతనే నాచిత్తము కరుణారసముతోడ నిండి పోవు చున్నది. కాని, కారణము మాత్రము గన్పట్టుటలేదు. వీరు ఋషికుమారులు గదా! కాకున్నను, నే నట్టి యాశను గలిగియుండుటకు ఏలెక్కడ? పూర్ణగర్భా వస్థయందు ప్రేయసిని వనవాసమున కనిపితిని. అట్టి స్థితియందు సీత దుస్సహాశోకభరమునను, అసహనీయ మగు నవమానతాపమువలనను, ప్రాణత్యాగ మొనర్చు కొని యుండుననుట నిక్కువము. లేనియెడల నేదో యొక క్రూరజంతువున కాహారమైయుండును. ప్రేయసి యట్టి యవస్థయందు ప్రాణధారణం బొనర్చుకొని, నిర్విఘ్నముగ సంతానమునుగని వారినిబెంచి పెద్దవారిని జేసినదనుట కేవలముదురాశగదా! కాకున్నను నావంటి హతభాగ్యున కట్టి సౌభాగ్యము లభించుననుట కెటుఁ జూచినను సంభవము గాదు."

అని తలంచుచు మిక్కిలి వికలచిత్తుఁడై కన్నీరు గార్చుచుండెను. పిమ్మట దుఃఖమును గొంచె మాఁపుకొని యిట్లు తలపోయ సాగెను. "వీరి రూప రేఖా విలాసములు చూచిన క్షత్త్రియ కుమారులని స్పష్టముగఁ దోఁచుచున్నది. ఇంతియకాక వీరి శరీరములయందు నాయవయవ లక్షణములు సంపూర్ణముగ లక్షితము లగుచున్నవి. వీరు నాకుఁ బ్రతిబింబము లని నిస్సంశయముగఁ జెప్పవచ్చును. పరిశీలించి చూచిన యెడలఁ బ్రేయసీయవయవ సాదృశ్యములు వీరియందు సలక్షణముగఁ బొడగట్టుచున్నవి. వీరి భ్రూయుగ్మము, నయనములు, నాసిక, కర్ణములు, చెక్కులు పలువరుస మొదలగు వానియందు లేశమైనను భేదము గన్పట్టుటలేదు. ఇట్టి పోలికల కేవిధమగు సంబంధము లేకయుండునా? వీరు వాల్మీకిచేత సంరక్షింపఁ బడుచున్నామని నుడివి యున్నారు. ప్రేయసిని వాల్మీకి తపోవనమందు దిగవిడిచి రావలయునని లక్ష్మణున కాజ్ఞ యొసంగియుంటిని. అందువలన వాల్మీకి కరుణారసపూరితుఁడై సీతను తనయాశ్రమమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి యుండవచ్చును. అక్కడ సీత యీకవలపిల్లలను బ్రసవించి యుండవచ్చును. ప్రవాసమునకుఁ బూర్వము

జానకిని జూచిన వారెల్ల రామెగర్భమందుఁ గవలపిల్లలు గలరని దలంచుచుండిరి. కాఁబట్టి నాయాశ యంతగా దురాశ యని చెప్పుటకు వీలులేదు. కాని యెండమావుల యందు జలము గలదని భ్రమఁ జెందినట్లు, నేను భ్రమఁ బడుచున్నానేమో? క్రూర రాక్షసునికంటెను గూడ కఠినుఁడనై నిరపరాధ యగు ప్రేయసిని వనవాసమున కనిపి యిప్పుడిట్టి కోరిక గలిగియుండుట మూఢత్వము గదా! అయ్యో! ప్రేయసీ! నీవు సుశీలవు. పరమ పావనివి. సరళ హృదయవు. కాని దుశ్శీలుఁడఁగు నిక్రూర చిత్తుని హస్తములయందుఁ బడితివిగదా? పతిగతప్రాణ వనియును, పరమపావన చరిత్ర వనియును దెలిసి యుండియు నిన్ననాయాసముగ వనవాసమున కనిపి యింతవఱకును జీవించి యుంటిని. కావున నావంటి క్రూరుఁడు, పాషాణచిత్తుఁడు, పుడమియందు మఱియొకఁ డుండఁడు. మరి యుండఁబోఁడు."

అని తలంచుచు రాముఁడు దుస్సహ శోక భరము వలన, విచేతనప్రాయుఁడై సంతతధారగా కన్నీటిని గార్చుచు,తిరిగి తిరిగి దీర్ఘనిశ్వాసమునువిడుచుచుండెను. పిమ్మట కొంచెము శాంతచిత్తుఁడై "వాల్మీకి సీతను దన యాశ్రమమునకుఁ దీసికొని వెళ్లియుండును.

అచ్చట ప్రేయసి యీ కవలపిల్లలఁ బ్రసవించిన దనుట నిక్కవము. వీరు ఋషికుమారులు గారని యింకొక ప్రబలకారణము కూడఁ గన్పట్టుచున్నది. ఎద్ది యనఁ, వీరికి కొలఁది దినముల క్రిందటనే యుపనయన మయిన దని స్పష్టముగఁ దోఁచుచున్నది. కావున వీరికి పద నొకండవవత్సరమునందే యుపనయనమైనది. క్షత్రియ కుమారులు గానియెడల వీరి కీవయసునందేల యజ్ఞోప వీతధారణం బొనర్తురు ? ఋషికుమారులే యయిన యెడల నేడవయేటనే యుపనయనమై యుండును. ఇది యునుగాక, యుపనయనమైన ఋషికుమారుల వేష మునకును, వీరి వేషమునకును, జాలవ్యత్యాసము గాన్పిం చుచున్నది. అందువలన వీరు క్షత్రియకుమారు లని తలంచుటకు వీలుగలదు. క్షత్రియకుమారులే యయిన యెడల సీతకుమారులనితలంచుట కెక్కువయవకాశము గలదు. ఎందువలన ననఁగా క్షత్రియకుమారు లేల తపోవనమందుందురు? అచ్చటనే యేల యుపనయనము జరిగియుండును ? కాఁబట్టి వీరు నావంటి హతభాగ్యుని సంతానమే యయి యుండవలయును."

అని మనస్సునందు తర్కవితర్కము లొనర్చు కొనుచు, "జానకి యింతదనుక జీవించియుండి, వీరు నా

పుత్త్రిలే నైనచో నాయానంద మనిర్వచనీయము గదా? తిరిగి ప్రేయసి నా నేత్ర పర్వంబు గూర్చునా? నా హృదయానందదాయిని యగునా? నాకిట్టి భాగ్యము లభించునా? ఈవిషయము చిత్తమునకుఁ గట్టినంతనే నాహృదయ మమృతసిక్తమగుచున్నది." అని తలంచుచు సీతాసమాగమంబు నిశ్చయ మని తలంచి తిరిగి యిట్లను కొనసాగెను. "దీర్ఘకాల వియోగానంతరము ప్రేయసిని జూచినంతనే యాహ్లాదమునను వివశుఁడ నగుదును. ప్రేయసి యత్యంత సంతోషమున మునుంగును. అప్పుడు మాయిరువుర నేత్రములనుండి యానందాశ్రువులు ప్రబల వేగముగఁ బ్రవహించును." అని తలంచి కొంతవడి చింతానిమగ్నుఁడై యుండి పిమ్మట యిట్లు తలపోయ సాగెను. "మహాక్రూరకృత్య మొనర్చిన నేను ప్రేయసి మో మెట్లుచూతును? సాధుశీలయు, సరళహృదయయు, నగు సీత ననాయాసముగ నాయపరాధములను క్షమించు ననుట నిక్కువము. కావున నేను, ప్రేయసి పాదముల మీఁదఁబడి క్షమాపణ గోరెదను." అనుకొని తిరిగి "ప్రజల విరాగమునకుఁ బాత్రుఁడ నగుదు నేమో యనుభయము వలననే గదా ప్రేయసిని వనవాసమున కనిపితిని. ఇప్పుడు స్వీకరించిన

యెడల నా యపవాదము తిరిగి ప్రజ్వలింపదా? ఇంత కాలము మే మిరువురమును దుస్సహ విరహ యాతన చేత దగ్ధుల మగుట నిష్ఫల మగును గదా."

అని యోచించుచు రామచంద్రుఁ డుపాయ హీనుఁడై, కొంతవడి మౌనావలంబియై యుండి, పిమ్మట నాకస్మికముగ రోషావేశపరవశుఁడై "ఇఁక నేను కారణము లేని లోకనిందను గణనచేయను. సీతను గ్రహించియే తీరుదును. నేను స్వతంత్రుఁడను. నావలె నెవఁడు రాజ్యపీఠము నధిష్ఠించి, ఆత్మసుఖములకు జలాంజలి యర్పించుకొనెను? ప్రేయసిని వనవాసమున కనుపుట యజ్ఞానహీన మగు కార్యము. కావున సీతను స్వీకరింతును. ఇట్లొనర్చుట యుచితము. కానియెడల రాజ్యమును భరతున కప్పగించి వానప్రస్థాశ్రమమును గైకొందును. ప్రేయసిని విడిచి రాజ్యభోగముల ననుభవించుటకంటె ప్రేయసితోడ వనవాస మొనర్చుటయే మిక్కిలి సౌఖ్యదాయకము." అని తలంచుచు రాముఁడా రాత్రి గడపెను.

సీతాదేవి వనవాసము.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

"వాల్మీకి మహర్షి శ్రీరామచంద్రుని చారిత్రమును గైకొని యత్యద్భుత మహాకావ్యమును రచించినాఁడు. ఆయనకుఁ దరుణ వయస్కులగు శిష్యు లిరువురు గలరు. వారి కంఠము కోకిల కంఠమును మించి యుండును. వారతి మృదు మధుర స్వరమున రామాయణమును గానముచేయుదురు. రాజ సభయందు రేపుదయముననే గానము ప్రారంభ మగును." అను విషయమును యాగదర్శనమునకు వచ్చిన వా రెల్లరు జెప్పుకొన సాగిరి. అందువలన ప్రభాతమైనంతనే సంగీత శ్రవణ కుతూహలాయత్త చిత్తులై ఋషులు, రాజులు, మొదలగు వా రెల్లరు, త్వరితగమనమున రాజసభకు వచ్చి తమతమ స్థానముల నాక్రమించుచుండిరి. సభయంతయుఁ గలకల లాడుచుండెను. శ్రీరామచంద్రుఁడు సింహాసనా సీనుఁడయ్యెను. భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులును, సుగ్రీవుఁడు విభీషణుఁడు మొదలగు స్నేహితులును, సింహాసనమునకుఁ గుడి యెడమ వైపులఁ దమ

తమ స్థానములయం దాసీనులైరి. కౌసల్య, కైక, సుమిత్ర, ఊర్మిళ, మాండవి, శ్రుతకీర్తి, మొదలగు వారును, అరుంధతి మొదలు గాగల ఋషిపత్నులును, వారికిఁగాను ప్రత్యేకముగ నేర్పాటుచేసిన స్థానమందుఁ గూర్చుండిరి. సభాసదు లెల్లరు నూతన కావ్యమును, సుకుమార గాయకద్వయమును గూర్చి యొకరితో నొకరు ముచ్చటించుకొనుచు, మిక్కిలి యాతురతతోడ కుశలవుల యాగమనమును నిరీక్షించుచుండిరి. కుశలవుల వెంట నిడుకొని వాల్మీకి మహర్షి సభాభవనముఁ బ్రవేశించెను. వారిని జూడఁగనే సభయందంతట సంతోష కోలాహలము పుట్టెను. పూర్వదినమునఁ గుశలవులను జూచినవారు తమ ప్రక్కనుండువారికి వ్రేలితో వారిని జూపుచుండిరి. మహర్షి మండపమును బ్రవేశింపఁగానే సభాసదులు లేచి నిలిచి యాయనను గౌరవించిరి పిమ్మట వారికిఁ గాను వేఱుగ నేర్పాటుచేసిన స్థలమున మహర్షియు, కుశలవులును, గూర్చుండిరి. సభయందున్న వారెల్ల రత్యుత్సాహచిత్తమున సంగీతమున

సభ యెల్లరు గానమును వినవలయునని కుతూహల
ముతోఁ గూడుకొని యున్నారు. తమరాజ్ఞ నొసంగి
నంతనే సంగీత ముపక్రమింపఁబడును." అని యడిగి
సెలవుగైకొని గానము నుపక్రమింపుఁడని, కుశలవులకు
సెలవొసంగెను. రామచంద్రుని యాజ్ఞను గైకొని
వెంటనే వారు వీణను వాయించుచు రామాయణ మహా
కావ్యమును గానము చేయసాగిరి. సీతా రాముల
పరస్పర స్నేహానురాగ వర్ణనలు గల పట్టుల నెక్కువగ
గానముచేయవలయునని యిదివఱకే వాల్మీకి కుశలవు
లతోఁ జెప్పియుండెను. అందువలన కుశలవులు సీతా
రాముల పరస్పరప్రేమలోలుకు పట్టులలో నొక దానిని
గానముచేయఁ బ్రారంభించిన, కొన్ని నిముసముల
లోపల, రామచంద్రుని హృదయము కరఁగి యశ్రు
పూర్ణ నయనుఁడయ్యెను. ఆ సుకుమార బాలగాయ
కులఁజూచిన కొలఁదిని వారు సీతాతనయు లను దృఢ
విశ్వాస మాయనకుఁ గలుగఁజొచ్చెను. భరతలక్ష్మణ
శత్రుఘ్నులు, కుశలవులయందుఁ గల సీతారాముల
యవయవలక్షణములఁ గిలకించిన కొలఁదిని, మనముల
యం దనేక విధములఁ దలపోయసాగిరి. సభాసదు లెల్ల
రేకగ్రీవముగ "ఏమి? ఈ యాశ్చర్యము? ఈఋషి

కుమారు లిరువురు రామచంద్రునకుఁ బ్రతిబింబములుగ నున్నారు. వేషమందును, వయసునందును వ్యత్యాసము లేని యెడల, వీరికిని రామచంద్రునకును, లేశమైనను భేద ముండదు గదా! రామచంద్రుఁడు బాల్యరూప మును ధరించి, యీఋషికుమారుల వేషమును దాల్చి నాఁడా యన్న ట్లున్నారు. బాల్యమునందు శ్రీరామ చంద్రుఁ డెట్టి రూపమాధురి గలిగియుండెనో, యట్టి రూపమాధురినే వీరు గలిగియున్నారు." అనితలంచుచు పరవశులై కదలక మెదలక, యేకాగ్రచిత్తమున సంగీ తమును వినుచు, రెప్ప వాల్పక వారి రూపలావణ్య ములఁ గ్రోలుచుండిరి.

కొంతసేపు గానమును విని శ్రీరాముఁడు లక్ష్మ ణునిఁ జూచి "వత్సా! వీరికి వేయి బంగారు ముద్రలను బహుమాన మొసఁగుము." అని నుడువ, కుశలవు లిట్లు విన్నవించుకొనిరి. "మహారాజా! మేము వనవా సులము. మాకు భోగాభిలాష కాని, భోగాసక్తి కాని లేదు. అనాయాసముగ లభించు కందమూల ఫలము లను భుజింతుము. వల్కలముల ధరింతుము. కావున మాకు సువర్ణ ముద్రలతోడఁ బ్రయోజనం బేమి? మేము మిక్కిలి పరిశ్రమ చేసి మీచరిత్ర నభ్యసించి

తిమి. నేఁడుమీరు వినుటవలన మాప్రయత్నము సఫల మైనది. మీరు ప్రీతులై సుప్రసన్నులగుటవలన మేము చరితార్థులమైతిమి." అని నుడువు బాలుర విచక్షణ జ్ఞానమును, ధనమునందు నిరాకాంక్షను జూచి, సభా సదు లెల్లరు సంతసించిరి.

కౌసల్యాదేవి కుశలవులను రెప్పవాల్పక చూచి వీరు సీత తనయులను దృఢవిశ్వాసమున మిక్కిలి చంచలచిత్తయై దీర్ఘనిశ్వాసము విడిచి "అయ్యో! జానకీ!" అని నుడువుచు భూమిమీఁదఁ బడి మూర్ఛిల్లెను. తద్దర్శనమువలన మిగత వారెల్లరు వికలాంతఃకరణులై వివిధ ప్రయత్నములు చేయ, కౌసల్యాదేవికిఁ దెలివివచ్చెను. తదనంతరము కుశలవుల గానమును విన్న కొలఁది సీతాదేవి శోకము ప్రబల మగుట వలన, మిగిలిన వారు కూడ కన్నీరు కార్చుచుండిరి. కౌసల్యాదేవి యత్యంత మనోవేదనతోఁ గూడుకొని పిచ్చిదానివలె నిట్లు పలుకం దొడంగెను. "నాయొద్ద కెవ్వరైనను ఆ సుకుమార కుమారులను దీసికొనిరండు. వారిని కౌఁగిలించుకొని యెత్తి ముద్దిడుకొందును. వీరు నాసీత తనయులు. వీరిని జూడఁగానే నాప్రాణమెట్లో యున్నది. వారిని నాయొద్దకుఁ దీసికొని రానిచో నేనే

వారియొద్ద కేఁగుదును. ఒకమాఱు వారిని ముద్దిడుకొనిన యెడల జానకీశోకము కొంతవఱకుఁ దగ్గును. వీరియందు మీకు సీతారాముల యవయవ లక్షణములు గన్పట్టుట లేదా? వీరు సభను బ్రవేశించునప్పుడు రాముని పుత్త్రు లిరువురు వచ్చుచున్నా రని యెవరో రహస్యముగ నాచెవిలోఁ జెప్పిరి. అప్పటి నుండియు నా ప్రాణము వారికొఱకుఁ దల్లడిల్లుచున్నది. ఇప్పటికి నేదోవిధముగ సీతశోకమునుమఱచి పండ్రెండు వత్సరము లైనది. కాని వీని జూచి నంతనే జానకీశోకము నూతనాకారమును దాల్చుచున్నది. అయ్యో! జానకీ! నీవెక్కడ నున్నావు? నీ కెట్టి దురవస్థ సంభవించినది? అప్పటినుండియు నీవు జీవించి యుంటివా? లేక యీ పాపిష్ఠ నరలోకమును విడచితివా? అయ్యో! ఏమి చేయుదును! ఏమియుఁదెలి యదుగదా?" అని పరితపించుచు, తిరిగి మూర్ఛిల్లెను. మిగతవారి ప్రయత్నములవలన కొంతవడికి కౌసల్యా దేవికిఁ దెలివి వచ్చి "మీ రిప్పుడు వారిని నాయొద్దకుఁ తీసికొని రండు. మీచేతఁగానియెడల, లక్ష్మణునితోఁ జెప్పుఁడు. లక్ష్మణుఁడు దీసికొనివచ్చి వారిని నా యొడియందు బడవేయును." అని నుడువుచు రోదనము చేయసాగెను.

కౌసల్యాదేవి దుఃఖమును, చంచలత్వమును జూచి యరుంధతీదేవి సమీపమందున్న భటునితోడ లక్ష్మణునియొద్ద కేఁగి యీవిషయమంతయు నివేదింపుమని యాజ్ఞనొసంగెను. భటుఁ డేఁగి లక్ష్మణున కీవిషయము విన్నవింపఁగా, ఆయన సభ నాదినమునకుఁ జాలించున ట్లొనర్చి కుశలవులను వెంట నిడుకొని కౌసల్యాదేవి సమీపమునకు వచ్చెను. కుశలవులు సమీపింపఁగనే కౌసల్యాదేవి వారిని కౌఁగిలించుకొని ముద్దిడుకొనుచు "అయ్యో! జానకీ! నివెచ్చటి యుంటివి!" అని యడుగుచు బిగ్గరగ నేడ్వసాగెను. తద్దర్శనమువలన, సుమిత్ర, ఊర్మిళ, మొదలగు వారు లస్థిర చిత్తలై, కన్నీరు మున్నీరుగ నేడ్వసాగిరి. కుశలవులు నివ్వెఱపడి వీరివంకఁ జూచుచుండిరి.

కొంతవడికి కౌసల్యాదేవి కొంచెము దుఃఖ మాఁపుకొని సందేహనివృత్తికిఁగాను బాలురను జూచి "నాయనలారా! మీనామధేయము లెవ్వి? మీ తలిదండ్రుల నామధేయము లెవ్వి?" అని ప్రశ్నింప, వారు వినయవిధేయతలతోడ తమ నామధేయములను జెప్పి, "మాతండ్రి యెవరో మాకుఁ దెలియదు. మే మెప్పుడు ఆయనను జూచి యెఱుఁగము. మా తల్లి యున్నది.

ఆమె తపస్విని. కాని యామె నామధేయము గూడ మాకుఁ దెలియదు. మాకెవ్వరును జెప్పలేదు. మే మామెనుగాని యితరులనుగాని యడిగి తెలిసికొనలేదు. మేము వాల్మీకి మహర్షి శిష్యులము. తపోవనమునం దాయనచేతఁ బాలింపఁబడుచు; ఆయనయొద్దనే విద్య నభ్యసించితిమి." అని నుడువు మాటల నాకులచిత్తమున వినుచున్న కౌసల్యాదేవి సంశయము దీఱెను. కాని పూర్తిగ సంశయ నివృత్తికొఱకు "మీ తల్లి యాకారమెట్లుండును?" అని ప్రశ్నింప, కుశలవులు తమ తల్లి యాకారమును వర్ణించి చెప్పిరి. అందువలన వీరు సీత తనయులను విశ్వాసము నితరవారికిఁ గూడఁ గలిగెను. కౌసల్య మొదలగువారెల్లరు పొంగిపొరలు దుఃఖమున మునింగి యేడ్వసాగిరి. పిమ్మట దుఃఖమును గొంచె మాఁపుకొని కౌసల్యాదేవి "ఇప్పుడు మీతల్లి యెట్లున్నది?" అని ప్రశ్నింప, "మాతల్లి జీవన్మృతయై యున్నది. దినముల వరుసను శుష్కించి పోవుచున్నది. ఇఁక నధికదినములు జీవించుట దుస్తరము." అని చెప్పి క్రిందఁజూచుచు కన్నీరు విడువసాగిరి.

కుశలవులు చెప్పుమాటల వినుచున్న వారెల్లరు రోదనముచేయుచుండ, కొంతసేపటికి కౌసల్యాదేవి తిరిగి

కొంచెము ధైర్యమువలంబించి, లక్ష్మణునిం జూచి వాల్మీకి మహర్షి యిటకుం దోడ్కొనిరమ్మని చెప్పెను. వెంటనే లక్ష్మణుండేగి వాల్మీకిమహర్షిని వెంట నిడుకొని వచ్చెను. మహర్షి కెల్లరు భక్తిశ్రద్ధలతోడం బ్రణామం బొనర్చి, ఉచితాసనాసీనునిం జేసిరి. పిమ్మట కౌసల్యాదేవి చేతులు జోడించుకొని "భగవానుండా! ఈ కుమారు లెవ్వరో దయయుంచి తెలుపవలయును." అని ప్రార్థింప వాల్మీకి, లక్ష్మణుండు సీతను తన తపోవనమునందు విడిచి నప్పటినుండియు నేటివఱకు జరిగిన వృత్తాంతమంతయుం జెప్పి, రామచంద్రుని విరహమునను సీతాదేవి ప్రస్తుతావస్థను బూర్తిగ వర్ణించిచెప్పెను. వాల్మీకి వాక్యముల వినుచున్న వారెల్లరు సంతతధారాళముగ కన్నీరు కార్చుచు, పెద్దపెట్టున రోదనము చేయసాగిరి. కౌసల్యాదేవి "అయ్యో! జానకీ! విధాత నీ నొసటియందింత దుఃఖమును లిఖించినాండా?" అని బిగ్గరగ నేడ్వసాగెను.

పండ్రెండవ వత్సరములకు కుశలవు లాత్మ పరిచయము నొందిరి. అందుచేత వారి హృదయములయందనిర్వచనీయ భావము లుదయింపసాగెను. వాల్మీకి బాలకుల వంకం జూచి "వత్సా! కుశ! వత్సా! లవ! పితామహులకును, పితృవ్యపత్నులకును, వందనము లాచ

రింపుడు." అనిచెప్పఁగా, వారు కౌసల్యా, కైకేయీ, సుమిత్రలకును, ఊర్మిళా, మాండవీ, శ్రుతకీర్తులకును సాష్టాంగదండప్రణామంబు లొనర్చిరి. తదనంతరము మహర్షి కుశలవులతోడ "మీరు రామాయణమునందుఁ బఠించిన లక్ష్మణ నామధారి యగు నీయన మీకు మూఁడవ పినతండ్రి." అని నుడువ కుశలవులు, విస్ఫారిత నేత్రములతోడ లక్ష్మణుని, ఆపాద మస్తకము నొక్క మాఱు వీలకించి, దృఢతర భక్తిశ్రద్ధలతో సాష్టాంగ దండప్రణామం బాచరించిరి. కౌసల్యాదేవి యాదేశానుసారము లక్ష్మణుఁడు శ్రీరామచంద్రుని, వశిష్ఠమహర్షిని దోడ్కొని వచ్చెను. కౌసల్యాదేవి బాష్పాకులలోచనములతోడ కుశలవులను గూర్చి వారికి సవిస్తరముగఁ జెప్పి, సీతాదేవి జీవించి యున్నదనినుడివెను. ఈమాటలు విన్నంతనే రామచంద్రున కనుమాన నివృత్తియై కన్నీటిచేత నభిషేకింపఁబడుచు అత్యంత వాత్సల్యభరణమున కుమారుల రెప్పవాల్పక చూచుచుండెను. కౌసల్యాదేవి పుత్త్రసమేతముగ సీతను గ్రహింప వలయు నని రామచంద్రునకుఁ జెప్పెను. ఆయన ప్రత్యుత్తరం బొసంగకుండెను. ప్రత్యుత్తరం బొసంగకుండుటయే సమ్మతి యని గ్రహించి, కౌసల్యాదేవి సీతను దీసికొని రావలయు

-ని వాల్మీకిని ప్రార్థింప, ఆయన తన నివాసమున కేగి కౌసల్యాదేవి పంపించిన శిబికముగొని జానకీదేవిని గొంపోవుని రావలసిన దని శిష్యునొకని బంపించెను.

సభాసదులెల్లరు క్రమక్రమముగా కుశలవులు రామచంద్రుని తనయు లనియు, జానకీదేవి వాల్మీకి యాశ్రమమునందే కవల పిల్లలను బ్రసవించె ననియు, ఆమె యిప్పటికిని జీవించి యున్నదనియు, రామచంద్రు డామెను తిరిగి స్వీకరించు ననియు, ఆమెను తీసికొని వచ్చుటకు, వాల్మీకి తన శిష్యులను బంపించి యున్నా డనియు దెలిసికొనిరి. సభాసదులయం దనేకుల కీవార్త సంతోషప్రదాయిని యయ్యెను. కాని కొందఱు మాత్ర మిట్లు పలుకం దొడంగిరి. "మనరాజు చంచల చిత్తుఁడు. ఆమె నేల యప్పుడు పరిత్యజింప వలయును? తిరిగి యిప్పుడేల స్వీకరింప వలయును? విడనాడినప్పటి జానకీదేవియే కదా యిప్పుడు గైకొను జానకీదేవి? ఆ కారణ మిప్పటికిని నిలిచియే యున్నది. కాని గొప్ప వారి చర్యలు విచిత్రముగ నుండును."

జానకీదేవిని గ్రహించుటకు రాముఁడొక విధముగ నిశ్చయించుకొనెను. కాని ప్రజలయభిప్రాయముల కర్ణాకర్ణికగ వినుటవలన దిరిగి వికలచిత్తుఁడాయెను.

ప్రథమమున జానకీదేవిని • గైకొనిన యెడలఁ బ్రజ లెట్టి దూషణమును జెప్పుదురని తలంచి యుండెను. కాని యింతదనుక ను ప్రజలకు సీతాదేవి చరిత్రసంబంధమగు సంశయము తీఱకుండుటను జూచి శ్రీరామచంద్రుఁడు మహాసంక్షుభితుఁడై, లక్ష్మణునిఁ బిలువనంపి యాయనతోడ నావిషయమును గూర్చి ప్రసంగింపఁ దొడంగెను. అనేక వాదోపవాదములు జరిగిన పిమ్మట జానకీదేవి తాను పవిత్రచరిత్ర నని సప్రమాణముగఁ జూపించిన యెడల నామెను స్వీకరించునట్లు శ్రీరాముఁడు నిశ్చయించి, ఆ విషయమును వాల్మీకి మహర్షికి నివేదింపు మని లక్ష్మణున కాజ్ఞాపించెను.

వాల్మీకిమహర్షి యీవిషయమును వినినంతనే, రామచంద్రుని సమీపమున కేఁగి సీతాదేవి పరిశుద్ధ చరిత్రనుగూర్చి బోధింపసాగెను. ఆయనవాక్యములు విని రామచంద్రుఁ డిట్లనియె. "భగవానుఁడా! సీత చరిత్రవిషయమునందు నా కణుమాత్రమును సందియము లేదు. నేను రాజ్యభారమును వహించుటచేత మిక్కిలి పరాధీనుఁడ నైతిని: ప్రాణముల నర్పించి యైనను బ్రజారంజనం బొనర్చుట రాజులకు పరమధర్మమనియు, ఆవిషయమునం దుపేక్షించిన యెడల నిహ

లోకమునం దపకీర్తియు, పరలోకమున నరకబాధయు బొందవలసి వచ్చుననియు, తామే యుపదేశించి యున్నారు. సీతచరిత్రవిషయమునందు ప్రజలకు మిక్కిలి సందేహము గలదు. దానిని దీర్పక నేనెట్లు గ్రహింతును? సీతను బరిత్యజించి నప్పటినుండియు నా సమస్త సుఖములకు జలాంజలి యర్పించియున్నాను. నేను జీవించియుండుటయే, నాకాశ్చర్యముగఁదోఁచుచున్నది. అస్వాధీనుండ నగుటవలననే సీతను బరిత్యజించితిని. ఒక్కొక్కమాఱు ప్రజలయసంతృప్తిని గణనచేయక సీతను గైకొనవలయు నని తలంతును. కాని యట్లొనర్చిన యెడల రాజధర్మము చెడునుగదా! అందువలన లేశమైనను ధైర్యము నవలంబింపఁ జాలకున్నాను. భరతుని హస్తములయందు రాజ్యభారము నర్పించి, సీతను స్వీకరింపవలయు నని తలంచితిని. కాని యాయోచన యంత యుక్తముగ దోఁచుటలేదు. సీతవిషయము నందు నేనొనర్చిన క్రూరకృత్యమువలన ఘోరతర పాప దవానలమునందుఁ దగుల్కొంటి ననుట నిక్కువము. నేను కేవలము దుఃఖభోగముకొఱకు జన్మించితిని. నే నిప్పుడు పొందు మనఃపరితాపమును నాయంతరాత్మయే యెఱుంగును. మహర్షీ నాకిప్పుడు మరణము సంభవించిన యెడల ధన్యుండ నగుదును గదా?"

అని చెప్పుచు రామచంద్రుఁడు కన్నీటిని గార్చుచు పిమ్మట మహర్షి నిట్లు ప్రార్థింపఁ జొచ్చెను. "భగవానుఁడా! సీత వచ్చినంతనే, యామెను వెంట నిడుకొని మీరు సభకు విచ్చేయుఁడు. నేనామెను స్వీకరించువిషయమును గూర్చి తమతమ యభిప్రాయములను దెలుపుఁ డని మీరు సభాసదులను గోరుఁడు. సభాసదులెల్ల రంగీకరించిన యెడల నేనామెను గైకొందును. వారు సమ్మతింపనిచో సీత ప్రజల సందేహనివారణకుఁ దగు ప్రమాణమును జూపింపవలయును." అని నుడువు మాటలను వాల్మీకి సమ్మతించి విషణ్ణవదనమున నివాసమున కేఁగెను.

అక్కడ జానకీదేవి, కౌసల్యాదేవి పంపించిన శిబికమును జూచి, మహర్షి పంపించిన శిష్యునివలన నాయన యాజ్ఞనువిని, యీవిధముగఁ దలపోయసాగెను. "నేటికిఁగదా విధి కరుణారస పరిపూర్ణుఁడై నాదుఃఖమున కంతముగల్పించి యున్నాఁడు! కౌసల్యాదేవి శిబికమును బంపించుటవలననే కాఁబోలు నేఁడు నా వామనయనము విరామము లేక యదరుచున్నది. నేనార్యపుత్త్రుని దయా స్నేహ ప్రేమల నెఱుంగుదును. కేవల మస్వాధీనుఁడగుటవలననే, ఆయన

నన్నుఁ బరిత్యజించి యున్నాఁడు. నేనాయన వియోగమువలన బరితపించుచుండు విధమునకే, ఆయన నా వియోగమునకు విలపించుచుండెను. ఆయనకు నా మీఁద ననురాగ మణుమాత్రమును తగ్గినట్లు తిరిగి వివాహమాడుటకు నిరాకరించియుండెను. ఆయన సహధర్మిణీస్థానమున న్నా ప్రతిమూర్తి నుంచుకొని నాపైఁగల యనురాగము యొక్క పరమోత్కృష్టతను ప్రకటించి నాకు దుఃఖనివృత్తిని గలిగించి యున్నాఁడు. తిరిగి యార్యపుత్త్రుని సహవాస సుఖము లభించునని స్వప్నమందైనను దలంచి యెఱుంగనుగదా?"

అని తలంచుచుండ నత్యానందమువలన జానకీదేవి నయనములనుండి యానందాశ్రువులు రాలసాగెను. ఆమె శరీరబలము పూర్వముకంటె నూఱురెట్లు వృద్ధియయ్యెను. తిరిగి పరిగ్రహింపఁబడుదునను భావోదయమువలన నామె హృదయ కంధరమునుండి యానంద ప్రవాహము వెల్లివిరియఁ జొచ్చెను. భవిష్యదాశ నుద్దీపించు సంకల్పమునకుఁ గలశక్తి యనంతరము గదా! ఆమె భవిష్యదాశపై నిర్భరపడి మనమునం దెన్నియో కల్పనలను జేసికొనుచుండెను. శ్రీరాముఁడు చేపట్టినంతనే జరుగు విషయము లన్నిటిని దలంచు

కొని, వానిని హృదయ పటమందు చిత్రించుకొనుచు, అవి యన్నియు, యథార్థముగ జరుగుచున్నవను జ్ఞానమునఁ జెప్పశక్యము గాని సంతసము ననుభవించుచుండెను. తాను రాముని సన్నిధానమున కేఁగి నంతనే రాముఁడు లజ్జవలన ముఖమెత్తి మాటలాడకుండు ననియు, పిమ్మట రామచంద్రుఁడు దరహసపూర్ణ నయనుఁడై ప్రియవాక్యములు పలుకుచుండు నప్పుడు, తా నభిమానము వలన మాటలాడక రసవిహీన మగు మోము తోడ నిలిచియుండునట్లును, ప్రథమ సమాగమ సమయము నం దిరువురు జడప్రాయులై స్థిర నయనముల పరస్పరము చూచుకొనుచుండు నటులును, పిమ్మట తామిరువురొక యాసనముమీఁద గూర్చుండి యొకరి కొకరు దీర్ఘ కాల వియోగదుఃఖమును వర్ణించి చెప్పకొనుచుండ, తమకు తెలియకుండఁగనే రాత్రి గడచుననియు, తర్వాత అత్తగార్ల యొద్ద కేఁగి సాష్టాంగ దండప్రణామం బాచరించుటయు, వారు ముద్దుపెట్టుకొని, శల్యావశిష్టయై యున్న తన్ను జూచి, పరితపించుటయు, వారడుగు ప్రశ్నలకుఁ బ్రత్యుత్తరం బిచ్చు సమయమందు బాష్పాకులనయనములతోడ మఱఁదులు వచ్చి నమస్కరించుటయు, తదనంతరము ముగ్గురు

చెలియున్నాడు వచ్చి తన పాదముల మీఁదఁ బడి నమస్కరింప, పరస్పర సందర్శనమువలన సుఖము పొంగిపొరల నేర్చుచుండుటయు, పిమ్మట రాముని పార్శ్వమందున్న హిరణ్మయమూర్తిని జేసివేసె. ఈ స్థలమునందు దానుఁగూర్చుండి యజ్ఞకార్యములయందుఁ దనపనులకు దాను నిర్వహించుటయుఁ దలంచుకొని యానందము ననుభవించుచు, సంతోషమువలన పులకాంకురిత యగుచుండెను.

పిమ్మట జానకీదేవి శిబికమునందుఁ గూర్చుండెను. సాయంకాలమునకు మఱుదినము శిబికము నైమిశారణ్యమందలియజ్ఞక్షేత్రమును బ్రవేశించెను. సీతాదేవిని జూచినంతనే వాల్మీకి "నిన్ను పరిగ్రహించుటకు శ్రీరాముఁడంగీకరించినాఁడు. రేపుదయముననే నిన్ను రాజసభకుఁ దోడ్కొనిపోయి సభాసదుల సముఖమున రామచంద్రుని హస్తములయందు సమర్పింతును," అని నుడివెను. రామచంద్రుఁడు సీతాదేవిని స్వీకరించు విషయమునుగూర్చి సభాసదులకు నివేదించినయెడల సభయందెవరు ననంగీకారమును సూచింపరను దృఢవిశ్వాసము గలిగి యుండుటవలన, వాల్మీకి సీతాదేవి తన విశుద్ధ చరిత్రను సప్రమాణముగఁ జూపింపవలసి వచ్చినయెడలఁ

వాల్మీకి వలనయు నను విషయమును, జానకీదేవికిఁ జెప్పుచుండెను. పిమ్మట జానకీదేవి కుమారులవలన జరిగిన వృత్తాంత మంతయు విని, రామచంద్రుండు తన్ను స్వీకరించు నని నమ్మి, పరమానందభరితయై ప్రతిదినమును, ప్రభాతమును నిరీక్షించుచుండెను. కాని యా రాత్రి గడచి మాత్రమున తన్నుకొనుచు మెలఁగెను.

ఆ రాత్రి గడచెను. ప్రభాతమయ్యెను. వాల్మీకి మహర్షి స్నాన సంధ్యాద్యనుష్ఠానములఁ దీర్చుకొని సీతాదేవిని, కుశలవులను, వెంటబెట్టుకొని సభామండపమును బ్రవేశించెను. కల్యాణశీలయగు జానకీదేవిని జూడఁగనే రాముని హృదయము బ్రద్దలుకాఁజొచ్చెను. శ్రీరాముఁడు తనకష్టముమీఁద దుఃఖము నాఁపుకొని సీత విషయమునందుఁ బ్రజ లేవిధముగఁ బల్కెదరో యని చూచుచు నిక్కిలి యాకులచిత్తుఁడై యుండెను. చిక్కి శల్యమై యున్న సీతాదేవిని జూచి సభాసదులం దనేకులు వాత్సల్యరసమున మునింగి పోవుచుండిరి. వాల్మీకి మహర్షి నిలిచి సభాసదుల సంబోధించి యిట్లనియె.

"మీరెల్ల రెఱింగిన విషయమేకదా! రాజాధిరాజగు రామచంద్రుఁడు నిరాధారమగులోకాపవాద భయము వలన నితాంతనిరపరాధయగు సీతాదేవిని బరిత్యజించి

యున్నాఁడు. కాఁబట్టి యీమె నిప్పుడు శ్రీరామ చంద్రుఁడు స్వీకరించు విషయమునందు మీ మీ యామోదమును ప్రశాంతచిత్తమునఁ దెలుపవలయునని గోరుచున్నాను. జానకీదేవి చరిత్ర విషయమునందు మానవ మాత్రునకు సంశయముండఁజనదు."

అని చెప్పి మహర్షి విరమించినంతనే సభయందు మహా కోలాహలము పుట్టెను. నృపతులును, ప్రధాన ప్రజలును లేచినిలిచి చేతులుజోడించుకొని "జానకీదేవిని గ్రహింపవలయు నని శ్రీరాముని మేము నిష్కల్మష చిత్తమునఁ బ్రార్థింపుచున్నాము. ఆయన సీతాదేవిని గ్రహించిన యెడల మే మపరిమితానందమును బొందుదుము." అని నుడివి కూర్చుండిరి. తక్కుంగలవా రెల్లరు మౌనమును ధరించి తలవంచుకొని క్రిందుజూచు చుండిరి. రాముఁడింత దనుకను సంతోషముతోఁ గూడు కొని యుండెను. కాని యిప్పుడు సీతను స్వీకరించు విషయమునందు సర్వసామాన్యముగ నందఱి కసమ్మతి మని స్పష్టముగఁ దెలిసికొనెను. ఇందువలన నాయన మోము వాడిపోయెను. మృతప్రాయుఁడయ్యెను. స్థిర నయనముల వాల్మీకి ముఖనిరీక్షణము చేయుచుండెను. అంత వాల్మీకి యుత్సాహశూన్యుఁడై వేఱు మార్గము

నోఁపక సీతాదేవి వంకఁజూచి "వత్సా! జానకీ! నీచరిత్ర విషయమునందు ప్రజలకుఁ గల సంశయము నేఁటికిని దీఱలేదు. కావున నీ వేదయిన తగుప్రమాణమును జూపించి ప్రజల సంశయమును బోఁగొట్టుము" అని నుడివెను. సీతాదేవి వాల్మీకి దక్షిణపార్శ్వమునుండి మిక్కిలి యాతురతఁ జెంది ప్రతినిముసమును రాముఁడు తన్ను స్వీకరించునని నిరీక్షించుచుండెను. అట్టి సమయమందు పిడుగువంటి వాల్మీకిమాటలను వినినంతనే సీతాదేవి వాతాహత కదళీ తరువువలె భూతలగామిని యయ్యెను.

జానకీదేవిని జూచి కుశలవులు పెద్దపెట్టున నేడ్వ సాగిరి. ప్రజానురాగ ప్రియతవలన రాముఁడింత వఱకును ధైర్య మవలంబించియుండెను. కాని సీతాదేవి భూమిమీఁదఁ బడినంతనే "అయ్యో! ప్రేయసీ!" యని నుడువుచు, మూర్ఛితుఁడై సింహాసనమునుండి క్రిందకు వ్రాలిపడెను. "అయ్యో! జానకీ!" యని నుడువుచు కౌసల్యాదేవి మూర్ఛిల్లెను. ఊర్మిళ మొదలగు వారు రోదనము చేయసాగిరి. సభాసదులెల్లరు చిత్ర ప్రతిమలవలె చేష్టలు దక్కి నిర్వీదులై చూచుచుండిరి. భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు తమ దుఃఖమును గొంచె

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

మూర్ఛఁగొని శ్రీరామునకు చైతన్యము గలుగుటకుఁ దగు ప్రయత్నముల నొనర్చి, కొంతవడికి నాయనకుఁ దెలివి వచ్చెను. మఱి సీతాదేవికి చైతన్యము గలుగుటకుఁ గాను పలుప్రయత్నము లొనర్చెను. కాని యాయన ప్రయత్నములు నిష్ఫలమాయెను. పరమపావని యగు సీతాదేవి యిహలోకమును విడనాడెను.

సీతాదేవి మిక్కిలి సుశీలయు సరళహృదయయు నై యుండెను. ఆమెతోఁ బోల్పఁదగిన పతిభక్తిగల స్త్రీని యీకాలమం దెవ్వరును కని విని యెఱుంగరు. మానవజాతికి పతివ్రతాధర్మము నుపదేశించుటకు విధాత సీతాదేవిని సృజించి యామెయందు పరిశుద్ధవర్తనమును పతిభక్తిపరాయణతను పరమోత్కృష్ట నొందించియున్నాఁడని చెప్పవచ్చును. ఈమెతోఁ దులఁదూఁగఁదగిన సర్వగుణ సంపన్నవగు నారీమణి యేకాలమునను, భూమండలమం దవతరించి యుండలేదు. అట్టి స్త్రీ జన్మించినను సర్వగుణసంపన్నుఁడగు భర్తనుబడసి చిరసుఖిని యైన దని కని విని యెఱుంగము.

సంపూర్ణము.